

VIKTOR VRBNJAK
(1934—2005)

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Zbirka

OSEBNOSTI

9

Viktor Vrbnjak (1934–2005)

Urednica

Vlasta Stavbar

Junij 2025

Naslov <i>Title</i>	Viktor Vrbnjak (1934–2005)
Urednica <i>Editor</i>	Vlasta Stavbar (Univerzitetna knjižnica Maribor)
Zbirka <i>Series</i>	Osebnosti, zvezek 9
Urednica zbirke <i>Series editor</i>	Vlasta Stavbar (Univerzitetna knjižnica Maribor)
Uredniški odbor <i>Editorial Board</i>	Mirko Nidorfer, Bernard Rajh, Vlasta Stavbar, Dejan Kac
Jezikovni pregled <i>Language editing</i>	Valerija Stopar (Univerzitetna knjižnica Maribor) Nino Flisar (Univerzitetna knjižnica Maribor)
Tehnični urednik <i>Technical editor</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)
Oblikovanje ovitka <i>Cover designer</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)
Grafične priloge <i>Graphic material</i>	Zapuščina Viktorja Vrbnjaka (hrani UKM, Rokopisna zbirka) in gradivo iz Zbirke drobnih tiskov UKM
Digitalizacija gradiva <i>Material digitalization</i>	Toni Krepek (Univerzitetna knjižnica Maribor)
Založnik <i>Published by</i>	Univerza v Mariboru Univerzitetna založba Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija https://press.um.si , zalozba@um.si
Izdajatelj <i>Issued by</i>	Univerzitetna knjižnica Maribor Gospojna ulica 10, 2000 Maribor https://ukm.um.si , ukm@um.si
Izdaja <i>Edition</i>	Prva izdaja
Vrsta publikacije <i>Publication type</i>	E-knjiga
Dostopno na <i>Available at</i>	http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/983
Izdano <i>Published at</i>	Maribor, junij 2025

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
/ University of Maribor, University Press

Besedilo / Text © avtorji in Stavbar (urednica), 2025

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Nekomercialno 4.0 Mednarodna. / *This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.*

Uporabnikom je dovoljeno nekomercialno reproducirati, distribuirati, dajati v najem, priobčiti javnosti in predelovati avtorsko delo in njegove predelave, morajo pa navesti avtorja.

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

**Ustanova dr. Antona Trstenjak je sofinancirala projekt:
Ob 90-letnici rojstva Viktorja Vrbnjaka (slavista, zgodovinarja in arhivista).**

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

929Vrbnjak V.(0.034.2)

STAVBAR, Vlasta

Viktor Vrbnjak [Elektronski vir] : 1934-2005 / [urednica Vlasta Stavbar]. - 1. izd.
- E-knjiga. - Maribor : Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2025. - (Zbirka
Osebnosti ; zv. 9)

Način dostopa (URL): <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/983>

ISBN 978-961-299-002-2 (PDF)

doi: 10.18690/um.ukm.1.2025

COBISS.SI-ID 238747139

ISBN 978-961-299-002-2 (pdf)
978-961-299-003-9 (mehka vezava)

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ukm.1.2025>

Cena
Price Brezplačni izvod

Odgovorna oseba založnika Prof. dr. Zdravko Kacič,
For publisher rektor Univerze v Mariboru

Citiranje Stavbar, V. (ur.) (2025). *Viktor Vrbnjak (1934–2005)*. Univerza v
Attribution Mariboru, Univerzitetna založba. doi: 10.18690/um.ukm.1.2025

Kazalo

Vlasta Stavbar Beseda urednice	1
Življenje in delo Viktorja Vrbnjaka	3
Vlasta Stavbar Viktor Vrbnjak (1934–2005)	5
Vlasta Stavbar Izbrana bibliografija Viktorja Vrbnjaka	9
Dejan Kac Viktor (Zmago) Vrbnjak preučevalec štajerske zgodovine 19. in 20. stoletja.....	15
Referata.....	27
Viktor Vrbnjak Štajerski Slovenci v času prve svetovne vojne.....	29
Viktor Vrbnjak Začetki javnega narodnopolitičnega delovanja Antona Korošca.....	53
Spomini.....	71
Feliks Bister Viktor – na svidenje!	73
Slavica Tovšak Viktor Vrbnjak – arhivist in znanstvenik	75
Stane Granda Viktor Vrbnjak	83
Mirko Nidorfer Spominski utrinki na Viktorja Vrbnjaka	85

Beseda urednice

Prof. Viktor Vrbnjak je bil redni obiskovalec Univerzitetne knjižnice Maribor (UKM), zlasti njenega oddelka za domoznanstvo, danes Centra za domoznanstvo in posebne zbirke UKM. Ob njegovi 70-letnici smo v UKM leta 2004 pripravili razstavo o njegovem življenju in delu. Leto pozneje pa smo pripravili nekrolog in izbor njegove bibliografije, ki sta izšla v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, ki je bil Viktorju Vrbnjaku, tako kot Zgodovinsko društvo v Mariboru, izdajatelj te revije, pomemben člen v slovenski zgodovini in zgodovinopisju.

S svojim poglobljenim raziskovanjem in bogatim védenjem o zgodovini Štajerske 19. in prve polovice 20. stoletja ter z odličnim poznavanjem življenja in dela številnih posameznikov, ki so pustili svoj pečat v politični, kulturni in narodovi zgodovini, je pomembno prispeval k slovenskemu zgodovinopisju. Posebej se je posvečal raziskovanju rojakov z območja med Dravo in Muro, predvsem Prlekov in tudi drugih. Prav ta del slovenskega ozemlja ga je še posebej nagovarjal z zgodovinskega, jezikovnega, političnega in narodnega vidika. Kot arhivist je odlično poznal arhivske fonde. Dobro je poznal tudi časopisje 19. in 20. stoletja, saj ga je zelo natančno proučeval. Rezultat njegovega raziskovalnega dela so bile številne razprave, referati, vendar pa so bili le redki objavljeni – čemur so botrovali njegova natančnost, želja po popolnosti opravljenega dela in tudi njegov značaj. Tako so številni tipkopisi in rokopisi ostali v predalu in so danes del Vrbnjakove zapuščine, ki dobiva mesto v Rokopisni zbirki UKM. Del zapuščine je bil s strani Vrbnjakove soproge gospe Metke Vrbnjak predan leta 2024, del pa še čaka na predajo, saj je smrt gospe Vrbnjak v aprilu 2025 prekinila pregledovanje in oddajo gradiva. Z dedičema, hčerko Špelo in sinom Viktorjem, bomo prav gotovo v naslednjih letih prevzem izpeljali. Tako bo celotna osebna zapuščina slavista, arhivista in zgodovinarja Viktorja Vrbnjaka dobila mesto v UKM.

Ob 90-letnici rojstva Viktorja Vrbnjaka, ki smo jo obeležili leta 2024, smo se v UKM odločili pripraviti spominski dogodek v okviru zbirke *Osebnosti*, ki jo izdaja UKM. Pobudo je sprejela manjša iniciativna skupina, ki jo z Viktorjem Vrbnjakom povezuje različno sodelovanje: Mirko Nidorfer, dr. Bernard Rajh in dr. Vlasta Stavbar. Odločili smo se, da predstavimo Vrbnjakovo življenje in delo, ki se kaže tudi v bibliografiji s poudarkom na njegovem proučevanju zgodovine Štajerske v 19. in 20.

stoletju. V skupino smo povabili tudi zgodovinarja Dejana Kaca, sodelavca v Centru za domoznanstvo in posebne zbirke UKM, ki je za objavo pripravil dva Vrbnjakova neobjavljena teksta, ju uredil ter dopolnil z opombami. Tretji sklop smo namenili spominskim zapisom štirih Vrbnjakovih sopotnikov, ki so se z njim srečevali pri raznih simpozijih in razstavah na Vrbnjakovo pobudo ali pri raziskovanju naše preteklosti ali pa jih je povezovalo službeno okolje. Publikacijo bogatijo fotografije iz družinskega življenja in domačega delovnega okolja in tudi z različnih prireditvev, pri katerih je Viktor Vrbnjak sodeloval. Slikovno in dokumentarno gradivo je iz Vrbnjakove zapuščine, ki je že v Rokopisni zbirki UKM, ali pa iz fonda Zbirke drobnih tiskov UKM.

Delovno okolje in prleški izvor sta ga povezala z Anonom Trstenjakom že v delovnem okolju v arhivu, kjer je raziskoval Trstenjakovo zapuščino, pa tudi danes, ko je Ustanova dr. Antona Trstenjaka finančno podprla izdajo te publikacije.

Viktor Vrbnjak je bil urednik številnih zbornikov (*Svet med Muro in Dravo*, *Miklošičev zbornik*, *Glazerjev zbornik*). Ob pomembnih obletnicah je organiziral okrogle mize, razstave, odprtja spominskih plošč ... Seveda pa je ves čas vneto raziskoval politično in kulturno zgodovino slovenske Štajerske in Prlekije, posebno pozornost je namenil taborskemu gibanju. Zato je prav, da slavist, arhivist in zgodovinar prof. Viktor Vrbnjak ob 90-letnici rojstva in 20-letnici smrti dobi mesto v zbirki *Osebnosti*. S pridobitvijo njegove osebne zapuščine pa smo obogatili Rokopisno zbirko UKM ter s tem poskrbeli za njeno dostopnost za nadaljnje raziskovanje in ohranitev.

Dr. Vlasta Stavbar, predstojnica Centra za domoznanstvo in posebne zbirke UKM

Življenje in delo
Viktorja Vrbnjaka

Vlasta Stavbar

Viktor Vrbnjak (1934–2005)

Viktor (Zmago) Vrbnjak se je rodil 6. julija 1934 v Seliščih v Prlekiji. Osnovno šolo je obiskoval pri Sv. Juriju ob Ščavnici (Videm ob Ščavnici), gimnazijo pa v Radgoni, Murski Soboti in Mariboru. Leta 1961 je diplomiral iz slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Zaposlil se je kot arhivist v Pokrajinskem arhivu Maribor, kjer je služboval do svoje upokojitve.

Prof. Vrbnjak je bil po svoji osnovni izobrazbi slavist, vse svoje življenje pa je delal kot arhivist. Njegovo raziskovanje prostora in časa ter delovanje posameznikov v njem ga umešča tudi med zgodovinarje. Preplet vsega je zaznamoval njegovo raziskovalno delo in bogato znanje o kulturni zgodovini Štajerske v 18. in 19. stoletju.

Z raziskovanjem taborskega gibanja je prof. Vrbnjak postal poznan tudi širše. Prve razprave o slovenskih taborih je objavil konec petdesetih let 20. stoletja v *Naših razgledih*, *Pomurskem vestniku* in *Zgodovinskem časopisu*. Vrhunec so dosegle leta 1968 ob 100-letnici prvega slovenskega tabora v Ljutomeru, ko je izšel zbornik *Svet med Muro in Dravo*, ki ga je uredil in v njem objavil obsežno razpravo *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*. Razprava je izšla tudi kot ponatis. Pozneje je sodeloval pri različnih posvetih o taborskem gibanju in mu v slovenski zgodovini dal pomembno mesto.

Drugo pomembno področje Vrbnjakovega zgodovinopisnega dela predstavljajo njegovi referati na zborovanjih slovenskih zgodovinarjev v letih 1968–1982. Sodeloval je v veliki akciji revizije slovenske zgodovine druge polovice 19. stoletja in časa do prve svetovne vojne. Žal ti referati niso bili objavljeni. V rokopisni obliki so bili razstavljeni na razstavi v Univerzitetni knjižnici Maribor ter vključeni so v Vrbnjakovi bibliografiji. Upam, da bodo nekoč izdani v strokovni monografiji o zgodovini Štajerske. So pa del njegove zapuščine, ki je bila leta 2024 predana Rokopisni zbirki Univerzitetne knjižnice Maribor, in bodo tako v prihodnje dostopni raziskovalcem. Nadaljevanje zapuščine pa v dogovoru z dediči pričakujemo v naslednjih letih.

Naslednje Vrbnjakovo področje predstavlja arhivistika. Celotno delovno dobo je preživel kot arhivist. Dobro je poznal arhivsko gradivo v matični instituciji. Rezultat tega so nekateri inventarji, popisi in predstavitve fondov Pokrajinskega arhiva Maribor.

Prof. Vrbnjak je bil dober poznavalec življenja in dela številnih posameznikov. Pogosto je bil pobudnik odkritja spominskih plošč pomembnim osebam, znanstvenih srečanj o njih (Ivan Vuk Starogorski, Peter Dajnko, Janko Glazer, Anton Kremlj, Anton Korošec, Matej Slekovec, Josip Muršec ...). Pripravil pa je tudi številne razstave.

Kulturna zgodovina v najširšem pomenu besede je bila prav tako stalnica njegovega raziskovalnega dela. Številni prispevki v krajevnih zbornikih nam kažejo dobro poznavanje življenja posameznega kraja in njegovih ljudi. Mnogi krajepisi in domoznanske razprave so ostali v rokopisu.

Zgodovina šolstva pa je bila prav posebna Vrbnjakova specialnost. Napisal je številne zgodovinske preglede posameznih šol (Selnica ob Dravi, Kamnica, Ruše ...), mariborske realke in nasploh zgodovine šolstva na Slovenskem.

Pomembno je tudi Vrbnjakovo uredniško delo. Prvemu, že omenjenemu, zborniku *Svet med Muro in Dravo: ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968* (Maribor, 1968) so sledili zborniki o posameznikih, ki so rezultat simpozijev (Volkmerjev, Borkov, Miklošičev zbornik). Med najpomembnejšimi je zbornik *Janko Glazer: razprave, članki, ocene*, v katerem je prof. Vrbnjak izbral in uredil Glazerjeve tekste ter napisal obširne in natančne opombe k besedilom in beležke k opombam na 125 straneh. V oceni knjige, ki jo je zapisal dr. Vincenc Rajšp in je izšla v prvi številki *Zgodovinskega časopisa* leta 1995, je Vrbnjaka označil kot najboljšega poznavalca kulturne in politične zgodovine severovzhodne Slovenije. Delo je leta 1993 izšlo pri Založbi Obzorja Maribor. Dodatno ga bogati imensko kazalo, ki ga je sestavila Metka Vrbnjak. Zakonca Vrbnjak sta pogosto združila moči pri raziskovalnem delu.

Leta 2002 pa so pri mariborski založbi Litera pod Vrbnjakovim skrbnim in natančnim uredništvom izšla dela Vasilija Melika *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*.

Vrbnjakovo zadnje delo, ki pa ga žal ni povsem zaključil, je objava rokopisnega teksta Antona Trstenjaka *Slovenci na Ogrskem*.

Poleg vsega naštetega je treba omeniti še njegovo sodelovanje s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti pri *Slovenskem biografskem leksikonu*, sodelovanje pri *Krajevnem leksikonu Slovenije* in z Jugoslovanskim leksikografskim zavodom.

Izbrana bibliografija (tudi z nekaterimi neobjavljenimi razpravami – označeni kot tipkopis), ki sledi temu zapisu, opozarja na bogat ustvarjalni opus človeka, ki je bil, kot so zapisali ob slovesu njegovi bližnji, »po čustveni naravi prleški kmet, ki mu je bilo življenjsko vodilo pošteno delo, kot slovenski intelektualec pa je ostal zvest svoji rodni pokrajini in njeni preteklosti«.

Leta 2004 je Univerzitetna knjižnica Maribor pripravila razstavo s prikazom bogatega raziskovalnega dela prof. Viktorja Vrbnjaka. Razstava je bila poklon Vrbnjakovi 70-letnici in hkrati želja, da mariborski in širši javnosti prikažemo številna dela, ki so rezultat skoraj petdesetletnega raziskovalnega dela človeka:

- ki sta ga odlikovala znanje in odlično poznavanje narodnopolitične zgodovine
- Slovenske Štajerske za obdobje zadnjih šestdeset let Avstro-Ogrske, torej od 1848 pa do leta 1918;
- ki je odlično poznal literaturo, književna dela, časopise in seveda tudi arhivsko gradivo za omenjeno obdobje;
- in ki ga je odlikovala značilna skromnost in zaradi tega so bila njegova dela javnosti premalo znana in predstavljena.

Vsi ti razlogi so, kljub nenavdušenju samega prof. Vrbnjaka, botrovali odločitvi za postavitve razstave, ki je bila zelo dobro obiskana.

Le nekaj mesecev po jubileju je življenjska in ustvarjalna moč prof. Vrbnjaka začela usihati in 11. aprila 2005 je ugasnila. Pokopan je na pokopališču v Selnici ob Dravi. Ostala pa so njegova dela in prijetni ter poučni spomini na njegovo »bivanje« v Univerzitetni knjižnici Maribor, saj je bil prof. Vrbnjak redni obiskovalec tedanje Enote za domoznanstvo, danes Centra za domoznanstvo in posebne zbirke. Tako smo lahko na neki način vedno spremljali njegovo raziskovalno delo in njegov kritični pogled na vsakodnevne dogodke ter velikokrat »črpali« raznovrstne podatke iz njegovega bogatega védenja o kulturni zgodovini Štajerske.

Zapis o življenju in delu prof. Viktorja Vrbnjaka zaključujem z mislijo prof. dr. Staneta Grande, ki je v nagovoru ob odprtju razstave v Univerzitetni knjižnici Maribor 10. septembra 2004 dejal (tipkopolis hrani Rokopisna zbirka UKM): »Viktor o svojih uspehih in dosežkih pri delu ni nikoli veliko govoril. Naša srečanja z njim so bila v strokovnem pogledu vedno namenjena reševanju problematike, zlasti virov, literature in metodologije. Mislim, da želimo vsi tukaj, ki ga cenimo in spoštujemo, še veliko takih srečanj. Vse, kar puščamo za seboj, je zgolj naše delo.« In zapuščina prof. Vrbnjaka je bogata in dragocena.

Odprtje razstave ob jubileju prof. Viktorja Vrbnjaka v Univerzitetni knjižnici Maribor, 10. september 2004

Vir: Zbirka drobnih tiskov UKM

Izbrana bibliografija Viktorja Vrbnjaka

Tabori

- Narodna »beseda« v Bučkovcih. Večer 13(1957), 213, 12. 9., str. 2.
- Zalski tabor (1868–1958). Naši razgledi 7(1958), 18, 20. 9., str. 476–477.
- 90-letnica l. slovenskega tabora. Pomurski vestnik 10(1958), 25, 26. 6., str. 2–3.
- 90-letnica l. slovenskega tabora. Zgodovinski časopis 14(1960), 1, str. 275.
- Razstave ob 100-letnici l. slovenskega tabora, Ljutomer, 28. 9. – 13. 10. 1968 (brošura).
- Stoletnica prvega slovenskega tabora v Ljutomeru. Dialogi 4(1968), 10, str. 489–495.
- Prvi slovenski tabor v Ljutomeru. Svet med Muro in Dravo. Maribor, 1968, str. 382–473.
- Prvi slovenski tabor v Ljutomeru. Maribor, 1968 (ponatis).
- 130 let prvega slovenskega tabora v Ljutomeru (1868–1998). Viktor Vrbnjak je bil moderator na okrogli mizi v Ljutomeru 1998 (tipkopis).
- Prvi slovenski tabor v Ljutomeru po nekaterih dokumentih. Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje. Ljubljana, 2001, str. 587–596.

Referati z zborovanj slovenskih zgodovinarjev v letih 1968–1982 (tipkopisi)

- Narodnopolitične razmere na slovenskem Štajerskem med 1860 in 1868.
- Slovenska Štajerska v prvi polovici 70. let 19. stoletja.
- Značaj narodne sloge na spodnjem Štajerskem v 2. polovici 70. let 19. stoletja.
- Narodnopolitično življenje štajerskih Slovencev za Taaffejeve vlade (1879–1893).
- Slovenci na Štajerskem v času pred ponovno politično diferenciacijo (1893–1904).
- Taborsko gibanje na slovenskem Štajerskem s posebnim pogledom na kapelski (oz. radenski) tabor.
- Štajerski Slovenci v času I. svetovne vojne.

Arhivistika

- Adaptacija in novogradnja arhivov v ZR Nemčiji. Arhivi '81: III. posvetovanje o strokovnih in tehničnih vprašanjih arhivov. Maribor, 1981, str. 80–89.
- Šolska zakonodaja na Slovenskem in arhivsko gradivo. Arhivi '82: IV. posvetovanje o strokovnih in tehničnih vprašanjih arhivov. Maribor, 1982, str. 140–148.
- Društvena zakonodaja in kategorije arhivskega gradiva društev, s poudarkom na Štajerskem. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 4(1983), 1-2, str. 39–45.
- Prispevka za jubilejni zbornik Pokrajinskega arhiva Maribor: Hraniti in ohraniti, Maribor, 2003: Osebni in družinski fondi v Pokrajinskem arhivu Maribor; Prispevek k zgodovini arhivske službe na slovenskem Štajerskem do leta 1941, str. 7–30.
- Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903–1941 (tipkopis).
- Sto let Zgodovinskega društva v Mariboru. Prispevek za katalog ob razstavi Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903–2003. Katalogi XIV, Pokrajinski arhiv Maribor, 2003: Osebni in družinski fondi v Pokrajinskem arhivu Maribor: str. 182–197; Prispevek k zgodovini arhivske služne na slovenskem Štajerskem do leta 1941, str. 428–478.
- Klub koroških Slovencev v Mariboru 1928–2003, Pokrajinski arhiv Maribor, 2003, Inventarji 9, inventarni popis arhivskega gradiva Kluba koroških Slovencev v Mariboru s kratkim zgodovinskim pregledom, str. 5–318.

Biografije

- Otvoritev spominske plošče Ivanu Vuku Starogorskemu ob 20-letnici smrti. Sovjak pri Ščavnici, 1959. Govor Viktorja Vrbnjaka (tipkopis).
- Odmevi oktobrske revolucije v delu proletarskega pisatelja Ivana Vuka - Starogorskega. Vestnik 19(1967), 43, 3. 11., str. 15–16.
- Počastitev 50-letnice smrti slovenskega politika dr. Antona Korošca. Referat na simpoziju leta 1991 v Vidmu ob Ščavnici (tipkopis).
- Zgodovinarju dr. Franu Kovačiču v spomin. Vestnik 19(1967), 41, 19. 10., str. 6.
- O delu prof. Janka Glazerja za »Slovenski in kulturni Maribor«. Predavanje v Mariboru, 1995 (tipkopis).

- Fran Kovačič in zgodovina Ljutomera. Zgodovinski listi 5(1996), 1, str. 42–49.
- Življenje in delo zgodovinarja Mateja Slekovca (1846–1903). Glasilo (Zgodovinsko društvo Gornja Radgona) 4(1997), 1, str. 4–7.
- Življenje in delo Božidarja Borka. Borkov zbornik. Maribor, 1996, str. 1–36.
- Stiki Josipa Mala z zgodovinarji Maribora. Malov zbornik. Ljutomer, 1996, str. 117–137.
- Življenje in delo Josipa Muršca. Referat na slovensko-avstrijskem simpoziju Dr. Josip Muršec, Trnovska vas – Biš, 1995 (tipkopis).
- Dr. Franc Kovačič (1867–1939). Predavanje v Mariboru, 1998 (tipkopis).
- Joža Glonar in slovenska Štajerska. Referat na posvetu ob 50-letnici smrti dr. Jože Glonarja, Ljubljana, 1996 (tipkopis).
- Slodnjak – preučevalec štajerske kulturne in književne tradicije. Referat na simpoziju ob 100-letnici rojstva akademika Antona Slodnjaka, Ljubljana, 1999 (tipkopis).
- Narodnoprosvetno delovanje benediškega župana in dekana Franca Gomilška. Stopinje življenja: zbornik občine Benedikt. Benedikt, 2004, str. 185–233.

Kulturna zgodovina

- Narodna »beseda« v Bučkovcih. Ptujski tednik 10(1957), 34, 6. 9., str. 3; Večer 13(1957), 213, 12. 9., str. 4.
- Prlekija in njeni študentje v času. Srečanje 1958, str. 13–21.
- Narodnopolitični razvoj Ruš in okolice od 1848 do 1918 (tipkopis).
- Prispevek k zgodovinopisju na slovenskem Štajerskem. Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903–1975: 75 let. Maribor, 1978, str. 5–27.
- Kulturni stiki med Varaždinom in slovenskim Podravjem. Referat na znanstvenem simpoziju v Varaždinu leta 1981 (tipkopis).
- Slovensko kulturno in slovstveno delovanje od 1868 do 1918 v Mariboru. Referat na zborovanju Slavističnega društva Slovenije leta 1981 (tipkopis).
- Dogodki na Slovenjebistriškem med leti 1848–1875. Zbornik občine Slovenska Bistrica: 750 let. Slovenska Bistrica, [1983], str. 541–584.
- Kulturna podoba vzhodne slovenske Štajerske na prelomu 18. v 19. stoletje. Miklošičev zbornik. Maribor, 1991, str. 57–86.
- Beležke k opombam. Janko Glazer: razprave, članki, ocene. Maribor, 1993, str. 1056–1176.

- Narodnopolitične razmere v Ljutomeru in okolici v času študija Henrika Schreinerja. Delo in pedagoški nazori Henrika Schreinerja. Maribor, 2002, str. 23–36.
- Narodnopolitična podoba Maribora z okolico v sredini 19. stoletja. Referat na simpoziju 130 let visokega šolstva v Mariboru leta 1990. Kasneje objavljen v: Grafenauerjev zbornik. Ljubljana, 1996, str. 529–551.
- Narodnopolitično in kulturno-prosvetno življenje v Cerkvenjaku do 1941. Podobe kraja: zbornik občine Cerkvenjak. Cerkvenjak, 2001, str. 141–184.
- Narodnopolitično življenje bivše gornjeradgonske občine v letih 1848–1918 (tipkopis).
- Anton Trstenjak med ogrskimi Slovenci. Referat na simpoziju Prekmurska narečna slovstvena dejavnost. Murska Sobota, 2003 (tipkopis).
- Prispevek za zgodovinopisje na slovenskem Štajerskem do 1941. Maribor skozi čas II. Studia Historica Slovenica 3(2003), 2–3, str. 185–212.

Zgodovina šolstva

- Šolske kronike kot vir zgodovinskega pouka. Referat na pedagoških večerih ob 100-letnici uvedbe osemletne šolske obveznosti na Slovenskem 1869–1969. Maribor, 1969 (tipkopis).
- 200-letnica OŠ Bučkovci. Klopotci 11(1983), 12, str. 4–13.
- Dvestoletnica osnovnega šolstva v Jakobskem dolu. Jakobski dol, 1983, str. 1–23.
- KUD Kobanci Kamnica 1934–1984. Kamnica, 1984, str. 2–55 (avtorski prispevek Viktorja in Metke Vrbnjak).
- Vzgoja in izobraževanje do srede 17. stoletja. Ruška latinska šola. Ruše, 1995, str. 9–37.
- Osnovno šolstvo v Rušah do leta 1918. Ruška kronika. Ruše, 1985, str. 405–439, 472–518.
 - Ocene Ruške kronike:
 - Zgodovinski časopis 39(1985), 3, str. 300–302.
 - ČZN 21=56(1986), 1, str. 158–161.
- Odmev celjskega gimnazijskega vprašanja v mariborskem nemškem časniku Marburger Zeitung. Referat na simpoziju Celjsko gimnazijsko vprašanje 1895–1995. Celje, 1995 (tipkopis).

- 100-letnica šolske zgradbe na Gaju nad Mariborom. Krajevni utrip: glasilo KS Bresterica. Gaj 2(1998), 2, 2. 9., str. 3–4.
- Pregled šolstva v Selnici ob Dravi do 1869. O šoli in času 1797–1997: ob 200-letnici šolstva v Selnici ob Dravi. Selnica ob Dravi, 1997, str. 17–72.
- Ocena: O šoli in času. Šolska kronika 7(1998), 31, str. 289–293.
- Vzgoja in izobraževanje na slovenskem Štajerskem v Volkmerjevem času. Volkmerjev zbornik: referati s simpozija v Destrniku. Maribor, 1998, str. 103–124.
- Prva gimnazija v Mariboru od ustanovitve do lastne stavbe. Zbornik Prve gimnazije Maribor: 150 let. Maribor, 2000, str. 15–57.

Zborniki

- Svet med Muro in Dravo. Ob stoletnici l. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968. Maribor, 1968 (urednik Viktor Vrbnjak). (V tipkopisu nenatisnjeno kazalo imen in krajev).
 - Nekaj ocen knjige Svet med Muro in Dravo:
 - Kronika 17(1969), 1, str. 58–59.
 - Vestnik 20(1968), 43, 7. 11., str. 7.
 - Večer 24(1968), 252, 26. 10., str. 10.
- Miklošičev zbornik. Uredil Viktor Vrbnjak. Maribor, 1991.
 - Ocene Miklošičevega zbornika:
 - Kronika 40(1992), 1, str. 76–77.
 - Delo 33(1991), 267, 14. 11., str. 14.
- Matija Slavič: Naše Prekmurje: zbrane razprave in članki. Zbral, uredil in avtorjevo delo predstavil Viktor Vrbnjak. Pomurska založba, 1999.
 - Ocena zbornika Naše Prekmurje:
 - Stopinje 2000, str. 200–202.
- Janko Glazer: razprave, članki, ocene. Zbral, uredil in opombe napisal Viktor Vrbnjak. Maribor, 1993.
- Pogovor z urednikom zbornika. Janko Glazer: razprave, članki, ocene. Večer 51(1995), 18. 3., str. 39.
 - Nekaj ocen zbornika Janko Glazer: razprave, članki, ocene:
 - Slovenec 78(1994), 173, 28. 7., str. 11.
 - Sodobnost 42(1994), 11/12, str. 1042–104.

- Razgledi (1994), 12, 10. 6., str. 27.
- Borkov zbornik: referati s simpozija. Uredila Marko Jesenšek in Viktor Vrbnjak. Maribor, 1996.
- Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Izbral, uredil in spremno besedo napisal Viktor Vrbnjak. Maribor, 2002.
 - Ocena zbornika Slovenci 1848–1918:
 - Prispevki za novejšo zgodovino 43(2003), 1, str. 131–132.
- Trstenjakov rokopis »Slovenci na Ogrskem« (tipkopis še nedokončanega dela).

Drugo

- Ocena Dissertationenverzeichnis der Universitat Graz 1872–1963. Zgodovinski časopis 18(1964/65), str. 297–300.
- Zamisel o zgodovinski knjižnici. Večer 29(1973), 22. 10., str. 5.
- Aktualna anketa: Kakšna raven raziskovalnega dela? Dialogi 6(1970), 6, str. 390–393.
- Monolog mirno dialogov. Dialogi 27(1991), 1, str. 45–47.

Razstave (v obdobju 1957–1991)

- Ob 90-letnici »besede« v Bučkovcih. Bučkovci, 14. 9. – 15. 11. 1957 (v sodelovanju z Jankom Glazerjem).
- 60 let Zgodovinskega društva Maribor. Maribor, 1963.
- Franjo Baš. (Ob odkritju spominske plošče). UKM, 1. 10. – 21. 10. 1971 (v sodelovanju z Jankom Glazerjem).
- Dr. Pavel Turner. (Ob 50-letnici smrti). UKM, 21. 11. – 10. 12. 1974.
- V spomin profesorju, pesniku in literarnemu ter kulturnemu zgodovinarju Janku Glazerju. Ruše, 1975.
- Anton Kosi. Središče ob Dravi, 1991.

Opomba

Bibliografija je bila objavljena kot del nekrologa že v Časopisu za zgodovino in narodopisje 76=41, 2005, 1–2, str. 19–22.

Dejan Kac

Viktor (Zmago) Vrbnjak preučevalec štajerske zgodovine 19. in 20. stoletja

Že v času delovanja v Klubu prleških študentov ga je v »*živo*« pritegnilo zanimanje za raziskovanje rodne Prekije. Sodeloval je pri organizaciji zgodovinskih obletnic in za zbornik *Srečanje* (1958) napisal članek »*Prleški študentje v času*«. ¹ Vedno bolj se je poglobljal v zgodovino Slovencev na Štajerskem 1848–1918, k čemur sta ga spodbudila tudi odlična mentorja Anton Slodnjak ² in Janko Glazer ³. Začetek sodelovanja predstavlja priprava razstave ob devetdesetletnici »*Béside*« v Bučkovcih pri Mali Nedelji leta 1957, ki jo je pripravil prav v sodelovanju z Jankom Glazerjem. Zbrala ter popisala sta biografsko in bibliografsko gradivo pomembnejših narodnih in kulturnih delavcev, rojakov bučkovskega (videmskega) območja. ⁴

Leta 1968 je Viktor Vrbnjak ob 100-letnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968 uredil zbornik *Svet med Muro in Dravo*. Pobuda za zbornik se je pojavila že konec leta 1959 med takratnimi mlajšimi člani Kluba prleških študentov. Sklenili so, da naj bi podobno, kot je leta 1955 ob desetletnici osvoboditve izšel zbornik *Prekija*, izšel nov jubilejni zbornik tudi ob dvajsetletnici vstaje leta 1961. Ker v razmeroma kratkem času in v okviru Kluba prleških študentov zamisli niso mogli uresničiti, je vse skupaj za nekaj časa zastalo, vendar svojega namena niso nikdar opustili. Medtem se je obseg zbranega gradiva širil, Vrbnjaku je uspelo pridobiti tudi nekaj sodelavcev iz Ljubljane. Tudi materialne zmogljivosti kluba niso bile takšne, da bi lahko prevzeli

¹ Hartman, Bruno: Vrbnjak, Viktor (1934–2005). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi819655/> (5. marec 2025).

² Anton Slodnjak, (13. junij 1899, Bodkovci – 13. marec 1983, Ljubljana), slovenski literarni zgodovinar, kritik, pisatelj, prešernoslovec, akademik. Njegova življenjska pot se je po klasični gimnaziji v Mariboru nadaljevala na slavistiki ljubljanske univerze, kjer je diplomiral in 1925 doktoriral. Slodnjakov *Pregled slovenskega slovstva* (1934) pomeni prelom s starejšim pojmovanjem literarne umetnosti, saj nakazuje globlje duhovnozgodovinsko razumevanje književnosti. Kot odličen predavatelj je dolga leta navduševal slušatelje na univerzah v Zagrebu (1947–1950), Ljubljani (1950–1959) in Frankfurtu ob Majni (1961–1965). Kot profesor na ljubljanski univerzi je bil od 1953 do neprostovoljne upokojitve tudi predstojnik Inštituta za slovansko filologijo. <https://www.sazu.si/clani/anton-slodnjak> (13. 3. 2024).

³ Janko Glazer (Glaser do l. 1945) (21. 3. 1893, Ruše – 2. 2. 1975 Ruše), slovenski pesnik, literarni zgodovinar, knjižničar in urednik. Viktor Vrbnjak se spominja prvih srečanj z Jankom Glazerjem: »*V Maribor sem prišel v začetku petdesetih let kot gimnazijec in prišel sem hoditi v Študijsko knjižnico. Med knjigami in ljudmi sem vedno srečeval malega finega gospoda. Kaj je tam delal, mi takrat še ni bilo popolnoma jasno. Vedno je s knjigami ravnal posebno pietetno, ne rutinsko naglo, ampak z občutkom, ki nas je navdajal s spoštovanjem. Zdelo se mi je, da je ta gospod nekaj posebnega.*« Melita Forstnerič Hajnšek, »Zdelo se mi je, da je ta gospod nekaj posebnega«, *Včer*, 18. 3. 1995, str. 39.

⁴ UKM, Rokopisna zbirka, Ms 312.

izdajo zbornika nase, zato je ta končno izšel leta 1968 ob podpori takratne ljutomerske občinske skupščine in mariborske Založbe Obzorja. *Svet med Muro in Dravo* je pokrajinski zbornik, ki obravnava geološko, geografsko, etnografsko, arheološko, zgodovinsko, jezikoslovno, literarnozgodovinsko in umetnostnozgodovinsko podobo pokrajine, omejene z Muro, slovensko-hrvaško mejo, Dravo in železnico Maribor–Šentilj. Z različnimi prispevki, ki pomenijo nov prispevek k poznavanju tega dela slovenske zemlje, je sodelovalo 27 avtorjev. Zbornik *Svet med Muro in Dravo* je še danes aktualno, temeljno delo na tem področju, kar dokazuje tudi njegova pogosta citiranost in izposojenost. Med zgodovinskimi prispevki vsekakor zavzema najvidnejše mesto razprava Viktorja Vrbnjaka *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*, v kateri je zajeta narodnoprebudna in narodnopolitična problematika pokrajine od 1848 do prvega slovenskega tabora. Njegov prispevek je dal posredno pobudo za poznejša raziskovanja taborske dobe.⁵

Viktor Vrbnjak je sodeloval na zborovanjih slovenskih zgodovinarjev v letih 1968–1982. Zborovanja so skupno organizirala Zgodovinsko društvo za Slovenijo in muzejska ali zgodovinska društva ali druge organizacije z ozemlja, kjer so bila zborovanja, vsakokrat v drugem kraju. Namen zborovanj je bil v pravilniku takole začrtan: »/.../ ugotoviti sodobno stanje slovenske historiografije, slovenskih zgodovinskih ustanov in organizacij ter zgodovinskega pouka na Slovenskem podati pristojnim faktorjem pregled sodobnih znanstvenih, didaktičnih in organizacijskih problemov ter predlagati način njih rešitve«. Iz dveh referatov, predstavljenih na kočevskem zborovanju, ki sta ocenjevala slovensko narodno gibanje v 19. stoletju – eden v širših potezih (Zwitter: *Slovenski politični prerod 19. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike*), drugi v podrobnostih (Melik: *O nekaterih vprašanjih slovenske politike v začetku šestdesetih let 19. stoletja*) – se je razvilo širše zasnovano sistematično obravnavanje slovenske zgodovine od dobe taborov do konca prve svetovne vojne. To je nato zaznamovalo zborovanja od leta 1968 v Novi Gorici do zborovanja v Celju leta 1982. Te serije se je prijelo ime »revizija slovenske zgodovine«, saj je prinesla več popravkov dosedanjih vrednotenj naše zgodovine ter ponudila nove poglede in podatke. V marsičem gre za prvo celovito podobo slovenskega razvoja v začetku 20. stoletja. Referati so bili organizirani tako, da so nekateri ponujali splošen pregled določenega obdobja ali problematike, drugi pa so se osredotočali na razvoj v posameznih pokrajinah. V okviru t. i. »revizije slovenske zgodovine« je od leta 1968 sodeloval tudi Viktor Vrbnjak, ki je obdelal

⁵ Olga Janša, *Svet med Muro in Dravo. Zgodovinski časopis*, letn. 23, 1969, zv. 1–2, str. 172–174. Branko Žunec, Na vrsti sta dr. Anton Korošec in Viktor Vrbnjak, *Večer*, 1. 9. 2006, str. 22.

politično in kulturno življenje Slovencev na Štajerskem od začetka obnovljene ustavne dobe do konca prve svetovne vojne.⁶

Referate Viktorja Vrbnjaka z zborovanj slovenskih zgodovinarjev v letih 1968–1982 (neobjavljene razprave) hrani Rokopisna zbirka UKM:

- *Narodnopolitične razmere na Slovenskem Štajerskem med 1860 in 1868*, referat na XIV. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Novi Gorici (9.–13. septembra 1968).
- *Slovenska Štajerska v prvi polovici 70. let 19. stoletja*, referat na XV. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Velenju (10.–13. septembra 1970).
- *Značaj narodne sloge na spodnjem Štajerskem v 2. polovici 70. let 19. stoletja*, XVI. zborovanje slovenskih zgodovinarjev v Škofji Loki (4.–8. oktobra 1972).
- *Narodnopolitično življenje štajerskih Slovencev za časa Taaffejeve vlade (1879–1893)* Koncept ali shema za spis štajerskih Slovencev v času Taaffejeve vlade (1879–1893), XVII. zborovanje slovenskih zgodovinarjev (Piran–Trst, 2.–6. oktobra 1974).
- *Slovenci na Štajerskem v času pred ponovno politično diferenciacijo (1893–1904)*, XVIII. zborovanje slovenskih zgodovinarjev (Kranjska Gora–Jesenice, od 29. septembra do 2. oktobra 1976).
- *Slovenska Štajerska 1905–1914*, XIX. zborovanje slovenskih zgodovinarjev v Mariboru (od 27. septembra do 1. oktobra 1978).
- *Štajerski Slovenci v času 1. svetovne vojne XXI*. Zborovanje slovenskih zgodovinarjev v Celju (od 29. septembra do 2. oktobra 1982) [13 str.].⁷

V zapuščini Viktorja Vrbnjaka (UKM, Rokopisna zbirka) je tako zbrano gradivo za zgodovino Slovenske Štajerske, ki ga je Vrbnjak zbiral ob pripravi posameznih referatov in je služilo tudi kot priprava za izdelavo monografije oz. doktorske disertacije o »*kulturnopolitični zgodovini vzhodne Štajerske*«.

Pregled in oceno delovanja slovenskih zgodovinarjev na »*reviziji slovenske zgodovine*« je podal Bogo Grafenauer leta 1975 v članku *Rezultati slovenskega zgodovinopisja pri obravnavanju za narodno zavest pomembnih vprašanj (1945–1975)*.⁸ O raziskovanju slovenskega narodnega prebujenja in oblikovanja slovenske narodne zavesti na

⁶ Melik Vasilij, Dvajset zborovanj slovenskih zgodovinarjev. *Zgodovinski časopis*, letn. 35, 1981, št. 4, str. 325–331.

⁷ Vlasta Stavbar, Viktor Vrbnjak: (1934–2005). V: *ČZN*, letn. 76=41, 2005, št. 1/2, str. 19.

⁸ *Osvoboditev Slovenije 1945: (referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 22. in 23. decembra 1975)*, Borec, Ljubljana, 1977.

političnem področju je strnil naslednje misli: »*Vasilij Melik je s skupino sodelavcev začel z revizijo slovenske zgodovine od šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej. Glede na nemško zgodovinsko mitologijo so posebno pomembni rezultati Vrbnjaka glede Štajerske in seveda Melika glede slovenskega razvoja kot celote. V vsem tem raziskovanju – Pleterskega, Melika in Vrbnjaka – je treba poudariti, da se je povsem razbila mitološka teorija o vnašanju političnih idej iz Ljubljane kot začetku narodnostnih bojev na Koroškem in Štajerskem – saj je nastala prva formulacija programa ‚zedinjene Slovenije‘ na Koroškem in je bila rojena ideja ‚taborov‘ na slovenskem Štajerskem.*»⁹

Leta 1977 naj bi Viktor Vrbnjak nastopil na Sedmem kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev (Novi Sad, 4.–7. oktobra 1977), a so 4 referati slovenskih avtorjev iz različnih vzrokov odpadli, med njimi tudi Vrbnjakov referat z naslovom »*Socialna podlaga taborskega gibanja*«. ¹⁰

Poleg zbornika *Svet med Muro in Dravo* (1968) je uredil še naslednje zbornike: *Miklošičev zbornik* (1991), *Slavičev zbornik Naše Prekmurje* (1999), *Janko Glazer: razprave, članki, ocene* (1993), *Borkov zbornik* (1996) ter zbornik *Vasilija Melika Slovenci 1848–1918* (2002).

Oceno Miklošičevega zbornika je podal Stane Granda, ki je izpostavil, da se »*Viktor Vrbnjak pri zborniku ni izkazal le kot urednik, ampak tudi kot avtor enega najboljših prispevkov. Iz njegovega opisa kulturne podobe vzhodne Slovenske Štajerske na prelomu 18. v 19. stoletje izžareva neverjetno poznavanje problematike (kar je sicer znano). Razen tega je opozoril še na gospodarske in socialne razmere tamkajšnjega prebivalstva. Več pozornosti je posvetil tudi karakternim lastnostim Prlekov in se tako verjetno najbolj približal dokončnemu odgovoru na vprašanje, zakaj so ti ljudje v mnogih ozirih toliko prebivali splošni kulturni in politični razvoj pri Slovencih.*«¹¹

Prav tako gre Viktorju Vrbnjaku zasluga, da je prav v Miklošičevem zborniku izpostavil vlogo vzhodnoštajerskih duhovnikov pri oblikovanju slovenskega jezika, »*da bi organizirali ‚naš jezik‘, kar je pomenilo, da bi člani izdelali pravopis, določili slovnična pravila ter zbrali besedni zaklad*«. ¹²

⁹ Prav tam, str. 350.

¹⁰ Tone Zorn, Sedmi kongres jugoslovanskih zgodovinarjev (Novi Sad, 4.–7. oktober 1977). V: *Zgodovinski časopis*, leto 1977, letnik 31, št. 4, str. 547.

¹¹ Stane Granda, Miklošičev zbornik. Uredil Viktor Vrbnjak. Maribor, Kulturni forum, 1991. V: *Zgodovinski časopis* 46, 1992, 1, str. 138.

¹² *Miklošičev zbornik*. Uredil Viktor Vrbnjak. Maribor: Kulturni forum, 1991, str. 70.

Leta 1993 ob stoletnici rojstva Janka Glazerja je dal pobudo za književno predstavitev Glazerjevih literarnozgodovinskih, kulturnozgodovinskih, domoznanskih in etnografskih objav pod skupnim naslovom *Razprave, članki, ocene*. Viktor Vrbnjak jih je izbral, uredil in napisal opombe. S tem je izpričal svojo zavezanost Glazerju in njegovemu delu, še bolj pa je to storil s svojo natančno uredniško metodo, ki se neopazno zliva z Glazerjevim načinom pisanja v objavljenih besedilih.¹³ V spremni besedi (str. 12) je v zahvalo zapisal: »*Vsak po svoje so pripomogli, da je urednik lahko uresničil pričujoči natis del Janka Glazerja, na katerega ga ne vežejo samo lepi spomini na sodelovanje, ampak mu je ob drugih, ki bodo vzeli knjigo v roke, hvaležen tudi za vse, o čemer nas je razumevajoče učil in nam z lastnim delom pokazal pravo pot.*«

Leta 2002 je Viktor Vrbnjak uredil Melikov zbornik, v katerem je izpostavil njegove razprave in članke s tistih področij slovenske zgodovine, na katerih je bil prispevek zgodovinarja Melika za zgodovinopisje najpomembnejši. Kot urednik se je odločil predstaviti prerez Melikovega znanstvenega ustvarjanja s področja slovenske zgodovine, kjer je njegov prispevek v historiografsko zakladnico največji – to pa je čas od srede 19. stoletja do konca prve svetovne vojne, čeprav se je Melik občasno posvečal tudi srednjeveški zgodovini in sodobnejšim temam 20. stoletja. »*Z njim se mu je za dolgo trajno in zvesto prijateljstvo oddolžil Viktor Vrbnjak.*«¹⁴

Z razstavami in spominskimi zapisi ob obletnicah je Viktor Vrbnjak v biografskih zapisih iz pozabe obudil ali dal pravo veljavo pomembnim osebnostim iz zgodovine Slovenske Štajerske. Med njimi so Ivan Vuk Starogorski, dr. Anton Korošec, dr. Fran Kovačič, Janko Glazer, Matej Slekovec, Božidar Borko, Josip Muršec, Joža Glonar, Anton Slodnjak, Franc Gomilšek, Oroslov Caf, Peter Dajnko, Anton Krempl, Lojze Šušmelj in drugi.

V svojih zapisih se je zavzemal za zgodovinsko resnico, kar potrjuje tudi ugotovitev dr. Jožefa Smeja, ki je njegove razprave ocenil kot zgodovinsko izjemno natančne in skladne z izrekom Kornelija Neposa (100 –25 pr. Kr): »*Adeo veritatis diligens, ut ne ioco quidem mentiretur.*« Ep. 3.1 (*Tako je vzljubil resnico, da se niti v šali ni zlagal*).¹⁵ Kot »priučeni

¹³ Bernard Rajh, Glazer se predstavi. *Razgledi*, 10. 6. 1994, št. 12(1019), str. 27.

¹⁴ Jelka Melik, Vasilij Melik. *v: Osebnosti slovenske humanistike in družboslovja*, Osebnosti slovenske humanistike in družboslovja, 2024, str. 133.

¹⁵ Jožef Smej, Prof. Viktor (Zmago) Vrbnjak (1934–2005): in memoriam. *Družina*, letn. 54, 29. 5. 2005, št. 22, str. 19.

zgodovinar¹⁶«, kot je sam sebe poimenoval, je postal raziskovalec in eden največjih poznavalcev štajerske politične, slovstvene in kulturne zgodovine 19. in 20. stoletja.

Viri in literatura

- Bernard Rajh, Glazer se predstavi. *Razgledi*, 1994, št. 12 (1019).
- Branko Žunec, Na vrsti sta dr. Anton Korošec in Viktor Vrbnjak. *Večer*, 1. 9. 2006.
- Bruno Hartman, Vrbnjak, Viktor (1934–2005). *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013.
- Franc Rozman, Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918: razprave in članki. Litera, Maribor, 2002, 766 strani, ilustrirano (Documenta et studia historiae recentioris ; 15). *Prispevki za novejšo zgodovino* letnik 43, 2003, št. 1.
- Janko Glazer, *Razprave, članki, ocene*. [Izbral, uredil in opombe napisal Viktor Vrbnjak], Maribor, Obzorja, 1993 [i. e. 1994].
- Jelka Melik, Vasilij Melik. *Osebnosti slovenske humanistike in družboslovja*, ZRC SAZU, 2024.
- Jožef Smej, Prof. Viktor (Zmago) Vrbnjak (1934–2005): in memoriam. *Družina*, letn. 54, 2005, št. 22.
- Melita Forstnerič Hajnšek, »Zdelo se mi je, da je ta gospod nekaj posebnega«. *Večer*, 18. 3. 1995.
- Miklošičev zbornik*. Uredil Viktor Vrbnjak. Maribor, Kulturni forum, 1991.
- Olga Janša, Svet med Muro in Dravo. *Zgodovinski časopis*, letn. 23, 1969, zv. 1–2.
- Osvoboditev Slovenije 1945*: (referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 22. in 23. decembra 1975), Borec, Ljubljana, 1977.
- Stane Granda, Miklošičev zbornik. Uredil Viktor Vrbnjak. Maribor: Kulturni forum, 1991. V: *Zgodovinski časopis* 46, 1992, 1, str. 138.
- Svet med Muro in Dravo: ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968*, [uredil Viktor Vrbnjak], Maribor, Obzorja, 1968.
- Tone Zorn, Sedmi kongres jugoslovanskih zgodovinarjev (Novi Sad 4.–7. oktober 1977). V: *Zgodovinski časopis*, leto 1977, letnik 31, št. 4.
- UKM, Rokopisna zbirka, Ms 312.
- Vasilij Melik, Dvajset zborovanj slovenskih zgodovinarjev. *Zgodovinski časopis*, letn. 35, 1981, št. 4.
- Vlasta Stavbar, Viktor Vrbnjak: (1934–2005). *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letn. 76=41, 2005, št. 1/2.

¹⁶ Franc Rozman, Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918: razprave in članki. Litera, Maribor, 2002, 766 strani, ilustrirano (Documenta et studia historiae recentioris; 15). V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, letn. 43, 2003, št. 1, str. 131. Po osnovni izobrazbi slavist, od l. 1955 je študiral na ljubljanski univerzi slavistiko in 1961 diplomiral iz slov. in shr. s književnostjo [op. a.].

Metka in Viktor Vrbnjak.

Vir: Zapuščina Viktorja Vrbnjaka, Rokopisna zbirka UKM

Sedmošolci 1953/54: od leve Viktor Vrbnjak, Felix Klobasa, Vinko Korošak

Vir: Zapuščina Viktorja Vrbnjaka, Rokopisna zbirka UKM

Metka in Viktor Vrbnjak

Vir: Zapuščina Viktorja Vrbnjaka, Rokopisna zbirka UKM

Družina Vrbnjak: Metka, Viktor, Špela, Viktor
 Vir: Zapuščina Viktorja Vrbnjaka, Rokopisna zbirka UKM

Prleški klub, konec 50. in v začetku 60. let 20. stoletja
 Vir: Zapuščina Viktorja Vrbnjaka, Rokopisna zbirka UKM

Prleški klub, od leve proti desni: Vinko Korošak, Feliks Klobasa, Viktor Vrbnjak, Lasbaheer.
 Vir: Zapuščina Viktorja Vrbnjaka, Rokopisna zbirka UKM

Zborovanje slovenskih zgodovinarjev.
 Vir: Zapuščina Viktorja Vrbnjaka, Rokopisna zbirka UKM

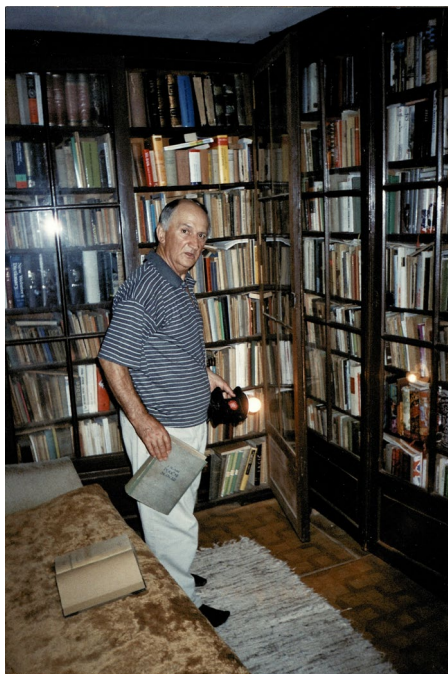
Knjižnica Viktorja Vrbnjaka, Selnica ob Dravi.

Foto: F. Kuzmič. Vir: Zapuščina Viktorja Vrbnjaka, Rokopisna zbirka UKM

Delovna soba Viktorja Vrbnjaka.

Foto: F. Kuzmič. Vir: Zapuščina Viktorja Vrbnjaka, Rokopisna zbirka UKM

Viktor Vrbnjak v svoji knjižnici

Foto F. Kuzmič, Selnica ob Dravi 2004. Vir: Zbirka drobnih tiskov UKM

Na vrsti sta dr. Anton Korošec in Viktor Vrbnjak

O teologu in politiku Korošcu pripravljajo simpozij in odkritje spomenika, slavistu, arhivistu in zgodovinarju Vrbnjaku bodo na njegovi rojstni hiši v Selščih odkrili spominsko ploščo

Zupan občine Sveti Jurij ob Ščavnici Anton Slana je večeraj s Francijem Čušem in Marijo Hernja Masten iz zgodovinskega arhiva na Ptuj predstavil priprave na simpozij in odkritje spomenika znamenitemu rojaku, teologu in politiku dr. Antonu Korošcu (1872-1940) iz Biserjan ter odkritje spominske plošče slavistu, arhivistu in zgodovinarju prof. Viktorju Vrbnjaku (1934-2005) na njegovi rojstni hiši v Selščih. S tem nadaljujejo poravnavanje dolgov do znamenitih rojakov; omenimo le, da so do zdaj izvedli že veliko aktivnosti za ohranitev spomina na književnika in politika Edvarda Kocbeka ter teologa in mariborskega naslovnega škofa dr. Vekoslava Grmca.

Prof. Čuš je napovedal, da bo simpozij o Korošcu kot človeku, duhovniku in predvsem politiku ter času, v katerem je živel in deloval, v petek in soboto, 6. in 7. oktobra, v Gubčevem domu,

organizirajo ga v sodelovanju z Univerzo v Mariboru. Do zdaj je svoje sodelovanje na simpoziju prijavilo okrog 20 strokovnjakov, predvsem zgodovinarjev in dobrih poznavalcev dr. Korošca in njegovega časa. Po simpoziju bo o tej temi izšla posebna številka Časopisa za zgodovino in narodopisje. Pojasnil, da sta bila o dr. Korošcu že dva simpozija, eden v letu 1992, drugi pa v drugi polovici 90-ih letih in da je pri obeh sodelovala Univerza v Mariboru. Dodal je, da o tem njihovem pomembnem rojaku po Sloveniji ni vidnejših spominskih obeležij razen na njegovi rojstni hiši v Biserjanah, kjer je spominska plošča. Postavitev doprsnega kipa bo po besedah župana Slane v soboto, 7. oktobra, ob 15.30, takoj po sveti maši ob 14. uri, pred famo cerkvice v središču Svetega Jurija ob Ščavnici. Skulptura je del akademskega kiparja prof. Darika Golja s Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru in bo prvo tako spominsko znamenje. Kulturni

program bodo pripravili in izvedli profesorji in dijaki gimnazije Franca Miklošiča iz Ljutomer. Mašo bo daroval murskosobotski škof ordinarij msgr. dr. Marijan Turnšek, slavnostni govornik pa bo predsednik DZ France Cukjati. Govoril bo tudi predsednik SLS Janez Podobnik, saj je bil dr. Korošec vodja nekdanje SLS, poleg tega pa predsednik jugoslovanskega kluba na Dunaju, ministrski predsednik, notranji minister in predsednik glavne združne zveze. Aktivnosti potekajo v sodelovanju s protokolom Vlade RS. V občinskem proračunu je za ta namen predvidenih 5 milijonov tolarjev.

Marija Hernja Masten je med predstavljanjem življenja in dela prof. Viktorja Vrbnjaka, ki je kar 41 let, do upokojitve, kot arhivar služboval v Pokrajinskem, nekoč Državnem arhivu v Mariboru, izpostavila, da se je posvečal predvsem raziskovanju narodnopolitične zgodovine 19. stoletja na slovenskem

Stajerskem, da je bil zgodovinar šolstva in društev ter urednik in avtor mnogih kulturno-zgodovinskih razstav po stajerskem podeželju. Omenila je njegov prvi zbornik Svet med Murom in Dravo, ki je še vedno med zelo izposojenimi deli že od leta izida 1968 in velja za eno temeljnih del na tem področju. Njegov zgodovinski prispevek ob stoletnici prvega ljutomerskega tabora je dal posredno pobudo za kasnejša raziskovanja taborske dobe. Nastopal je kot predavatelj na strokovnih zgodovinskih srečanjih, posvečenih reviziji slovenske zgodovine, v zadnjih letih je uredil spominsko publikacijo ob obletnici priključitve Prekmurja kraljevini SHS, ki je bila posvečena tudi dr. Matiji Slaviču. Odkritje spominskega znamenja prof. Vrbnjaku bo v nedeljo, 21. oktobra, ob 11. uri, ko bo pred kapelo v Selščih tudi slovesna maša, ki jo bo daroval mariborski pomožni škof dr. Jožef Smej.

Branko Zumeč

Namera o postavitvi spominske plošče

Vir: Večer, 1. 9. 2006, str. 22.

Spominska plošča na Vrtnjakovi rojstni hiši

Foto: Silva Belšak

Referata

Referat Viktorja Vrbnjaka na XXI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, ki sta ga organizirala Zgodovinsko društvo v Celju in Zveza zgodovinskih društev Slovenije (Celje, 29. september – 2. oktober 1982):

Štajerski Slovenci v času prve svetovne vojne

Referat Viktorja Vrbnjaka na simpoziju o dr. Antonu Korošcu ob 50-letnici smrti pri Sv. Juriju ob Ščavnici (16.–17. marec 1991):

Začetki javnega narodnopolitičnega delovanja Antona Korošca

Besedili obeh prispevkov sta ohranjeni v izvirni obliki. Gradivo iz zapuščine Viktorja Vrbnjaka hrani Rokopisna zbirka UKM.

Izbral, uredil in opombe napisal: Dejan Kac.

Štajerski Slovenci v času prve svetovne vojne

V referatu se želim dotakniti le nekaterih narodnopolitičnih problemov na nekdanjem Spodnjem Štajerskem¹ v času neposredno pred prvo svetovno vojno in v štiriletnem vojnem obdobju. Za takšen pregled so mi bili na voljo domači slovenski in nemški časniki, nekateri graški listi, bogato predmetno slovstvo in arhivsko gradivo doma in v Gradcu.

Štajerski Slovenci so v desetletju pred prvo svetovno vojno razvili bogato društveno kulturno-znanstveno, razvejano politično in sorazmerno dobro narodnogospodarsko življenje. Nemški listi so vse te slovenske pridobitve in nadaljnje zahteve po njih negirali ali pa jih pripisovali tujim spodbudam, »srbofilske« propagandi, ki jo vlada spregleduje. Narodnopolitični boj, potem pa tudi vidna socialna diferenciacija, ki se je na zunaj izražala na najrazličnejše načine, se je stopnjevala. Slovenski kapital in narodno zavedno meščanstvo sta bila prešibka, da bi mogla trajno vzdržati ob sistematičnem, delu in materialnih sredstvih nemškega agresivnega nacionalizma. Ponemčenje po *Schulvereinu*,² trganje slovenske zemlje po Südmarku,³ in uničevanje našega ljudstva s štajercijansko⁴ (regionalno) stanovsko

¹ Štajerska, zgodovinska dežela, sprva mejna grofija, nato vojvodina. Teritorialno se je izoblikovala v 11.–15. stoletju. Sestavljalo jo je zahodno Pomurje do Radgone, na severu porečje zgornjega toka Aniže (Enns), na vzhodu Porabje do reke Labnice (Lafnitz), na jugu Podravje med Dravogradom in Ormožem ter Posavinje, južna meja je potekala po reki Savi. V tem obsegu je Štajerska obstajala do razpada Avstro-Ogrske leta 1918, ko je njen južni del (Spodnja Štajerska), kjer so sestavljali večino prebivalstva Slovenci, postala del Kraljevine SHS, zdaj je ta del v RS, severni pa v Avstriji.

Enciklopedija Slovenije, 1999, str. 123–124.

² *Schulverein*, uradno ime *Deutscher Schulverein*, nemška zasebna šolska organizacija v Avstro-Ogrski. Ustanovljena je bila 13. 5. 1880 na Dunaju. Formalno naj bi zagotovila šolanje nemškim otrokom v njihovem jeziku tam, kjer tega javne šole niso omogočale, dejansko pa je s svojimi vrtci in osnovnimi šolami ponemčevala zlasti češke in slovenske otroke. *Schulverein* je imel obsežno mrežo podružnic, finančno je podpiral učitelje, ki so se izkazali pri poučevanju nemščine, pa tudi javne šole, vendar pod pogojem, da bo pouk v novi šoli v nemškem jeziku. Na Slovenskem je organizacija delovala predvsem v smeri iz Gradca proti Mariboru in po Dravski dolini na Štajersko ter iz Celovca prek Jesenic na Kranjsko. Leta 1925 se je združila z organizacijo Südmark.

Enciklopedija Slovenije, 1990, str. 17.

³ Še večjo vlogo kot *Schulverein* je pri obrambi in krepitvi nemškega posestnega stanja na Spodnjem Štajerskem igralo novembra 1889 v Gradcu ustanovljeno društvo Südmark, ki si je po statutih prizadevalo predvsem za obrambo nemškega posestnega stanja na gospodarskem področju. Tudi Südmark je sprva svoje podporne akcije usmerjala v ogrožene nemške jezikovne otoke na Spodnjem Štajerskem, od občnega zbora v Wiener Neustadtu 1906 pa se je povsem skoncentrirala na kolonizacijo obmejnega pasu v Slovenskih goricah in deloma v Dravski dolini, da bi povezala Maribor s sklenjenim nemškim ozemljem. Ofenzivo obeh nemških »obrambnih organizacij« je vedno bolj dopolnjevala dejavnost ptujske Štajerc-Partei, ki se je prav tako osredotočala na štajersko Podravje.

Cvirn, *Trdnjanski trikotnik*, 1997, str. 304–305.

⁴ Ideologija spodnještajerskih Nemcev pred 1914, od konca šestdesetih 19. st. so nasprotovali spreminjanju deželnih meja, programu Zedinjene Slovenije in (jugo)slovanski usmerjenosti slovenske politike ter se zavzemali za vsestransko, zlasti gospodarsko sodelovanje med nemškimi meščani in slovenskimi kmeti v močni Avstriji in enotni

ideologijo, poplemeniteno z Ornigovim⁵ ptujskim žganjem – to so bili najvidnejši znaki slovensko nemškega sožitja na Spodnjem Štajerskem v dveh desetletjih pred prvo svetovno vojno. Od socialne strukture prebivalstva je bilo predvsem odvisno, kje bodo ti elementi zastopani bolj, kje zaradi gospodarske prosperitete manj. Za primerjavo naj navedem Dravsko in Savinjsko dolino: prva revna, dokler les ni imel cene, zato narodno politično labilnejša, druga pa bogata, zato od 60. let 19. stoletja narodno zavedna s samostojnim narodnopolitičnim opredeljevanjem pri volilnih bojih. Seveda ekonomsko stanje prebivalstva ni edini pokazatelj narodne in politične osveščenosti; na to je vplivala cela vrsta dejstev, ki so od kraja do kraja različna, se z leti spreminjajo in tako nudijo včasih zelo komplicirano podobo svojega javnopravnega, narodnopolitičnega in ekonomsko-socialnega življenja. Politično opredeljevanje ob vsakokratnih volitvah je imelo za posledico širšo ali ožjo strankino narodno orientacijo. Jugoslovanska orientacija slovenskega ljudstva, ki ga je politično obvladovala predvsem Slovenska ljudska stranka,⁶ je mogla biti v desetletju pred prvo svetovno vojno samo slovensko-hrvaška. Imela pa je Hrvatska v očeh slovenske klerikalne stranke tudi dovolj historično zedinjevalnih ambicij, da se je lahko pri precejšnjem delu slovenskega in hrvaškega ljudstva vzdrževal trialističen koncept⁷ preureditve avstro-ogrske monarhije pod žezlom Habsburžanov. Ta, v

Štajerski. Štajercijanstvo se je uveljavilo kot bistveni sestavni del politične taktike spodnještajerskih Nemcev pri zaustavljanju slov. narodnega gibanja na podeželju.

Enciklopedija Slovenije, 1999, str. 123.

⁵ Josef Ornig (7. 6. 1859, Hrastovec v Slovenskih goricah – 11. 3. 1925, Gradec), štajercijanski politik in župan. Leta 1888 je bil izvoljen v ptujski občinski svet ter bil župan Ptuja v letih 1894–1918. Kot župan je postal načelnik mestne hranilnice in deloval za modernizacijo in gospodarski dvig Ptuja ter za utrditve ptujskega nemštva. Leta 1899 je ustanovil konzorcij, ki je začel 1900 izdajati za štajerske in koroške Slovence list »Štajerca«. Bil je idejni vodja štajercijanstva in zadnji borec za obstoj Ptuja v okviru Avstrije leta 1918. V prvi svetovni vojni je Ornig organiziral gibanje proti Majniški deklaraciji in nastopil v avdienci pri cesarju Karlu 25. maja 1918 kot zastopnik spodnještajerskih mest, trgov in štajercijanske dežele proti Majniški deklaraciji, za štajerski regionalizem.

Franjo Baš, Ornig, Josef (1859–1925). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.

⁶Ivan Šusteršič se je odločno boril proti širitvi velikosrbske ideje, njemu lahko pripisujemo, da je 20. oktobra 1912 na velikem shodu v Ljubljani prišlo do združitve VLS (od 1909, Vseslovenska ljudska stranka) in Vsepravaške organizacije pod zastavo trializma. V resoluciji, ki je bila takrat razglašena, je bilo poudarjeno, da tvorijo Slovenci in Hrvati »eno narodno celoto« in želijo »skupno delovati v duhu in pravcu programa Stranke prava za jedinstvo, pravice in slobodni razvoj hrvatsko-slovenskega naroda v okviru habsburške monarhije«.

Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*, 2001. Glej tudi: Janko Pleterški, Zveza Vseslovenske ljudske stranke in Hrvatske stranke prava v letih 1911–1913. *Zgodovinski časopis*, letn. 34, 1980, str. 5–75.

⁷ Slovenska varianta trializma je bila v obliki državnopravnega programa prvič predstavljena javnosti s člankom Janeza Evangelista Kreka v *Slovencu* 11. februarja 1905. Povezovanje s Hrvati je bilo sicer v takšni ali drugačni obliki sestavni del slovenske narodnopolitične misli že vse od razglasitve znamenitega programa Zedinjene Slovenije naprej. Šele s prihodom Šusteršiča in Kreka pa je dobilo konkretnjšo obliko v smislu strankarske naveze s hrvaškimi pravaši in slovenskega priznanja hrvaškega historičnega prava kot temelja državnopravne združitve Slovencev in Hrvatov v skupno državno enoto v okviru monarhije. Kranjska SLS, ki se je leta 1909 združila s sorodnimi katoliškimi narodnimi strankami s Štajerske, Goriške in Koroške v močno Vseslovensko ljudsko stranko, je propagirala posebno varianto trializma, ki je vključevala tudi celotno slovensko ozemlje. To pa je seveda izzivalo silovite odpore nemških strank, ki so bile v strahu, da bi morebitna velika slovensko-hrvaška državna pravna tvorba odrezala nemštvo od Trsta in Jadrana.

bistvu proti dualizmu naperjena puščica Avstrije, ni zadevala, ker koncepta tako ni nameravala nikoli uresničiti: zanjo in za nemške kroge v »*rajuhu*« so bile nevarne predvsem ambicije sosednje Srbije. Nosilci »*neoslavizma*«,⁸ s čimer so nemški časniki istovetili predvsem »*novi*« ilirizem⁹ dr. Fr. Ilešiča,¹⁰ so bili v glavnem predstavniki slovenskega liberalnega meščanstva, posebno dijaška in študentska društva ter liberalna inteligenca. Ta je prvotni narodno-kulturni program zradikalizirala in ga politično preorientirala na slovanski jug. Na tem mestu ne morem govoriti o upravičenosti ali zgrešenosti koncepta; Cankarjevo stališče¹¹ je znano. Dejstvo pa tudi obstaja, da je gibanje, o katerem se je pri nas že veliko pisalo, pomembno zradikaliziralo širše slovenske kroge v smislu jugoslovanskih zedinjevalnih teženj. V času balkanskih vojn med 1912 in 1913 se je »*velesrbska struja*«, ki je imela pri nas zatočišče pri ljubljanskem radikalnem »*Dnevnu*«,¹² še razmahnila. Trpljenje in junaštvo,

Andrej Rahten, Trialistične zamisli slovenskih in hrvaških politikov v letih pred prvo svetovno vojno. *Prispelki za novejšo zgodovino* XXXIX – 2/1999, str. 67–68. O politični orientaciji in trialističnih načrtih obeh voditeljev SLS glej: Walter Lukan, Janez Ev. Krek in slovensko nacionalno vprašanje. *Prispelki za zgodovino delavskega gibanja*, 1982, št. 1-2, str. 25–53; Igor Grdina, Nekronani vojvoda kranjski – dr. Ivan Šušteršič. *ZC*, 1996, št. 3, str. 369–382; Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katoličizma*, 1998.

⁸ Novoslovansko gibanje med Slovenci v času od 1897 do 1912, ki se je osredotočalo na oživetje skupne slovanske kulturne in politične identitete sredi zatona večetničnih imperijev. Izhajal je iz širšega konteksta naraščajočega nacionalizma v Evropi, s ciljem krepitev solidarnosti med slovanskimi narodi, s poudarjanjem skupne kulturne dediščine, folklore in zgodovinskih procesov. Za razliko od panslavizma, ki si je prizadeval za politično združitve vseh slovanskih narodov, se je neoslavizem osredotočal na kulturni prepoved in ne na politično konsolidacijo pod eno oblastjo.

Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 1994.

⁹ »*Novi*« ilirizem ali *neoilirizem* (*neoilirstvo*) se je znova poskušal vpeljati v desetletju pred prvo svetovno vojno, ko je postal njegov poglavitni glasnik Fran Ilešič, v tem času predsednik Slovenske matice. Pridružili so se mu nekateri liberalni politiki (Bogumil Vošnjak) in socialni demokrati. To pot je gibanje imelo predvsem političen značaj s težnjo, naj se slovenska kultura stopi s srbohrvaško, slovenski jezik pa vsaj delno ali v celoti opusti. V tej obliki so na ta program pristajali celo nekateri avtorji, pisatelji in znanstveniki, ko so odgovarjali na vprašanje o slovenskem jezikovno-kulturnem problemu, ki ga je predlagala revija *Veda* (1913). Proti idejam, ki so bile obnova »starega« ilirizma, se je podobno Prešernu odzval Ivan Cankar, v pogovoru z Izidorjem Cankarjem je leta 1911 ostro obsodil tako Stanka Vraza kot Frana Ilešiča.

Janko Kos, *Ilirizem*. <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/ilirizem/> (20. 3. 2025).

¹⁰ Fran Ilešič (30. 7. 1871, Brezje pri Sv. Juriju ob Ščavnici – 1. 7. 1942, Ljubljana), literarni zgodovinar in publicist. Leta 1892 je zaključil gimnazijo s pohvalo kot primus generacije in to v družbi sošolca in rojaka Antona Korošca. Po ustanovitvi Zgod. društva v Mariboru je začel v njegovem glasilu *ČZN* objavljati razprave in gradivo za starejšo lokalno literarno, kulturno in polit. zgodovino. V tem času je bil še predsednik Slovenske matice (1907–1914) ter hkrati tudi urednik njenih publikacij. Maja leta 1919 je postal profesor za slovenski jezik in književnost na Vseučilišču v Zagrebu in tam ostal do upokojitve leta 1941. Od takrat je pisal večinoma v hrvaščini, saj se je zavzemal za t. i. novoilirizem, stapljanje slovenščine z drugimi južnoslovanskimi jeziki. Verjel je v nujnost jezikovno-kulturnega zblizanja in postopne združitve Slovencev z drugimi jugoslovanskimi narodi ter si za to prizadeval s publicističnim in organizacijskim delom.

Enciklopedija Slovenije, zv. 4, 1990, str. 105.

¹¹ Ivan Cankar, ki je pripadal socialistični stranki, je v svojem predavanju 12. aprila 1913 v Ljubljani »*Slovenci in Jugoslovanci*« na eni strani obsodil vsako misel, da bi se opustil slovenski jezik, in izjavil, da se morejo jugoslovanski narodi zediniti le kot enakopravni narodi, na drugi strani pa vendar prelomil z Avstrijo in proglasil za končni cilj jugoslovansko federativno republiko.

Janko Pleterski, Avstrija in Slovenci leta 1912–1913. *Kronika*, letn. 23, 1975, zv. 2, str. 110–120.

¹² *Dan* je bil neodvisen politični dnevnik. Izhajal je v Ljubljani v obdobju 1912–1914 in zastopal jugoslovansko politično in kulturno idejo. Pod uredništvom Ivana Laha se je oddaljil od politike Žerjavovih liberalnih mladinov in se zavzemal za radikalen jugoslovanski program. Izdajateljica Učiteljska tiskarna se mu je odrekla in časopis je prenehal izhajati pred prvo svetovno vojno.

ki so ga registrirali časniki vseh političnih barv na Slovenskem, sta si pridobila v resnici pripadnike tudi pri Slovenski ljudski stranki. Čeprav je Šušteršič,¹³ vodja stranke, protestiral zoper nastalo situacijo, jugoslovanske skupnostne ideje, vendar ni mogel negirati, svetoval pa je slovenskemu ljudstvu, da ostane na realnih političnih tleh, to je v Avstriji. *Preporodovsko gibanje*,¹⁴ katerega nastanek, delo in konec je v naši politični zgodovini primerno osvetljen, je segalo tudi med slovenještajersko dijaštvo v Celju, Mariboru, Ptuj in Gradcu. Obe vodilni slovenski buržoazni stranki, liberalna in klerikalna, sta preporodovski koncept državne ureditve južnih Slovanov odklanjali, saj sta trdno stali pod okvirom avstro-ogrske monarhije s habsburškim žezlom. Slovenci vseh barv so bili na strani balkanskih narodov, ki so prišli za orožje, zbirali so zanje denarne prispevke, organizirali posebne odbore RK [Rdečega križa], na bojišča so odhajali prostovoljci, zlasti zdravniki. Avstrija je na to podporo balkanskega osvobodilnega gibanja gledala z nezadovoljstvom in denunciantstvom, zlasti po štajercijanskih krčmah, se je razcvelo.

O »*veleizdajniških procesih*«, ki so sledili od Hrvaške prek Slovenije in posamezni celo na današnje avstrijsko Štajersko, se je ohranila po naših arhivih le neznatna dokumentacija, predvsem samo sodbe (prim. Pokrajinski arhiv v Mariboru); drugod (npr. v Gradcu) tako gradivo, ki ga vpisniki registrirajo kot »*srbofilstvo*« ali »*rusofilstvo*« in »*veleizdajstvo*«, še čaka na raziskovalce; več se je doslej delalo v tem smislu v

Enciklopedija Slovenije, zv. 2, 1988, str. 171.

¹³Ivan Šušteršič (29. 5. 1863, Ribnica na Dolenjskem – 7. 10. 1925, Ljubljana), politik. Ob njegovi smrti so ga njegovi liberalni nasprotniki označili za »*najmarkantnejšo politično osebnost predvojnih Slovencev*«. Šušteršič, ki je od preloma stoletja do prve svetovne vojne vodil slovenske (in pogosto tudi hrvaške in druge slovanske) poslance v dunajskem parlamentu, je bil edini slovenski politik v habsburški monarhiji, ki so mu celo nemško-nacionalni nasprotniki priznavali državniški značaj. Kdor se želi sam prepričati o sposobnostih »*nekronanega vojvode kranjskega*«, kot so ga poimenovali njegovi sodobniki, mora vzeti v roke zapisnike dunajskega parlamenta in avstro-ogrskih delegacij v letih 1896–1914. V njih bo našel vrsto govorov, ki pričajo o tem, da je slovenska politika v avstrijskem državnem zboru s Šušteršičem pridobila izvrstnega govornika, spretnega taktika in avtoritativnega voditelja v eni osebi. Zlasti pritegnejo govori, v katerih je Šušteršič samozavestno vrednotil poteze zunanje politike habsburške monarhije, predvsem na območju Balkana. Andrej Rahten, Šušteršiči – zgodovina kranjske legitimistične rodbine. *Kronika*, letn. 58, 2010, št. 2, str. 443–456.

¹⁴Preporodovci, slovenski pripadniki gibanja (imenovanega tudi Preporod ali Slovenski preporod). Preporodovci so bili člani mladinskega prevratniškega gibanja zbrani okoli mesečnika *Preporod*. Mesečnik je izhajal od 1. novembra 1912 do 25. junija 1913. Preporodovci so bili del leta 1910 nastalega gibanja mladine v vseh jugoslovanskih deželah avstro-ogrske monarhije. Nezadovoljni z oportunitizmom takratnih političnih strank so videli rešitev nacionalnega vprašanja v uničenju Avstro-Ogrske in ustanovitvi jugoslovanske države. Gibanje, ki je združevalo okoli 500 članov in privrženecv; vpliv si je pridobilo predvsem med srednješolci in študenti. Preporodovci so uspešno organizirali dijaške stavke marca 1914, predvsem pa so se povezovali s sorodnimi jugoslovanskimi gibanji v Avstro-Ogrski. Po začetku prve svetovne vojne so avstrijske oblasti z veleizdajniškim sodnim procesom, ki je decembra 1914 potekal proti 32 članom, gibanje dokončno razbile. *Veliki splošni leksikon*, knj. 14, 2006.

dunajskih arhivih,¹⁵ od pokojnega D. Kermauvnerja¹⁶ do J. Pleterskega¹⁷ in nekaterih mlajše generacije naših zgodovinarjev.¹⁸

Periodični tisk, ki je na Štajerskem beležil »veleizdajniške procese«, je uporabljal črno-belo tehniko: nemški listi (*Marburger Zeitung, Deutsche Wacht, Tagespost, Grazer Tagblatt* ipd.) so poročali z omalovaževanjem, slovenski časniki (*Slov. gospodar, Straža, Narodni list*) pa z velikimi simpatijami. Koliko smemo verjeti užaljenemu Šušteršiču, katerega jugoslovansko stališče je znano, bi naj dr. A. Korošec leta 1913 pretil s konsekvencami štajerskega krila SLS, če bi Slovenec ne prenehal s »srbofilskimi«¹⁹ poročili. Prijave, zlasti pa njim sledeče hišne preiskave, so bile največkrat šibko dokazno gradivo. Sodne obravnave, ki so v obliki »veleizdajniških procesov« poskušale izkoreniniti srbofilstvo (tj. jugoslovanstvo) pri Slovencih, so se vlekale po več mesecev. Nekega Fr.[anceta] Bračiča²⁰ iz okolice Radenc so prijeli, ker je v gornjeradgonski (štajerčijanski) gostilni vzklikal »Živio Srbija!« in govoril, »da bi bilo sramotno streljati na Srbe, ki so naši bratje«. Na celjskem območju sta znana vsaj dva

¹⁵ Fond avstrijskega notranjega ministrstva v avstrijskem upravnem arhivu na Dunaju (AV A Mdl), serija predsedstvenih aktov, grupiranih pod predmetno skupino »22 in genere« (Aufstand. Revolutionen. Exzesse) in iz fonda poveljstva 3. korpusa Gradec v avstrijskem vojnem arhivu na Dunaju (K A 3. Korps Kom).

Janko Pleterski, Avstrija in Slovenci leta 1912–1913. *Kronika*, letn. 23, 1975, št. 2. str. 110.

¹⁶ Dušan Kermavner (7. 12. 1903, Ljubljana – 11. 6. 1975, Ljubljana) slovenski politik, zgodovinar in publicist. Kljub zelo težkim življenjskim pogojem se ni odpovedal intelektualnemu delu, ki ga je zastavil že v mladih letih s časnikarskim in publicističnim sodelovanjem pri listih *Proletarska mladina, Delo, Glas svobode, Delavsko-kmetijski list* idr. Najpomembnejši rezultat njegovega zanimanja za novejšo zgodovino sta obsežni uvodni besedi k izdaji spominov Henrika Tume *Iz mojega življenja* (1937) in Albina Prepeluha - Abditusa *Priponbe k naši prevratni dobi* (1938). Leta 1953 je izdal knjigo *Začetki slovenske socialne demokracije v desetletju 1884–1892* (1953), v kateri je sistematično prikazal prve korake proletarskega gibanja, predvsem v Ljubljani in Trstu.

Jože Pirjavec, <https://www.sazu.si/clani/dusan-kermavner> (3. 12. 2024).

¹⁷ Janko Pleterski (1. 2. 1923, Maribor – 2. 6. 2018, Ljubljana), slovenski zgodovinar, univerzitetni profesor, akademik in politik. Leta 1963 je doktoriral iz zgodovinskih ved z disertacijo o narodni in politični zavesti prebivalstva v koroškem deželnem območju slovenskega jezika v 19. stoletju do 1914. Do 1970 je na istem inštitutu pripravil tri razprave za zbornik o koroškem plebiscitu 1920. To svoje raziskovanje je razširil v temeljno monografijo o slovenski politiki na domačih tleh v času prve svetovne vojne, ki je pripeljala do državne ločitve Slovencev od habsburške monarhije. <https://www.sazu.si/clani/janko-pleterski> (4. 12. 2024)

¹⁸ Franc Rozman, Prepoved izdajanja »Preporoda«. *Zgodovinski časopis*, letn. 22, 1968, št. 1, str. 105–106. Franc Rozman, Preporodovci proti Avstriji, *Zgodovinski časopis*, letn. 25, 1971, št. 1–2, str. 140–141.

¹⁹ Primer članka v Slovenscu: »Srbofilstvo« očita danes »Tagespost« Slovenscu. To je ravno tako splošno rečeno, kakor če bi mi »Tagespostu« očitali npr. »srbofilstvo«, »Slovenec« ne pozna v resnici nobenega »filstrav«, marveč je in bo zastopal načela krščanske pravičnosti in morale tudi glede zunanjega položaja. Vsakemu narodu, kar mu gre in česar potrebuje. To in nič drugega nas vodi v presojanju položaja. Mi smo glasilo katoliškega, slovanskega in patriotičnega slovenskega ljudstva, ki želi miru, da se more po večini slovanska avstrijska država razvijati v dobrem sosedstvu z nami po krvi in krščanskem idealizmu sorodnimi balkanskimi Slovani.

Slovenec, 19. 12. 1912, str. 3.

²⁰ Veleizdajci: »... 32 let stari posestnik France Bračič Iz Vorič pri Gornji Radgoni je bil dne 30. novembra leta 1912 v gostilni Jožefa Jageriča v Radgoni ... Že preje so ga zbadali in dražili, dobrovedoč, da je Bračič trden In zanesljiv Slovenec, dočim so bili oni Nemcem »prijažni« Štajercijanci ... Kar naenkrat pa ga nekdo vpraša — Bračič je baje rekel, da nebi prodal bika, ozir. popravil voza, Nemcu — kaj bi storil, če bi moral kot podčastnik — torej avstrijski vojak — iti proti — Srbom. Bračičev odgovor je baje bil: »Srbi so naši bratje in prav bi bilo, če bi prišli pod njih vladarstvo. Na Srbe mi Slovenci ne smemo streljati. Jaz lahko streljam črez nje — Srbe — ali v tla ...« *Dan*, 26. 3. 1913, str. 1.

takšna primera: vojak 87. pehotnega polka A. Struby²¹ je prav tako v neki celjski gostilni vzklikal živio Srbija in pred božičem 1912 rekrut Rojnik v neki braslovski gostilni, ki je hkrati razkladal, da bo Avstrija razpadla in se ustanovila velikosrbska država.²² Pri K[arlu] Brezočniku²³ iz Lovrenca na Pohorju je zadoščalo, da je slovensko zmago pri občinskih volitvah primerjal s splošnim napredkom slovanstva, predvsem na jugu.²⁴ Ko so Brezočnika po daljšem priporu končno oprostili, je ljubljanski Dan zapisal, sledeč graški Arbeiterwille,²⁵ da je to velika šola za državnega pravdnika, medtem ko za spodnještajersko nemčurstvo, v prvi vrsti štajercijanstvo in ves Volksrat na Spodnjem Štajerskem – klofuta. Zoper grobo ravnanje oblasti, zlasti orožništva, pri stikanju za »srbofilii« v gornjeradgonskem sodnem okraju je 27. dec. 1912 interpeliral vlado državnozbornski poslanec dr. K[arl] Verstovšek.²⁶ Njegov nastop v zaščito preganjanega Fr.[anceta] Bračiča je imel za posledico obsežno poročilo štajerskega deželnega namestnika Claryja²⁷ z dne 15. feb. 1913 notranjemu ministrstvu o vplivu vojne na Balkanu na štajerske Slovence. O tem poročilu je obširneje razpravljal J. Pleterski (Kronika 1975),²⁸ čigar misel tu uporabljam, namreč, da preganjanje zavednih Slovencev,²⁹ ki so jih obdolžili »srbofilstva«, in Claryjevo poročilo že kažeta obris tistega vala preganjanj, ki se je dvignil proti štajerskim Slovencem na začetku prve svetovne vojne.³⁰

²¹ Infanterist 87. pehotnega polka Anton Struby. Janko Pleterski, Avstrija in Slovenci 1912–1913. *Kronika*, letn. 23, 1975, št. 2, str. 111.

²² Prav tam.

²³ Brezočniki so bili veliki kmetje iz Lovrenca na Pohorju. Marija Brezočnik je načelovala tamkajšnji ženski podružnici Družbe sv. Cirila in Metoda, od ustanovitve do njene preosnove v mešano, ko je predsednikovanje prevzel njen sin Karel Brezočnik. V odboru podružnice je delovala tudi hči Katica. Andrej Vovko, Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Štajerskem, ustanovljene v obdobju 1907–1918. *ČZN*, 52(17), 1981, št. 1, str. 95.

²⁴ »Kakor zmagojejo Srbi in Bolgari proti Turkom, tako gremo mi Slovenci naprej, ki smo zmagali pri občinskih volitvah v Rottenbergu.« [Rdeči Breg je naselje v Občini Lovrenc na Pohorju]. *Dan*, 28. 3. 1913, str. 1.

²⁵ Glasilo štajerske socialne demokracije, izhajalo od 1890 do 1914 v Gradcu, pomemben vir za zgodovino delavskega gibanja na Štajerskem.

²⁶ Karl Verstovšek (1871–1923) je v interpelaciji navedel, da je v gornjeradgonskem sodnem okraju »določena klika renegatov uprizorila vrsto veleizdajalskih procesov, spodbudila oblasti z izmišljenimi denunciacijami k preiskavam in s tem povzročala veliko vznemirjenje med kmečkim prebivalstvom. 17. decembra so aretirali kmeta Franca Bračiča iz Boračove. V gostilni se je bil sprl s pristaši Štajerčeve stranke zaradi vojne balkanskih držav s Turčijo. Nasprotniki so ga nato denuncirali pri oblasti, da je bujskal ljudstvo in da je dejal, da ne bo streljal na Srbe in pod.« – Končno opozorilo interpelanta Verstovška, »takšno postopanje more usmrtiti patriotična čustva« v slovenskem ljudstvu, bi pač lahko vzbudilo tudi dvom o trdoživosti teh »čustev«. Janko Pleterski, Avstrija in Slovenci leta 1912–1913. *Kronika*, letn. 23, 1975, zv. 2, str. 119–120.

²⁷ Manfred grof Clary-Aldringen (30. 5. 1852, Dunaj – 12. 2. 1928, grad Herrnau, Salzburg) je bil politik Avstro-Ogrske, dolgoletni deželni namestnik Štajerske (1898–1918) in leta 1898 tudi 10 tednov avstrijski ministrski predsednik, odpravil je Badenijeve jezikovne naredbe. https://www.biographien.ac.at/oebf/oebl_C/Clary-Aldringen_Manfred_1852_1928.xml (29. 5. 2025).

²⁸ Janko Pleterski, Avstrija in Slovenci leta 1912–1913. *Kronika*, letn. 23, 1975, zv. 2, str. 110–120.

³⁰ Prav tam, str. 113. Štajerski deželni namestnik grof Clary, ki je že avgusta leta 1914 ukazal izdelavo seznamov srbofilov. Glej tudi: Martin Moll, *Kein Burgfrieden: der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918*. Studienverlag, Innsbruck, 2007.

V leto 1914 so vstopili štajerski Slovenci politično razdeljeni na klerikalce in liberalce. Druge stranke so bile praktično brez večjega vpliva, tako socialdemokratska kot štajerčijanska. Spodnještajerski Nemci so bili edini z avstrijskim nemštvom, gledali pa so tudi prek njega v »*rajb*« in postajali vedno bolj agresivno nacionalistični. Razpolagali so z velikanskim kapitalom, ki je ustvarjal novo narodnostno podobo Spodnje Štajerske, zlasti še ob nacionalni meji. V splošnem pa je bilo veliko znakov, na katere so poudarjali tudi časniki, da je politično ozračje napeto. Notranjemu razdoru v slovenskih političnih strankah se je mogla zahvaliti nemška socialdemokratska stranka, da je zmagala pri marčnih občinskih volitvah 1914 v Trbovlju. Nemški listi, med njimi tudi celjska DW [Deutsche Wacht],³¹ so s ponosom poudarjali, da je trboveljska volitev nov dokaz za prodiranje nemštva v slovenske občine na Spodnjem Štajerskem. Odnosi med spodnještajerskimi Slovenci in Nemci so se na pomlad 1914 vidno zaostri, ker sta dr. Korošec in dr. Brejc,³² kot pravi DW, izganjala s Spodnje Štajerske nemško uredništvo. Nemški listi (od DW, prek MZ [Marburger Zeitung] in Grazer Tagblatta do klerikalnega Volksblatta) so čakali na vsak najmanjši pojav na slovenskem političnem polju ter pri tem javno poudarjali na slovenska medsebojna ovajanja, ki so jih pa na Štajerskem uspeli le deloma izrabiti po 28. juniju 1914.

Sarajevski atentat so štajerski Slovenci dočakali politično povsem diferencirani, eni na klerikalnih shodih in veselicah, drugi na liberalnih sokolskih zletih. Vsa Dravska dolina z Mariborom in številnimi gosti iz Slov. goric, Dravskega polja in Savinjske doline je bila v Rušah pri Mariboru pri razvitju prapora mariborskega Sokolskega

³¹ *Deutsche Wacht* (slovensko: Nemška straža) je bil časopis pisan v nemškem jeziku, ki je med letoma 1883 in 1919 izhajal v Celju. Nastal je s preimenovanjem časopisa *Cillier Zeitung*. Bil je nadaljevanje časopisa *Cillier Wochenblatt*. Za razliko od predhodnika (1848), izvodi, ki so izšli med 1876–1883 in med 1919–1929, prav nič niso sovpadali z izvirno zamisljo časopisa o enakosti Slovencev ter nemške manjšine, saj so zagovarjali ideologijo velike Nemčije. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-QGNN21RH> (4. 12. 2024).

³² Janko Brejc (18. 11. 1869, Brezje pri Trzinu – 6. 4. 1934, Zagreb), politik, pravnik. Oktobra 1909 je na združitvenem shodu strankarskih organizacij s Kranjske, Štajerske, Koroške, Goriško-Gradišanske in Istre razglasil ustanovitev Vseslovenske ljudske stranke in prevzel mesto podnačelnika (načelnik je bil Ivan Šusteršič). Oktobra 1912 je sodeloval na ljubljanskem ustanovitvenem sestanku Hrvaško-slovenske stranke prava, ki je nastala z združitvijo Vseslovenske ljudske stranke in Vsepravaške organizacije. V naslednjih letih se je v Vseslovenski ljudski stranki postopoma oblikoval trialistični program reforme habsburške monarhije, ki ga je vneto zagovarjal tudi Brejc – predvideval je oblikovanje južnoslovenske državne enote v okviru monarhije. Četudi je menil, da bi v primeru razpada Avstro-Ogrske prišlo do razkosanja slovenskega etničnega ozemlja, je ob razhodu Šusteršiča z Janezom Evangelistom Kreckom in Antonom Korošcem (slednji je 1917 prevzel vodenje Vseslovenske ljudske stranke) podprl slednja dva in se tako ob prevratu 1918 znašel na zmagoviti strani.

Mateja Ratej, Brejc, Janko (1869–1934). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi148769/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (2. 12. 2024).

društva.³³ Ruško orožništvo, ki se je že za balkanskih vojn zaklinjalo, da bo spraznilo »to gneздо«, je sedaj dobilo priložnost.³⁴ Čas od atentata do izbruha vojne, to je 28. junija [julija] 1914, lahko štejeemo za prvo obdobje aretacij, ki še ni zajelo vseh slojev prebivalstva, pač pa le posamezne (zlasti dijaštvo in študentsko mladino). Policija je namreč že od dijaškega štrajka v Ljubljani v marcu 1914³⁵ slutila, da mora biti med srednješolsko mladino kaka tajna organizacija. Res pa je, da so ljubljanski srednješolci imeli tesne stike s srbsko mladino vsaj že od 1911. leta naprej. Po atentatu so sledile obsežne preiskave dijaških in študentskih stanovanj od Kranja, Ljubljane, Novega mesta, Maribora, Gradca pa vse do Dunaja in Berlina. Na tem mestu naj omenim aretacijo 17-letnega mariborskega dijaka A. Kežmana,³⁶ ki ga je obtožnica bremenila, da je občudoval atentatorja Principa. Obsodili so ga na dva meseca ječe.³⁷ Kežman je imel manj sreče kot njegovi celjski kolegi, ki so jih prijeli zaradi članstva v jugoslovanski počitniški zvezi, pa jih je rešil deželni šolski nadzornik P. Končnik.³⁸ Aretacije so sledile tudi v nekaterih delavskih naseljih (npr. Fala, Trbovlje), kjer so se zbirali delavci od vsepovsod, zlasti pa s Primorske, Hrvaške, Češke in Ogrske. Med obrtniki so aretacije segle po pomočnikih (kovaški, pleskarski, mizarški), pa tudi

³³ Leta 1914 je načeloval društvu mariborskega Sokola dr. Fran Rosina. Prirejali so proslavo, na kateri bi razvili zastavo Sokola, toda vlada te slavnosti v Mariboru ni dovolila, zato so prireditev morali premestiti v Ruše. Ta slavnost je postala prava tragedija, saj se je izvršila ravno na dan, ko se je zgodil atentat v Sarajevu. Dragutin Gilčvert, Dr. Franjo Rosina. *Odrvetniška pisarna*, letn. 11, 1924, št. 5-8, str. 3-4.

³⁴ Ruše so leta 1914 bile primer preganjanj, saj so istočasno, kot se je zgodil sarajevski atentat, priredile sokolsko zborovanje. Nemci so videli v tem povezavo in sledile so aretacije 17 Rušanov, 10 moških in 7 žensk, ki so jih vklejene v verige s tovornim vlakom poslali najprej v Maribor, potem pa v Gradec v preiskovalni zapor. Vlasta Stavbar, Delovanje dr. Vekoslava Kukovca med prvo svetovno vojno in njegova vloga pri nastajanju nove države. *ČZN*, letn. 83=48, 2012, št. 4, str. 33.

³⁵ Dijaški štrajk v Ljubljani. Ker niso šolske oblasti ukrenile ničesar, da bi po srednjih šolah praznovali 500-letnico ustoličenja zadnjega koroškega vojvode, so dijaki višjih razredov srednjih šol v Ljubljani stavkali. Izdaja uradno anonimne propagandne brošure (avtorja Adolfa Ponikvarja) z naslovom: »*Klic od Gospe Sreče*« (18. III. 1414 do 18. III. 1914), ki so jo izdali preporodovci marca 1914 v Ljubljani za proslavo 500-letnice zadnjega ustoličenja koroškega vojvode, in prepoved proslave ustoličenja sta bila povod za znano dijaško stavko na srednjih šolah v Ljubljani 18. marca 1914. Brošura je bila zaplenjena in policija je preganjala njene razširjevalce.

Janko Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917: poročili vojaške in vladne komisije. Zv. 2, Priloge poročilom vladne komisije (izbor)*, 1982, str. 179.

Adolf Ponikvar, Kako so Preporodovci leta 1914 proslavljali 500-letnico zadnjega ustoličenja koroških vojvodov. *Svoboda: mesečnik Slovenske Koroške*, letn. 5, 1952, št. 2, str. 101.

Srednje šole so na višji ukaz obhajale obletnico Schillerjeve smrti in zmage pri Lipskem. Med ljubljanskimi dnevniki se je razvila ob dijaškem štrajku živahna polemika, tako zlasti med »*Slovincem*« in »*Dnevom*«. *Učiteljski tovariš*, 27. 3. 1914, str. 3.

³⁶ Dijak Kežman obsojen na dva meseca ječe. *Slovenec*, 15. 7. 1914, str. 4.

³⁷ Dne 14. julija je bil pred senatom okrožnega sodišča v Mariboru dijak 4. razreda mariborske gimnazije Anton Kežman obsojen na 2 meseca navadne ječe, ker se je dne 29. junija t. i. izrazil napram oficirskemu slugi Hrvatu Jožefu Sandukiču pri odprtem oknu: »*On (prestolonaslednik) bi se bil vedno vojeval; bil je zločest, če ga ne bi bili Srbi ubili, bili bi ga gotovo Slovenci.*« *Slovenec*, 15. 7. 1914, str. 4.

³⁸ Peter Končnik (28. 6. 1844, Dravograd – 4. 3. 1919, Gradec, Avstrija), šolnik. Leta 1883 je postal ravnatelj celjske gimnazije in ostal v tej funkciji do leta 1900. Že prej je bil okrajni šolski nadzornik, po letu 1900 je postal deželni nadzornik vseh osnovnih in srednjih šol na Kranjskem. Leta 1903 se je preselil v Gradec kot nadzornik vseh slovenskih, pozneje pa tudi nemških osnovnih in meščanskih srednjih šol na Spodnjem Štajerskem in to delo opravljal do upokojitve.

Janko Germadnik, Končnik, Peter (1844-1919). *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020.

po mojstrih. Na podeželju so »*veleizdajalce*« iskali najprej v Slov. Bistrici (Pretež), Središču ob Dravi, Sušah, Gornji Radgoni, Pekrah pri Mariboru, v celjski in ormoški okolici. Prijeti so bili večinoma fantje med 18. in 20. letom. Viničarji in drugi poljski delavci so prišli v pretres, če je bil osumljen že gospodar ali v primeru osovražnosti v okolici. Aretirano uradništvo je bilo zaposleno predvsem pri narodno in strankarsko opredeljenih delodajalcih. Tu sem našel samo nekaj kategorij aretirancev iz tega prvega vala preganjanj. Popolno sliko, tako glede števila kakor socialne strukture preganjanih, bi si lahko ustvarili šele po povsem zanesljivem seznamu. Takšne sezname so sestavljali tajni »*črni odbori*« kmalu po atentatu. Vanje so vnašali imena ljudi, ki so bili nemškimi nacionalističnim težnjam najbolj napoti. Maribor se je pri tem delu odlikoval, saj so tu videli Nemci pravo zbirališče »izdajnikov« z juga. Takoj po vojni napovedi se je začel nov val aretacij, katerih žrtve so tedaj pošiljali k divizijskemu sodišču v Gradec, ne pa na najbližje okrožno sodišče. Na vrsto je prišla zdaj predvsem podeželska inteligenca, duhovniki in učitelji, ki so bili aktivni v narodnopolitičnem, društvenem, zlasti v sokolskem gibanju. Nemški časniki so prinašali dnevna poročila o aretiranih, sprva škodoželjna in s poukom, pozneje pa le kot drobne novice, ki so se izgubljale med obsežnimi poročili s fronte. Slovenski listi so po navadi sledili nemški novicam, brez interpretacij, saj so bili bolj izpostavljeni cenzuri kot nemški. V Mariboru so imeli denuncianti shajališče v uredništvu nemškega časnika (MZ), z urednikom N. Jahnom³⁹ na čelu. Med prvimi aretiranci po vojni napovedi so bili duhovniki mariborske okolice⁴⁰ (tako jareninski

³⁹ Norbert Jahn (? 1870 – Graz, 19. 12. 1940), publicist, politik. V letih 1901–1919 je bil urednik lista *Marburger Zeitung*, ki ga je urejal v vsenemškem duhu. Januarja 1919 se je preselil v Gradec, kjer je postal urednik politične redakcije pri *Grazer Tagblattu*. Zaradi svoje nacistične usmerjenosti so ga v tridesetih letih v Avstriji politično preganjali. Janez Cvirn, *Trdnjarski trikotnik*, 1997, str. 361.

⁴⁰ Vrhunec pa je dosegla nemška gonja zoper slovensko duhovščino ob izbruhu prve svetovne vojne leta 1914. Takrat je bilo aretiranih 26 duhovnikov lavantinske škofije »zaradi protimilitarističnih, antipatriotskih in srbofilskih tendenc«. Vekoslav Grmič, Štajerski duhovniki na braniku severne meje. *ČZN*, letn. 65=30, 1994, št. 2, str. 301–307.

Čizek,⁴¹ limbuški Bračič,⁴² jareninski Razbornik,⁴³ kamniški Škof,⁴⁴ ruški Ilc,⁴⁵ svečinski Janžekovič,⁴⁶ ptujski Žirovnik,⁴⁷ laporski Medved,⁴⁸ brezenski Volčič,⁴⁹ cirkovski Ravšl⁵⁰ idr.).

V dnevnem časopisu, tako v nemškem⁵¹ kot slovenskem, je odmevala zlasti ruška aretacija 13. avgusta 1914, ko so vodili 19 Rušanov,⁵² na čelu vklenjena kaplan Ilc in nadučitelj in župan Lasbacher,⁵³ v graške zapore. Aretacije so sledile tudi drugod; v Slov. goricah so prijeli poslanca Roškarja,⁵⁴ v slovenjebistriški okolici nekaj

⁴¹ Jožef (Josef) Čizek (21. 10. 1864, Pilštajn – 15. 3. 1947, Jarenina), duhovnik je postal 16. 7. 1886, kurat 1887, župnik v župniji sv. Marjete v Jarenini, pozneje dekan jareninskega dekanata. *Dubovniki za rešetkami*, 2006, str. 67.

⁴² Andrej Bračič (11. 12. 1871, Negova – 28. 8. 1950, Limbuš), duhovnik (od 25. 7. 1895). »Od 3. 8. 1914 do 15. 10. je bil župnik Andrej Bračič iz Limbuša v preiskovalnem zaporu, ker je bil osumljen veleizdaje in razžaljenja Veličanstva. Ko se je dokazala neutemeljenost teh obdolžitev, se je vrnil na svojo župnijo.«

Vili Rezman, *Vojna, gospodarstvo in ljudje. Prelomna obdobja*, 2019, str. 111.

⁴³ Ivan Razbornik (23. 12. 1885, Ljubno ob Savinji – 9. 7. 1973, Celje), duhovnik (od 25. 7. 1908, Maribor) in kaplan v Jarenini.

⁴⁴ Franc Škof (26. 7. 1883, Velika Nedelja – 29. 11. 1961, Sv. Anton v Slov. goricah), v mašnika je bil posvečen 25. 7. 1908 v Veliki Nedelji, *Slovenski gospodar* poroča leta 1929, da »je bil g. Škof ob začetku svetovne vojne kot kaplan v Kamnici aretiran in gnan v mariborsko in graško ječo skupno z organistom Cafutom. Nemčurji so ga ovadili, češ, da je zastrupljeval studence, da je špiuniral itd. Nedolžnost se je sicer izkazala, a g. Škof je v ječi nalezl bolezen. Kot narodnemu mučniku je kralj Aleksander leta 1929 podelil visoko odlikovanje, red sv. Save V. vrste«.

Slovenski gospodar, 21. 8. 1929, str. 9.

⁴⁵ Janez (Johann, Ivan, Janko) Ilc (23. 11. 1877, Ribnica – 18. 4. 1927, Ribnica), v mašnika je bil posvečen v Mariboru 1902. Kaplanoval je v Podsredi, Koprivnici, zopet v Podsredi, Šmarju pri Jelšah, v Št. Pavlu pri Preboldu, kjer je bil kaplan in provizor, kaplan v Rušah in tamkaj je postal župnik leta 1920.

Slovenski gospodar, 21. 4. 1927, str. 3.

⁴⁶ Vid Janžekovič (16. 5. 1860, Sv. Marjeta pri Ptuj, Gorišnica – 3. 4. 1919, Svečina), duhovnik in kurat (od 17. 7. 1886), župnik v župniji sv. Andreja v Svečini. *Dubovniki za rešetkami*, 2006, str. 64.

⁴⁷ Pater Peter Alcantara Žirovnik (18. 1. 1874, Sv. Trojica v Halozah – 20. 3. 1922, Sv. Trojica v Halozah), minorit, kaplan v župniji sv. Vid pri Ptuj.

⁴⁸ Martin Medved (31. 10. 1864, Cirkovce – 25. 10. 1933, Laporje, Braslovče), duhovnik in kurat 11. 7. 1889, župnik v župniji sv. Filipa in Jakoba v Laporju, sodni okraj Slovenska Bistrica.

Dubovniki za rešetkami, 2006, str. 58.

⁴⁹ Friderik Volčič (18. 7. 1874, Maribor – 10. 7. 1923, utonil v Dravi), v duhovnika posvečen 25. 7. 1897, župnik v Breznu.

⁵⁰ Anton Ravšl (11. 6. 1863, Središče ob Dravi – 16. 11. 1938, Cirkovce). V duhovnika posvečen 25. 7. 1893.

⁵¹ *Deutsche Wacht*, 14. 8. 1914, str. 6.

⁵² Martin Moll Hochverrat und »serbophile Umtriebe«: der Kriminalfall Maria–Rast als Beispiel der Verfolgung slowenischer Steirer zu Beginn des 1. Weltkrieges. *Blätter für Heimatkunde*, 74, 2000, str. 39–73.

⁵³ Jožef Lasbacher (28. 2. 1858, Stavešinski Vrh, Gornja Radgona – 1. 12. 1929, Ruše). Učiteljeval je v Sv. Lovrencu pod Prežinom pri Celju (1879–1882), v Črešnjevcu (1882–1890) ter končno v Rušah, kjer je 1891 postal nadučitelj, 1924 je stopil v pokoj. Bil je član občinskega odbora v Rušah, ki mu je od 1911 do 1921 načeloval kot župan. Odločno se je zavzemal za narodne pravice, zato je bil ob izbruhu vojne tudi on med tistimi Rušani, ki so jih odvedli v graške zapore.

Janko Glazer, Lasbacher, Jožef (1858–1929). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.

⁵⁴ Ivan Roškar (8. 4. 1860, Malna, Slovenija – 23. 5. 1933, Jurovski Dol), politik, župan, narodnjak. V mladosti pristaš politične sloge se je pod vplivi dr. Frana Kovačiča priključil dr. Antonu Korošču in je v letih 1902–1918 v Štajerskem deželnem zboru v Gradcu zastopal volilni okraj Ljutomer–Lenart. V letih 1907–1918 je v državnem zboru na Dunaju zastopal podeželski okraj Maribor–levi breg ter bil ustanovitelj in prvi predsednik Slovenske kmetijske zveze (1907). Ivana Roškarja lahko štejemo med prvoborce za osamosvojitve štajerskih Slovencev od Avstrije. Zaradi tega je bil kot velik rodoljub, označen za »srbofila« ob pričetku prve svetovne vojne tudi aretiran in zaprt v Gradcu.

Franjo Baš, Roškar, Ivan (1860–1933). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.

obrnitnikov in kmetov, ovaduštvo pa se je razpaslo zlasti v štajercijanskem Ptuj. Slovenještajerska poslanca Roškar in Pišek⁵⁵ sta bila 18. sept. 1914 v avdienci pri ministrskem predsedniku Stürghku;⁵⁶ opisala sta mu razmere na Spodnjem Štajerskem, posebno v mariborskem in ptujskem okraju. Uspeh je bil: od 17 aretiranih duhovnikov (toliko jih navajajo listi) so izpustili 16, framskega župnika Muršiča⁵⁷ pa pridržali, ker so obtožnico razširili. Graški klerikalni list (Grazer Volksblatt) je z zadovoljstvom sporočal, da so do 3. septembra 1914 izpustili od 839 aretirancev že 248 oseb. Te podatke moramo jemati z veliko rezervo, ker ne izvirajo iz uradnega vira. Eno pa pri vpogledu v časnike in predsedstvene spise namestništva v Gradcu vendarle drži, da oblasti niso zapirale samo Slovencev, niti predvsem samo duhovnikov, ampak, da je bilo izredno veliko aretacij tudi na nemškem Štajerskem, in to kmečkega prebivalstva in ljudi v delavskih centrih. Po poročilu nemških časnikov bi naj v nemških alpskih deželah zaprli do 300 osumljencev. Pri slovenskem izobraženstvu so nemška nasilstva na začetku prve svetovne vojne pospešila razvoj jugoslovanskega vprašanja.⁵⁸

⁵⁵ Franc Pišek (3. 12. 1856, Hotinja vas – 6. 1. 1922, Orehova vas), od 1907 državnozborni poslanec v mariborskem kmečkem okraju, od 1909 štajerski deželnozborni poslanec v celjski splošni kuriji, bil je član Slovenske kmečke zveze. Leta 1907 je bil izvoljen v dunajski državni zbor, 1909 pa v štajerski deželni zbor. Po prevratu je bil član Narodnega sveta v Mariboru, leta 1919 je bil imenovan v Narodno predstavništvo, 1920 pa izvoljen v Ustavodajno skupščino. Po prvi svetovni vojni je bil podpredsednik SKZ in odbornik Zadrudne in Gospodarske zveze. Zastopal je stanovske kmečke interese ter v Narodni skupščini nastopal za izenačevanje davkov, za prehrano revnejšega ljudstva in ob raznih naravnih nesrečah.

Franjo Baš, Pišek, Franc (1856–1922). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.

⁵⁶Karl grof Stürgkh (1859–1916), potomec štajerske plemiške družine, je bil predsednik avstrijske vlade od novembra 1911 do oktobra 1916. Dne 21. oktobra 1916 ga je ustrelil avstrijski socialdemokratski politik Friedrich Adler.

⁵⁷ Franc Muršič (8. 10. 1867, Zavrč – 28. 1. 1916, Fram), v duhovnika posvečen 25. 7. 1895, župnik v Framu, bil je prvi aretiran na Štajerskem in je najdlje sedel v zaporu. *Duhovniki za rešetkami*, 2006, str. 22.

⁵⁸Gotovo je tudi, da so avstrijske oblasti v slovenskih deželah že pred tem bile dobro poučene, da je poglobitni sovražni element, ki je treba po njem udariti v vsakem vojnem primeru, slovensko politično oz. jugoslovansko državnostno gibanje. Že v času balkanskih vojn L. 1912/1913 je poveljstvo 3. korpusa v Gradcu v sporazumu z deželnimi orožniškimi poveljstvi in ob obveščenosti deželnih šefov izdalo navodilo, da je treba politične osumljence slovenske in hrvatske narodnosti vpisati v posebne sezname in da jih je treba pozapreti v vseh treh vojnih kombinacijah, ki so jih v Avstriji predvidevali: v primeru vojne na Balkanu, v primeru vojne z Rusijo in v primeru vojne z Italijo.

Janko Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917: poročili vojaške in vladne komisije. Zv. 2, Priloge poročilom vladne komisije (izbor)*, 1982, str. 8.

Kmalu po atentatu in zlasti po izbruhu vojne se je začel »lov« na politično sumljive Slovence, ki sta jim žandarmerija in vojska očitali srbofilstvo, veleizdajo in protidržavno nagnjenja. Vojaško sodstvo je do konca leta 1914 zaprlo okoli 950 Slovencev. Na udaru so bili duhovniki, zavedni Slovenci (tisti, ki so v nemški nacionalni ideologiji veljali za sovražnike Nemcev in države), a tudi kopica navadnih ljudi iz nižjih slojev, ki so se največkrat v pijanem stanju spozabili in javno spregovorili o tegobah vojne. Žandarmerija in vojaške oblasti so jih zapirale velikokrat na podlagi denunciacijskih člankov v nemškem nacionalističnem časopisu, a tudi na podlagi denunciacijskih prijav, pri katerih je največkrat šlo za neporavnane račune. Vlasta Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec*, 2014, str. 213.

Na zahtevo dr. Žolgerja se je osnovala posebna cesarska komisija z nalogo, da preišče omenjena nasilstva zoper Slovence. Dotično gradivo je še danes pomembno za razrešitev vprašanja, zakaj so se tudi Slovenci — na presenečenje Evrope — odrekli avstrijski državi. *Pol stoletja društva »Pravnik« spominska knjiga*, 1939, str. 130.

Vedno večje bele lise mariborskih slovenskih časnikov (SGp [Slovenski gospodar], Straža), katerih vsebina je bila strogo cenzurirana, so leta 1915 začela zapolnjevati pisma, poročila slovenskih vojakov, ki so v pristrženi resnici izražali svoje vojno navdušenje in padanje za »domovino in cesarja«. Po časnikih se vedno bolj čuje glas o potrebi sklica državnega zbora, ker se je nabralo toliko nerešenih problemov, da jih individualno delo posameznih poslancev ni moglo več rešiti. Slovenski poslanci štajerskega deželnega zbora so se neuradno zbrali v posvet 18. febr. 1915 v Mariboru. O čem so razpravljali, ni natančno jasno. Straža, ki je o tem poročala, pravi skromno, da so poslanci govorili o dogodkih na Štajerskem v času vojne.⁵⁹ Na tem sestanku so sprejeli deklaracijo (t. i. mariborsko deklaracijo) o vprašanju zedinjenja Jugoslovanov pod habsburškim žezlom.

Po prvem in drugem valu aretacij je državno namestništvo še vedno razpošiljalo okrožnice na občinska oblastva, s katerimi si je poskušalo pridobiti od mariborskega, celjskega in ptujskega županstva podrobno evidenco antimilitaristov, ruso- in srbofilov ter drugih anarhistov. Kakor rečeno, časniki so se o aretacijah prepisovali, včasih pa se je kateri tudi razpisal. O Rušah so več ali manj podobno poročali vsi štajerski časniki, precej pozornosti pa so posvetili tudi aretaciji 15-letnega dijaka Bronislava Jošta, sina gimnazijskega profesorja.⁶⁰

V poročanju je bila na prvem mestu graška Arbeiterwille, sledil pa ji je domač časnik (DW [Deutsche Wacht]). Posamezne aretacije so bile tudi drugod (Rogaška Slatina, ponovno Ruše, Celje, ormoška okolica).⁶¹

Bila je vojna: na pisani besedi je sedela cenzura, na odkrito izrečeno besedo pa so čakali zapori. Zato je v izjave t. i. slovenskih narodnih voditeljev (politikov), ki so pač nekaj morali govoriti, pogosto težko vnašati sodobno zgodovinsko interpretacijo, ne da bi upoštevali okoliščine in dejansko iskrenost zapisanega ali govorjenega. Taka je najbrž tudi resnica z brezmejno lojalnostjo do dvora pri Slovencih. Dr. A. Korošec, načelnik hrvatsko-slovenskega kluba je npr. 25. aprila 1915 zaklinjal preboldsko mladino na »neomajno zvestobo do cesarja in Avstrije« in vehementno poudarjal, »da bo nam štajerskim Slovincem dana velika naloga, da govorimo pred celim svetom, da je Avstrija edina država, v kateri vidimo zagotovljen svoj narodni in verski

⁵⁹ Straža, 22. 2. 1915, Slovenski deželni poslanci, str. 1.

⁶⁰ Gimnazijski profesor Anton Jošt v Celju. O aretaciji: Deutsche Wacht, Ein jugendlicher Panlawist, 27. 2. 1915, str. 6.

⁶¹ Več o političnem preganjanju Slovencev v času prve svetovne vojne: Gregor Antoličič, Maribor in poveljstvo jugoslovanov med prvo svetovno vojno: doktorska disertacija, 2018, str. 200.

obstoj in da ne sme niti en Slovenec, ne ena ped zemlje biti drugod, nego v državi Habsburžanov, v naši Avstriji«. Mariborski sestanek poslancev hrvatsko-slovenskega kluba dne 28. okt. 1915⁶² je Koroščevo lojalnost do dvora sicer potrdil, povrhu pa poudaril še staro zahtevo po zedinjenju Hrvatov in Slovencev in izrekel željo po sodelovanju s slovenskimi liberalci.

Relativni uspehi nemškega orožja so leta 1916 spodbudili »nemško narodno zvezo« (Deutscher Nationalverband)⁶³ k akciji, ki je poskušala prek obnovljenega avstrijskega parlamenta preurediti Avstrijo v docela nemškem duhu.⁶⁴ V monarhiji bi naj po zahtevi avstrijskih vsenemških šovinistov imeli večino in vodstvo Nemci. Celjski lokalni list (DW) je v sredi februarja 1916 v uvodniku poudarjal, da načelnik imenovane zveze G. Gross⁶⁵ pri preureditvi Avstrije ni mislil na enostransko slovansko avtonomijo, pač pa na ustanovitev samostojnih okrožij v jezikovno mešanih deželah, in še to samo na Češkem, kar bi koristilo samo Nemcem. Spodnještajersko nemštvo okrog obeh glasil (MZ in DW) ni pristajalo na avtonomijo pod nobenimi pogoji, ker je smatralo, tako poroča (DW), da bi to pomenilo začetek cepitve monarhije. Na različen odmev pri deželah z mešanim prebivalstvom je naletela točka programa združenih avstrijskih Nemcev.⁶⁶

Češki Nemci so se npr. izrekli proti razširitvi deželne avtonomije in za vpeljavo narodne avtonomije.⁶⁷ »Nam Slovincem na Štajerskem in Koroškem – pravi

⁶² *Slovenec*, 29. 10. 1915, str. 1; *Stráža*, 29. 10. 1915, str. 1.

⁶³ Nemška narodna zveza, znana kot Deutscher Nationalverband, je bila ustanovljena leta 1911 kot ohlapna zveza več nemškonarodnih in nemškosvobodnih strank v avstrijskem parlamentu.

⁶⁴ Po izbruhu prve svetovne vojne, ko je misel na tesnejšo povezavo Avstrije z nemškim rajhom dobila določene oblike, so nemško nacionalni krogi v Avstriji videli veliko priložnost, da dosežejo svoj stari cilj: preobrazbo Cislajtanije v nemško Avstrijo.

Dragan Matić, Slovensko-nemški odnosi med I. svetovno vojno. *Velika vojna in Slovenci*, 2005, str. 161.

⁶⁵ Gustav Groß (12. 6. 1856, Liberec (Reichenberg), Češka – 23. 2. 1935, Dunaj) je bil nemško-češki ali nemško-moravski politik Nemške napredne stranke v Avstro-Ogrski in pozneje Nemške nacionalne stranke v nemški Avstriji. Po volitvah v Državni zbor leta 1911 je Groß postal vodja kluba Nemške narodne zveze. Maja 1917 je bil Groß izvoljen za zadnjega predsednika poslanske zbornice. Po razpadu Nemške narodne zveze v več manjših klubov oktobra 1917 je Groß pripadal Nemški nacionalni zvezi, ki se je julija 1918 združila z Nemško nacionalno stranko Juliusa Sylvestra.

⁶⁶ Program z naslovom *Der Standpunkt des Deutschen Nationalverbandes zur Neuordnung der Dinge in Österreich* je med drugim predlagal: – uvedbo carinske in trgovinske zveze Avstro-Ogrske z nemškim rajhom, – takšno spremembo ustave, ki bo s posebnim položajem Galicije Nemcem zagotovila večino v državnem zboru in s tem vodilni položaj v državi, – reformo državne uprave z vpeljavo nemščine kot splošnega občevalnega jezika, zagotovitev nemškega značaja nemških dežel in delov nacionalno mešanih dežel – tudi glavnega mesta Dunaja. Vendar se je predlog o prihodnji novi ureditvi Avstrije, o katerem se je Nemška nacionalna zveza sporazumela tudi s krščanskimi socialci (septembra 1915 sta stranki izročili program vladi in ga 21. 1. 1916 objavili), zdel radikalnim nemško nacionalnim krogom premlačen.

Dragan Matić, Slovensko-nemški odnosi med I. svetovno vojno. *Velika vojna in Slovenci*, 2005, str. 161.

⁶⁷ S tem, da je slovenska politična elita (Jugoslovanski klub) vztrajala pri dobesednem tolmačenju Majniške deklaracije, ni ostalo nobene realistične možnosti kompromisa med reformnimi načrti cesarja Karla in dunajske vlade ter narodnopolitičnimi željami Slovencev. Cesar in njegova vlada sta – realistično gledano – Slovincem lahko

mariborska Straža (20. marca 1916) – je stališče čeških Nemcev zelo simpatično. Tudi za nas velja načelo, da se naj deželna samouprava razširi šele potem, ko bo že vsaka narodnost v deželi dobila svojo narodno upravo».

Med večjimi avstrijskimi strankami se je zavzemala za narodno samoupravo tedaj tudi nemška socialistična (tj. socialdemokratska) stranka. K. Renner (znan zlasti kot Rudolf Springer)⁶⁸ je prav v tem času izdal knjigo⁶⁹ o bodoči preureditvi Avstrije. Hrvati so bili brez enotnega pogleda na to vprašanje, ker so vodilni politiki smatrali, da mora biti hrvatski politični program vezan na bodočo preureditev habsburške monarhije. Slovenci so vztrajali pri Krekovem, v kranjskem deželnem zboru leta 1909 izrečenem programu. Vendar je klerikalna stranka vnaprej in kategorično odklanjala vsako programsko spremembo: »*Vseslovenska ljudska stranka ima svoj narodni program iz leta 1912. Spremeniti ga, bi pomenilo: korak nazaj.*«⁷⁰ Združitev vseh jugoslovanskih dežel v avstro-ogrski monarhiji pod Habsburžani je bistvo tega programa. V našem zgodovinoписju o prevratni dobi leta 1918 se je mnogo razmišljalo o habsburški klavzuli majniške deklaracije iz leta 1917 in se njeno postopno abstrahiranje tudi zgodovinsko prepričljivo utemeljilo. Politična združitev Hrvatov in Slovencev bi bila za Slovensko ljudsko stranko, po mnenju Straže, pomembno dejstvo, ker bi se s tem ustvarila monarhija, ki bi bila privlačna tudi za druge Jugoslovane.⁷¹ Povečanje slovanskega elementa v državi je bil predvsem motiv obmejnih, narodnostno eksponiranih Slovencev, da so se vedno razveselili poskusov priključitve, v državo še ne vključenih Slovanov.

Slovenci so poskušali, brž ko se je v letu 1916 čutila nekoliko politična odjuga, združiti vse narodne moči in tako vse stranke koncentrirati na trenutne potrebe ter v pripravo preureditve države po vojni. Preden pa je prišlo do skupnega nastopa slovenskih političnih strank, so se organizirali štajerski Nemci »*nemške nacionalne*

ponudila le upravno avtonomijo v predvidenih narodnih okrožjih v okviru kronovinskih meja. Po parlamentarni poti se kaj več ne bi dalo uresničiti, če sploh, ker je Nemška narodna zveza pristajala sicer na takšno rešitev za Češko, ne pa tudi za dežele s slovenskim prebivalstvom.

Walter Lukan, Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni. *Zgodovinski časopis*, letn. 62, 2008, št. 1-2, str. 117.

⁶⁸ Karl Renner (psevdonimi: O.-W. Payer, Synopticus, Rudolf Springer) (14. 12. 1870, Untertannowitz, Dolni Dunajovice, Moravska – 31. 12. 1950, Dunaj) je bil avstrijski državni kancler in predsednik. Od leta 1895 je bil Renner parlamentarni knjižničar, kar mu je omogočilo nadaljnje znanstveno delo in srečevanje s politiki. Čeprav je jasno prepoznal potrebo po reformah monarhije, se do konca ni zavzemal za njeno razpustitev, temveč za njeno preoblikovanje v demokratično zvezo narodov z enotno državno upravo in nacionalno samoupravo.

Erika Weinzierl, »Renner, Karl«. *Neue Deutsche Biographie* 21 (2003), str. 430–32.

⁶⁹Karl Renner: Oesterreichs Erneuerung. Politisch-programmatische Aufsätze, Wien, 1916.

⁷⁰ *Straža*, 21. 4. 1916, str. 2.

⁷¹ Prav tam.

zveze» v eno skupino, imenovano »Nemška delovna zveza«. Ustanovnega shoda štajerske deželne podružnice⁷² v Gradcu se je dne 1. okt. 1916 udeležil od spodnještajerskih Nemcev samo ptujski župan Ornig. Trenutna politična oslabeledost štajerskega nemštva, ki je v Mariboru doživljalo Wastianovo⁷³ afero, povezano s kriminalom,⁷⁴ v Celju pa nazadovanje pri občinskih volitvah, se je pokazala tudi na zboru delegatov nemškega Volksrata⁷⁵ za Spodnjo Štajersko v Mariboru 12. aprila 1916. Njegov predsednik, Otto Ambrožič⁷⁶ iz Celja, je moral priznati, da so mnogi avstrijski Volksrati odklonili šovinistične izpade avstrijskega nemštva. Graško zborovanje štajerskih Volksratov 14. aprila 1916 je sklenilo t. i. velikonočni program⁷⁷ s štirimi glavnimi točkami: 1. notranja reforma Avstrije; 2. odnos do Ogrske; 5. okrepitev stikov z Nemčijo; 4. organizacija srednjeevropskega gospodarskega sistema. K velikonočnemu programu graških Nemcev, v katerem se zlasti poudarja »jadranska politika«,⁷⁸ so pritrdila še druga spodnještajerska mesta.

⁷² *Slovenski gospodar*, 5. 10. 1916, str. 2.

⁷³ Heinrich Wastian (1873, Gradec – 1931, Gradec), publicist in politik. Od leta 1898 je bil tajnik društva Südmark, dolgo časa pa je bil tudi član nadzornega sveta društva Deutscher Schulverein. Leta 1905 so ga v mariborskem mestnem volilnem okraju izvolili za državnoborskega poslanca, jeseni istega leta pa še za deželnozbornskega poslanca. V državni zbor se je vrnil leta 1909, ko je zmagal na nadomestnih volitvah v Gradcu, leta 1911 pa je zmagal v mariborskem in graškem volilnem okraju, a sprejel je mariborski mandat. V državnem zboru si je vseskozi prizadeval za krepitev nemškega posestnega stanja na Spodnjem Štajerskem. Zato so mu občine Maribor, Ptuj, Ormož, Slovenska Bistrica, Lenart in Neumarkt podelile naziv častnega meščana. Na začetku junija 1914 je odložil državnoborski mandat in funkcijo mariborskega podžupana. Cvirn, *Trdnjanski trikotnik*, 1997, str. 372–273.

⁷⁴ Kot županov namestnik v Mariboru je moral odstopiti poleti 1914, odložil pa je tudi državnoborski mandat poslanca, obdolžen je bil kraje knjig v graški knjigotrdnici Leuschner & Lubensky v Gradcu. Nataša Podgoršek, *Zgodovina uprave v Mariboru 1750–1918: občinske volitve v mestu Maribor 1861–1912*. *SHS*, 2-3, 2006, str. 374.

⁷⁵ Nemški narodni svet za Spodnjo Štajersko (Deutsche Volksrat für Untersteiermark) so spodnještajerski Nemci ustanovili na pobudo poslanca Heinricha Wastiana leta 1906. Volksrat (krajše imenovan) je veljal v desetletju pred prvo svetovno vojno za središče politične akcije Nemcev na Spodnjem Štajerskem.

⁷⁶ Otto Ambroschitsch (31. 7. 1868, Vipava – 14. 5. 1919, Ljubljana), doktor prava, žurnalst in politik. Po opravljenem doktoratu na univerzi v Gradcu (1905) se je v začetku leta 1906 vrnil v Celje in prevzel mesto predstojnika mestnega urada ter se aktivno vključil v politično življenje v mestu. Bil je poverjenik Nemškega narodnega sveta za celjsko območje, načelnik celjske, krajevnne skupine društva Südmark, nekaj časa tudi načelnik celjskega Nemškega društva in zaupnik nemške radikalne stranke v Celju in okolici.

Cillier Zeitung, 18. 5. 1919; Cvirn, *Trdnjanski trikotnik*, 1997, str. 355.

⁷⁷ Nemški klub je 14. 4. 1916, pred veliko nočjo, v soglasju z Nemškoradikalnim združenjem (Deutschradikale Vereinigung) in v sporazumu z nemškimi narodnimi sveti posameznih kronovin, javnosti predstavil »Velikonočni program«. V tem programu je postavil nemške zahteve v ostrejši obliki kot program Nemške nacionalne zveze. Velikonočni program je temeljil na Linškem programu iz leta 1882, ki ga je sooblikoval Georg Ritter von Schönerer. Dragan Matić, *Slovensko–nemški odnosi med I. svetovno vojno*. *Velika vojna in Sloveni*, 2005, str. 161–162.

⁷⁸ Pri oblikovanju programa, ki je odločno nasprotoval tralistični preobrazbi monarhije in je posebno poudaril zahtevo po prosti poti do Jadrana. Ob predstavitvi programa 14. 4. 1916 na Dunaju sta, kot že rečeno, vidni vlogi imela predstavnika nemštva dr. Ambroschitsch s Spodnje Štajerske in dr. Eger s Kranjske. Ambroschitsch je v imenu narodnih svetov Spodnje Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja posebej opozoril na tisti del Velikonočnega programa, ki obravnava »jadransko politiko«. Pri tem je bil po njegovem mnenju najpomembnejši boj proti združitvi slovenskega in hrvaškega elementa. Prav tam, str. 162.

Želja po tem, da bi se ponovno sklical državni zbor, je bila že nekaj časa glasna. Po Stürghku⁷⁹ je odšel še cesar Franc Jožef I. in pogoji za sklic parlamenta bi bili dani, ko bi vladni krogi imeli namen. Pri posvetovanju zastopnikov državnoborskih klubov dne 23. oktobra 1916 na Dunaju je Korošec oddal v imenu hrvatskoslovenskega kluba izjavo, da se mora takoj sklicati državni zbor in da se naj delegacije volijo na novo. Po vljudnostnem sprejemu 25. nov. 1916 je štajerski namestnik Clary sprejel poslanca Korošca in deželnega odbornika Verstovška,⁸⁰ ki sta mu v imenu slov. kmečke zveze razložila gospodarske probleme, vezane z vojno (aprovizacije, rekviriranje živil, vprašanje beguncev itd.). Dne 28. nov. 1916 je imel hrvatsko-slovenski klub državnoborskih poslancev v Gradcu sejo o uradnih političnih zadevah, pri čemer se je ponovno zavzel za sklic državnega zbora, sklenil pa, da se *»ukrene vse primerno v svrbo združenja vseh slovenskih in hrvatskih sil in združenje celokupnega slovenskega in hrvatskega naroda, pod žezlom Habsburžanov.«*⁸¹

V letu 1917 so razni zunanji vzroki, na katere niso mogli vplivati avstrijski vladni krogi, pospešili sklic državnega zbora, pri nas pa pospešili jugoslovansko gibanje. Oživljeno politično delovanje, zlasti pa pričakovanje, da se bodo nekatera pereča vprašanja lahko rešila v obnovljenem parlamentu, so spodbudila mariborske klerikalce, da so v Straži razglasili vrsto zahtev, nacionalnega pomena: slov. univerza, medicinska fakulteta na zagrebškem vseučilišču, ustanovitev višjih obrtnih šol v Ljubljani in Trstu, preosnova filharmonije v Ljubljani v konservatorij. Za slovensko štajersko je predvidela ustanovitev slovenskih gimnazij, realk in učiteljišč ter kmetijske šole.⁸²

Mariborski klerikalni politiki so dali s posvetovanjem 9. maja 1917 ponovno pobudo za koncentracijo slovenskih političnih strank.⁸³ Pred sklicem državnega zbora so se vsi južnoslovanski poslanci združili v Jugoslovanskem klubu, katerega načelnik je postal dr. Anton Korošec. Na dan sklica parlamenta, to je 30. maja 1917, so vse

⁷⁹ Umor predsednika vlade Stürgkha 21. 10. 1916, med kosilom v dunajskem hotelu Meissl & Schadn ga je ustrelil Friedrich Adler, sin dolgoletnega voditelja avstrijske socialdemokracije. Po tem dogodku so se zahteve po obnovi parlamentarnega življenja ponovno okrepile, saj je padel »glavni sovražnik parlamentarnega sistema«. Smrt Franca Jožefa 21. 11. 1916. *Der Mordanschlag gegen den Grafen Stürgkh. Oesterreichische Volks-Zeitung*, 22. 10. 1916, str. 2 (ANNO).

⁸⁰ Karel Verstovšek (26. 7. 1871, Velenje – 27. 3. 1923, Maribor), slovenski politik in filolog. V letih 1898–1911 in 1921–1923 je bil profesor na klasični gimnaziji v Mariboru. V času Avstro–Ogrske je bil deželni (od leta 1909) in državni poslanec (od leta 1910), leta 1918 pa predsednik Narodnega sveta v Mariboru in od 31. oktobra 1918 do decembra 1920, s prekinitvijo od novembra 1919 do februarja 1920, poverjenik za uk in bogočastje v Narodni vladi in Deželni vladi v Ljubljani. Franc Rozman, Verstovšek, Karel (1871–1923). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.

⁸¹ *Straža*, »Seja Hrvatsko-slovenskega kluba«, 4. 12. 1916, str. 2.

⁸² *Straža*, »Naše kulturne zadeve«, 26. 3. 1917, str. 1.

⁸³ *Straža*, »Posvetovanje S. K. Z.«, 11. 5. 1917, str. 1.

delegacije predložile svoje zahteve. V imenu jugoslovanske je izjavo prebral Korošec. Izjava glasi: »Podpisani poslanci, združeni v jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na podlagi narodnostnega načela in hrvatskega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih bivajo Slovenci, Hrvati in Srbi združijo pod žezlom habsburško-lotarinske dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospostva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju. Za uresničitev te zahteve svojega enotnega naroda bodo zastavili vse svoje sile. [S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.]«⁸⁴

Izjava je dobila v našem zgodovinoepisju naziv: majniška (majska) deklaracija, s katero se začenja zadnje obdobje avstrijsko-slovenske zgodovine. Na tem mestu se nimam namena spuščati v podrobnosti, kako je prišlo do izjave, niti v takšno ali drugačno interpretacijo habsburške klavzule. Po zaslugi novjših zgodovinskih raziskovanj zlasti Udet in Pleterskega so to več ali manj znana dejstva. Poudarim naj samo to, da izjava navzlic klavzuli ni naletela pri avstrijskih Nemcih na ugoden odmev, nasprotno, doživela je silovit odpor, doma pa prav tako nasprotno, veliko navdušenje, ne pa takojšnjega in splošnega uresničenja s podpisi. Do teh je napravil pot še škof Jeglič⁸⁵ in za njim predstavniki obeh vodilnih slovenskih strank, ki so 15. sept. 1917 pristopili k izjavi (t. i. septembrska ljubljanska izjava) in s tem pričeli deklaracijsko gibanje.⁸⁶ V poletju 1917 se je prebudila še Kukovčeva Narodna stranka.⁸⁷ Na dveh shodih (Maribor 14. julija, Središče 15. julija). Je glede bodoče meje sklenila, da se naj Štajerska v prihodnje deli administrativno v slovenski in nemški del, s točno razmejitvijo.

Narodna stranka se je sedaj, nekako iz narodne potrebe, začela približevati Slovenski kmečki zvezi. Na številnih zaupnih shodih po večjih krajih Spodnje Štajerske se je narodna stranka izrekla za majniško deklaracijo in pri tem prezrla, kdo jo zastopa na

⁸⁴ Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 1971, str. 116. Glej tudi: Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, 1972, str. 86; Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje*, 2017, str. 55.

⁸⁵ Sredi septembra je Majniško deklaracijo in politiko Jugoslovanskega kluba podprl ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki jo je povezal s papeževim pozivom za mir z načelom samoodločbe narodov. Aleksandra Gacić, Gregor Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstoršek*, 2016, str. 71.

⁸⁶ Glej tudi: Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforme do nove države (1906–1918)*, 2017.

⁸⁷ Kukovec je namreč na sestanku zaupnikov v Žalcu in drugih krajih zavzel stališče, da se ožji jugoslovanski program Narodne stranke, ki so ga sprejeli na teh shodih, sklada z zahtevami državnozbornske – Majniške deklaracije. Narodna stranka je sprejela program Majniške deklaracije v vseh točkah in izhajala, da je za to potrebno tudi sodelovanje vseh političnih strank. Dva dni pozneje (15. 6. 1917) se je dr. Korošec v imenu Jugoslovanskega kluba zahvalil Kukovcu in Narodni stranki »za izražene želje in za zagotovilo podpore«.

Vlasta Stavbar, Delovanje dr. Vekoslava Kukovca med prvo svetovno vojno in njegova vloga pri nastajanju nove države. ČZN, letn. 83=48, 2012, št. 4, str. 12.

Dunaju.⁸⁸ Po češkem zgledu koncentracije političnih strank (Česky Svaz) je narodna (liberalna) stranka predlagala sklic vseh južnoslovanskih državno-deželnozborskih poslancev in zastopnikov pomembnejših kulturnih in gospodarskih ustanov, z namenom, da se ustanovi Narodni svet.⁸⁹ Njegovo ustanovitev je narodna stranka utemeljevala z dejstvom, da so nemški Volksrati razvili meddeželno dejavnost, sklicevali shode oz. občne zборе v Celovcu za nemške Korošce, Kranjce, Štajerce in Primorce.

Na drugi strani pa so se zbrali spodnještajerski Nemci in štajerčijanci v Ptuj. Približno 1000 ljudi, skoraj izključno zastopniki slovenskih kmečkih občin (tako po DW) je izjavilo, da ostajajo zvesti dvoru, da na bojiščih niso krvaveli kot Slovenci ali Nemci, ampak kot Avstrijci. V celoti so odklonili majniško deklaracijo, kakor jo je odklanjala tudi slovenska socialna demokracija, ki se je sklicevala na tivolsko resolucijo kot primernejšo. Nazadnje pa se je vsaj štajerski del stranke konsolidiral glede majniške deklaracije z večino. To je bilo 25. avgusta 1917 na sestanku v Gaberju v Celju. Nekateri slovenski politiki na Štajerskem, med njimi predvsem dr. Kukovec, so se že proti koncu 1917 trudili, verjetno pod vtisom skupnega uspešnega deklaracijskega gibanja, da bi ustanovili enotno narodno stranko za vso Slovenijo.

Najboljša potrditev leta 1916 [1917]⁹⁰ obujenega političnega življenja v Avstriji je bila novoletna številka Straže leta 1918, katere uvodnik je bil skoraj v celoti zaplenjen. Preostanek cenzuriranega uvodnika slove: *»da je velika jugoslovanska ideja prodrila že do zadnje slovenske kočice v Korotanu, do jezikovne meje vzdolž Štajerske, ob Jadranu, Bosni, Hercegovini, na Prekmurskem in povsod«*.⁹¹ Zato pa izvemo iz uvodnika celjske DW z dne 14. jan. 1918, da se je do tega časa izreklo za majniško deklaracijo že nad 300 slovenskih občin. Iz istega vira razberemo, da sta bila na Štajerskem najdejavnjša

⁸⁸ Narodna stranka je izjavo Jugoslovanskega kluba sprejela kot svojo in o svojem stališču obvestila Jugoslovanski klub na Dunaju. Kukovec je v govoru na sestanku zaupnikov Narodno napredne stranke v Središču 15. julija 1917 dejal: *»Korak nazaj je nemogoč. To naj povedo naši poslanci v ustavnem odseku, kamor jih rabi nova vlada. Če ni sedaj mogoče, potem rajši še malo počakamo. Ne zahtevamo nič pretiranega, in radi damo cesarju kar je cesarjevega, ne damo pa Nemcem nič kar je našega in sicer ravnotako ne, kakor Italijanom in Madžarom. Ustavna oblika v jugoslovanski enoti je še seveda stvar prihodnosti, četudi prav bližnje bodočnosti. Zemlja, ki se ima odepiti od sedanjih kronovinskih enot in združiti v novo enoto, je pa, kar se Štajerske tiče, vse brez izjeme, kar leži južno od jezikovne meje med Mariborom, in sicer ves levi breg Drave vsaj do tja, kakor je določena zakonita meja slovenskih državnozbornih volilnih okolišev Slovenjgradec, Gornji grad, Arnovž in Maribor levi dravski breg.«*

Vlasta Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec*, 2014, str. 239–240.

⁸⁹ Na shodu zaupnikov kranjske Narodno napredne stranke 2. februarja 1918 v Ljubljani so pod točko 2 sprejeli naslednjo resolucijo. Narodni svet – Narodno napredna stranka izraža nujno potrebo po skupnem narodnem zastopstvu in skupni reprezentanci vseh jugoslovanskih strank, stoječih na temelju Majniške deklaracije. Na Jugoslovanski klub je treba nasloviti željo, da se organizira nujni razgovor med strankami. Prav tam, str. 262.

⁹⁰ Dne 25. aprila 1917 je cesar s posebnim patentom po treh letih spet sklical parlament.

⁹¹ *Straža*, V letu 1918, 4. 1. 1918, str. 1.

sam dr. Korošec in Josip Hohnjec.⁹² Nemški listi so nastopali proti deklaracijskemu gibanju Slovencev s svojimi resolucijami.⁹³ Zoper slovensko narodno gibanje, povezano z majsko deklaracijo, so po vrsti nastopile vse tiste občine, ki so imele nemške občinske odbore. Bila so to predvsem mesta (od Maribora, Celja, Ptuja do Slovenjgradca) in trgi (Vojnik, Marerberg [Radlje], Rogatec idr.). Hkrati s to nemško akcijo pa je bilo 3. febr. 1918 v celjskem narodnem domu zborovanje, kjer je dr. Kukovec utemeljeval južnoslovansko vprašanje že kot internacionalno, torej tako, ki ne more biti več v obsegu habsburške monarhije. To bi bil od majske deklaracije s habsburško klavzulo tudi že nadaljnji korak k jugoslovanskemu zedinjenju izven okvira avstro-ogrske monarhije.⁹⁴

Takšna pota so politiki tedaj že v splošnem iskali, saj je tudi novi ministrski predsednik Seidler⁹⁵ v sredi marca 1918 (tj. 16. marca) povsem jasno pokazal, da bo poveljna Avstrija urejena samo tako, kakor bodo to narekovali interesi nemštva. Z odkritimi, proti slovanskimi izjavami je Seidler povsem razveljavil habsburško klavzulo majske deklaracije.

Ne glede na takšno pronemško usmeritev avstrijskih vladnih krogov in tudi občasne represalije, ki so izvirale iz vsakokratne trenutne bojne sreče, so Slovenci začeli prirejati ljudske shode, podobne taborom, kakršne so Slovenci prirejali petdeset let pred tem, ko so se izjavljali za svoje narodnostne in gospodarske pravice, sedaj pa za svoje državotvorne. Med takimi tabori, ki so bili nedeljo za nedeljo, nekateri tudi prepovedani, pa se je ljudstvo kljub temu zbralo, je daleč najpomembnejši žalski shod (tabor) 17. marca 1918, kjer sta nastopala dr. Korošec in dr. Ravnihar.⁹⁶

⁹² Josip Hohnjec (1. 1. 1873, Bistrica ob Sotli – 14. 2. 1964, Šmartno pri Velenju), slovenski teolog, filozof, politik in pedagog. Leta 1905 je bil imenovan za profesorja dogmatike na bogoslovnem učiteljskišči v Mariboru. V tem času je začel organizirati katoliška prosvetna društva in Marijine družbe na Štajerskem. Na Visoki bogoslovni šoli v Mariboru je dogmatično teologijo predaval v letih 1905–1919 in 1927–1941. Bil je tudi rektor mariborske visoke bogoslovne šole in predsednik Prosvetne zveze v Mariboru. Leta 1917 se je zelo trudil za populariziranje Majniške deklaracije in tako prišel v politiko. Ob prevratu je bil podpredsednik Narodnega sveta v Mariboru ter je leta 1919 kot član delegacije SLS odšel v Začasno narodno predstavništvo v Beograd. Leta 1920 je bil izvoljen za narodnega poslanca v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS. *Enciklopedija Slovenije*, zv. 4, 1990, str. 41.

⁹³ Glej tudi poglavje: Odzivi na Majniško deklaracijo in deklaracijsko politiko v nemškem časopisu. Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje*, 2017, str. 75–78.

⁹⁴ Kukovec je menil, da jugoslovanska država ne bo prinesena na krožnik, vendar je vsak posamezni korak pot k zgradbi jugoslovanske države. Vlasta Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec*, 2014, str. 264.

⁹⁵ Ernest Seidler, viteza Feuchtenegg, (1862–1931), ministrski predsednik od 23. junija 1917.

⁹⁶ Vladimir Ravnihar (6. 3. 1871, Ljubljana – 18. 11. 1954, Ljubljana), pravnik, politik in govornik. Politčno je začel delovati v okviru liberalne Narodne napredne stranke; 1911 so ga kot njenega kandidata izvolili v državni zbor. V dunajskem parlamentu se je sprva pridružil Češkemu klubu, 1917 prestopil v Jugoslovanski klub, branil jugoslovanska nacionalna prizadevanja in nastopal na taborih (1917–1918), ki jih je izzvalo deklaracijsko gibanje po Sloveniji.

Andrejka Rudolf, Ravnihar, Vladimir (1871–1954). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.

Kakor nekoč se je tudi zdaj zbralo do 7000 udeležencev, med njimi zastopniki spodnještajerskih okrajev, Korošci ter posamezni predstavniki Srbov in Hrvatov. Shod se je izrekel za popolno samoodločbo in samostojno državo – brez habsburškega pritiska. Poldrugi mesec pozneje je bil hrvatsko-slovenski tabor na Bizeljskem, ki se ga je udeležilo okrog 6000 Slovencev in Hrvatov. Na shodu prisotni J. Golec,⁹⁷ časnikar, je ta dogodek v svojih Spominih podrobno opisal.

Na Trboveljskem shodu, ki ga je vlada prepovedala, je poslanec Verstovšek⁹⁸ kljub temu kar trikrat govoril. Na Vranskem shodu, prav tako prepovedanem, je zbrano ženstvo izročilo večjo vsoto denarja za slovensko šolo v Mariboru. Po svoje pomemben je tudi tabor v Šentjanžu⁹⁹ v Mislinjski dolini,¹⁰⁰ ki je bil po pravem prirejen za koroške Slovence.¹⁰¹ Koroški renegati (zlasti žihpoljski župan Lučovnik)¹⁰² so ga poskušali razgnati, pomagali so jim nemški Mariborčani z urednikom Jahnom.¹⁰³ Peripetije, nastale v zvezi s prepovedjo policijskega svetnika

⁹⁷ Januš Golec (28. 8. 1888, Polje ob Sotli – 24. 5. 1965), duhovnik, pisatelj in urednik. Obiskoval je celjsko gimnazijo in se po maturi leta 1907 odločil za vstop v mariborsko bogoslovje. Po atentatu na nadvojvodo Franca Ferdinanda je bil julija 1914 vpoklican v vojaško službo. Leta 1916 je bil med boji hudo ranjen, zaradi česar se je zdravil v več vojaških bolnicah in zdraviliščih ter bil leta 1917 upokojen. Po vojni je deloval v Tiskarni sv. Cirila v Mariboru, kjer je od leta 1925 naprej urejal glasilo *Naša straža*, ki je izhajalo do leta 1927, in časopis *Slovenski gospodar*. Urednik *Narodnega gospodarja* je ostal vse do druge svetovne vojne. Poleg kratke proze je Januš Golec zapustil tudi *Spomine*, ki jih danes hrani Nadškofjski arhiv Maribor. Rokopisni spomini, napisani v slovenskem jeziku, obsegajo 2034 strani in so razdeljeni na 12 delov. Kronološko pokrivajo obdobje med letom 1900 in koncem druge svetovne vojne.

Lilijana Urlep, Štajerski duhovnik o priključitvi Prekmurja. *Acta ecclesiastica Sloveniae*, 2020, [št.] 42, str. 97–116.

⁹⁸ Dejavnost dr. Verstovška, ki je bil eden od prvakov Slovenske ljudske stranke na Štajerskem, je v deklaracijskem gibanju povezana zlasti z deklaracijskimi zborovanji, shodi ali tabori, zlasti na območju, kjer je bil izvoljen za poslanca. Kot član jugoslovanskega kluba poslancev je Verstovšek povezan z nastankom Majniške deklaracije, predlagal naj bi tudi redakcijski odbor za tako besedilo deklaracije, ki bi bilo sprejemljivo za vse člane omenjenega kluba. Podatek o tem je v zapisku seje kluba z dne 29. maja 1917. Avtor zapiska je bil liberelec dr. Vladimir Ravnihar. Milan Ževart, Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919. *ČZN*, 66=31, 1995, št. 2, str. 273.

⁹⁹ Na shod v Šentjanžu so vabili in o njem dosti poročali slovenski časniki in med drugim *Mir* (Celovec) z dne 29. 3. in 19. 4. 1918, *Slovenski narod* z dne 16. 4. 1918, *Slovenski gospodar* z dne 28. 3. in 4. 4. 1918, *Straža* z dne 29. 3., 2. 4., 8. 4. in 12. 4. 1918, *Slovenec* z dne 15. 4. 1918, *Marburger Zeitung* z dne 7. 4. in 9. 4. 1918. O udeležbi Nemcev iz Šaleške doline na taboru v Šentjanžu je poročala *Straža* št. 30 z dne 16. 4. 1918. Šentjanskemu deklaracijskemu taboru je posvetila veliko pozornost literatura o deklaracijskem gibanju: Milan Ževart, Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919. *ČZN*, 66=31, 1995, št. 2.

¹⁰⁰ Gre za Šentjanž pri Dravogradu in ne v Mislinjski dolini, res pa je časnik *Slovenski gospodar* že 4. aprila 1918 (str. 3) v članku »*Slovenski tabor ob štajersko koroški meji*« pozival ljudi: »*Cela Mislinjska dolina mora na belo nedeljo na tabor v Št. Janž*«.

¹⁰¹ V pogovorih z dr. Antonom Korošcem pa tudi z dr. Vekoslavom Kukovcem in dr. Karlom Verstovškom, ki je bil ne le štajerski deželni poslanec, ampak tudi član Deželnega odbora za Štajersko, sta Andrej Oset in Franjo Lečnik sprožila idejo, da bi bilo dobro na koroško-štajerski meji sklicati ljudski shod, na katerem bi udeleženci, zlasti je bilo to pomembno za koroške Slovence, ki jim oblasti takega shoda ne bi dovolile, podprli zahteve Majniške deklaracije. Dogovorili so se, da bo shod sklican v nedeljo, 7. aprila 1918, v Št. Janžu pri Dravogradu, torej tik za štajersko-koroško mejo, a že na Štajerskem.

Marjan Linasi, *Jugoslovanska Koroška 1918–1920*, 2024, str. 47.

¹⁰² Jakob (Lutschounig) Lučovnik, nemško usmerjeni župan in poslanec z Žihpolj (Maria Rain). Prav tam, str. 50.

¹⁰³ Zamisel o shodu ob deželni meji je predvidevala skupno manifestacijo Slovencev s Koroške in Štajerske, ki naj bi pokazala, da Slovenci ne priznavajo več deželnih mej. Shod ob deželni meji je bil tudi posledica predvidevanja,

D. Trstenjaka,¹⁰⁴ so potem odmevale od domačih nemški časnikov pa tja do nemških časnikov v »rajhu«. Ker se je shoda udeležilo tudi večje število vojakov in ruskih ujetnikov, ki so sodelovali pri slovensko-nemškem fizičnem obračunavanju, je sledila prepoved udeležbe vojakom na takšnih shodih.

Ko je spodnještajersko nemštvo te tabore primerjalo s tabori izpred 50 let, je spoznavalo, da je od deklaracijskih taborov samo en korak k samoodločbi naroda ter h grobu stare Avstrije. Celjska Deutsche Wacht je na slovenske deklaracijske shode reagirala, ko je poročala, da je O. Ambrožič, načelnik Volksrata, na graškem ljudskem shodu 19. marca 1918 govoril o slovenski duhovščini na jezikovno mešanem območju. Ta duhovščina je po njegovem sovražna nemštvu. Slovencem je Ambrožič odrekal pravico do samostojnega razvoja, ko je našteval šolska oblastva, ki bi naj bila v rokah Slovencev. Podobno nemško obrambno vlogo je imelo zborovanje v Celju 14. aprila 1918.

Vsestranska nemška propaganda, strah pred odtujitvijo dežel na poti k Jadranu, je narekovala štajerskemu deželnemu odboru, da se je 27. aprila 1918 izrekel zoper ustanovitev Jugoslavije in zoper cepitev Štajerske. V podobnem smislu je bilo 25. maja 1918 v avdienci pri cesarju Karlu I. tudi spodnještajersko nemštvo, eksponirano zlasti s ptujskim županom Ornigom in urednikom Štajerca Linhartom.¹⁰⁵ Vladni krogi so imeli očitno premalo vpogleda v dejansko stanje na Spodnjem Štajerskem, če so lahko predstavnike 7000 štajercijancev istovetili z vsem slovenskim ljudstvom na Štajerskem. Razvoj političnih dogodkov na Slovenskem je tekel mimo vladnih špekulacij v smeri narodne in jugoslovanske združitve.

da na Koroškem tak shod ni mogoč. Navzoč je bil tudi urednik časnika *Marburger Zeitung* Norbert Jahn. Nemški nacionalisti so prišli na shod med Koroševim govorom z namero, da bi ga razbili. Od dr. Verstovška so zahtevali, naj dovoli govoriti tudi njihovim predstavnikom, a Verstovšek tega ni upošteval.

Milan Ževart, Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919. *ČZN*, 66=31, 1995, št. 2, str. 274.

¹⁰⁴ Dragotin Trstenjak (Kraljevci, 1887 – ?), pravnik, strokovni pisec.

»Namestniški pripravnik Dragotin Trstenjak v Slovenjem Gradcu je bil, za kazen prestavljen, ker ni hotel ob priliki slovenskega shoda v Št. Janžu delati po volji nemških in nemških navalnikov. Proti njemu so razvili Nemci veliko agitacijo, ki je rodila tudi sad. Ta korekten urednik je bil prestavljen iz Slovenjega Gradca k namestništvu v Gradec.« Amerikanski Slovenec, »Preganjanje Slovencev«, 10. 9. 1918, str. 3. Marjan Linasi, 2024, na str. 50 napačno omenja kot vladnega komisarja dr. Alojzija Trstenjaka.

¹⁰⁵ Karel Linhart (20. 5. 1882, Ljubljana – 3. 6. 1918, Ptuj), politik in publicist. Ob neuspešni stavki leta 1906 je izgubil službo in bil aretiran. Zaradi hude materialne stiske se je 1907 pridružil štajerskim Nemcem in postal urednik njihovega časnika *Štajerc*. Delo je opravljal od 8. 7. 1906 do 2. 6. 1918. Po rodu je bil Slovenec, bil je oster nasprotnik slovenskega nacionalnega in gospodarskega gibanja ter jugoslovanstva. Še posebej pa je nasprotoval trializmu. Še maja 1918 je bil z nemškimi zastopniki pri cesarju Karlu I. Govoril je za dosledno avstrijsko politiko proti nastanku nove jugoslovanske države. *Enciklopedija Slovenije*, zv. 6, 1992, str. 191.

Po ustanovitvi Narodnega sveta v Ljubljani (v dneh 16. in 17. avgusta) so nastali Narodni sveti tudi drugod (v Mariboru 26. septembra). V večjih krajih pa so nastali lokalni narodni sveti, z nalogo, da bi v prehodni dobi zavarovali imetje prebivalstvu in ustvarili potreben red. Narodni svet v Mariboru, katerega predsednik je postal dr. Verstovšek, je kmalu po ustanovitvi pričel zbirati podatke o narodnostni meji, imel je konec oktobra 1918 nadzor nad preskrbo prehrane, dosegel je, da je namestništvo v Gradcu imenovalo v slovenskih krajih slovenske okrajne glavarje,¹⁰⁶ ki so potem 1. novembra 1918 prevzeli vsa pooblastila. Razvoj dogodkov je tekel, štajerski Slovenci kot celota so svojo vlogo opravili z glasovanjem za majsko deklaracijo, individualno pa so njegovi zastopniki delali že za prevzem celotne oblasti na Slovenskem, pri čemer drobnih narodnopolitičnih problemov svojih volilcev niso obravnavali. V času nastajanja osrednjega političnega središča v Ljubljani je mogel predsednik štajerskega deželnega zbora samo še z obžalovanjem ugotoviti, da se je dopolnila velika historična resnica, ki jo je 1863. leta napovedoval Slovincem prijazni Nemec M. Herman,¹⁰⁷ namreč, da bodo Slovenci prišli do pravice, ko si jo bodo sami vzeli.

Viri in literatura

Adolf Ponikvar, Kako so Preporodovci leta 1914 proslavljali 500-letnico zadnjega ustoličenja koroških vojvodov. *Svoboda: mesečnik Slovenske Koroške*, letn. 5, 1952, št. 2.

Aleksandra Gačič, Gregor Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek*. Velenje, 2016, str. 71.

Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*. Celje, 2001.

Andrej Rahten, Šusteršiči – zgodovina kranjske legitimistične rodbine. *Kronika*, letn. 58, 2010, št. 2.

Andrej Rahten, Trialistične zamisli slovenskih in hrvaških politikov v letih pred prvo svetovno vojno. *Prispevki za novejšo zgodovino XXXIX* – 2/1999, str. 67–68.

¹⁰⁶ Organizacije starih okrajnih glavarstev je prevzela Narodna vlada ter jih z razglasom od 31. oktobra 1918 sankcionirala. Da pa je mogla dejansko prevzeti tudi vrhovno vodstvo in nadzorstvo nad okrajnimi glavarstvi na nekdanjem Štajerskem, gre zasluga Narodnemu svetu v Mariboru, ki je izposloval, da je avstrijsko notranje ministrstvo na Dunaju 31. oktobra 1918 odpoklicalo nemške okrajne glavarje spodnještajerskih okrajnih glavarstev in imenovalo za vodje slovenske uradnike. S tem je bila možna takojšnja podreditev politične uprave na Štajerskem Narodni vladi v Ljubljani in pravilno poslovanje te uprave ob zedinjenju in ob času prehoda ostankov armad s soške fronte čez slovensko ozemlje, kar je pripomoglo, da se je vprašanje meje na Štajerskem zadovoljivo rešilo. Dragotin Trstenjak, »Uprava v Sloveniji«. *Spominski zbornik Slovenije*, 1939, str. 115.

¹⁰⁷ Michael Hermann (1822, Gersdorf – 1883, Gradec), pravnik in politik. Služboval je kot adjunkt, sodnik in sodni svetnik v raznih krajih Štajerske, tudi na Ptuj, kjer se je naučil slovenščine, se družil s slovensko inteligenco in po obnovi ustavnega življenja postal pristaš slovenske politike. Bil je tajnik ptujske čitalnice, soustanovitelj *Slovenskega naroda* in *Slovenskega gospodarja*. Čeprav se je leta 1870 preselil v Gradec, je ostal podpornik slovenske politike do smrti. V letih 1861–1883 je bil tudi deželnozborski poslanec ptujske kmečke kurije ter med 1870–1883 član deželnega odbora. Zavzemal se je za uvedbo slovenščine v spodnještajerske šole in urade ter menil, da ostaja za Slovence enakopravnost samo prazna beseda, dokler nimajo svoje dežele in uprave (češ da bo le federalistično urejena Avstrija zadovoljila narodne težnje in zahteve).

Filip Čuček, Slovenski poslanci v štajerskem deželnem zboru 1848–1878. *ČZN*, 90=55, 2019, 2, str. 8.

- Andrej Vovko, Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Štajerskem, ustanovljene v obdobju 1907–1918. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 52(17), 1981, št. 1.
- Dragan Matić, Slovensko-nemški odnosi med I. svetovno vojno. *Velika vojna in Slovenci*, Ljubljana, 2005.
- Dragotin Trstenjak, »Uprava v Sloveniji«. *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana, 1939.
- Dragutin Gilčvert, Dr. Franjo Rosina. *Odvetniška pisarna*, letn. 11, 1924, št. 5-8, str. 3–4.
- Dubovniki za rešetkami: poročila škofu o poletu 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih dubovnikih*. Ljubljana, 2006.
- Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana, 1987–2002.
- Erika Weinzierl, »Renner, Karl«. *Neue Deutsche Biographie* 21 (2003), [Online verzija]. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118599739.html#ndbcontent> (1. 3. 2025).
- Filip Čuček, Slovenski poslanci v štajerskem deželnem zboru 1848–1878. *ČZN*, 90=55, 2019, št. 2.
- Franc Rozman, Verstovšek, Karel (1871–1923). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi776856/#slovenski-biografski-leksikon> (27. 5. 2025).
- Franjo Baš, Ornig, Josef (1859–1925). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi396882/#slovenski-biografski-leksikon> (3. junij 2025).
- Franjo Baš, Pišek, Franc (1856–1922). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi430932/#slovenski-biografski-leksikon> (26. 5. 2025).
- Franjo Baš, Roškar, Ivan (1860–1933). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi519764/#slovenski-biografski-leksikon> (27. 5. 2025).
- Gantar Godin, *Neoslavizem in Slovenci*. Ljubljana, 1994.
- Glazer, Janko: Lasbacher, Jožef (1858–1929). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi318148/#slovenski-biografski-leksikon> (26. 5. 2025).
- Gregor Antoličič, *Maribor in poveljstvo jugozahodne fronte med prvo svetovno vojno: doktorska disertacija*. Maribor, 2018.
- Igor Grdina, Nekronani vojvoda kranjski – dr. Ivan Šušteršič. *Zgodovinski časopis*, letn. 50, 1996, št. 3, str. 369–382.
- In der Steiermark 1900–1918*. Innsbruck. 2007.
- Janez Cvirn, *Trdnjanski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor, 1997.
- Janko Germadnik, Končnik, Peter (1844–1919). *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/koncnik-peter-2/> (4. 12. 2024).
- Janko Kos, *Ilirizem*. <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/ilirizem/> (20. 3. 2025).
- Janko Pleterski, Avstrija in Slovenci leta 1912–1913. *Kronika*, letn. 23, 1975, zv. 2.
- Janko Pleterski, Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925: *pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana, 1998.
- Janko Pleterski, <https://www.sazu.si/clani/janko-pleterski> (4. 12. 2024).
- Janko Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917: poročila vojaške in vladne komisije. Zv. 2, Priloge poročilom vladne komisije (izbor)*. Ljubljana, 1982.
- Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana, 1971.
- Janko Pleterski, Zveza Vseslovenske ljudske stranke in Hrvatske stranke prava v letih 1911–1913. *Zgodovinski časopis*, letn. 34, 1980.
- Jože Pirjevec, <https://www.sazu.si/clani/dusan-kermavner> (3. 12. 2024).
- Lilijana Urlep, Štajerski duhovnik o priključitvi Prekmurja. *Acta ecclesiastica Sloveniae*, 2020, [št.] 42, str. 97–116.
- Marjan Linasi, *Jugozahodna Koroška 1918–1920*. Celovec, Ljubljana, Dunaj, 2024.

- Martin Moll, Hochverrat und »serbophile Umtriebe«: der Kriminalfall Maria–Rast als Beispiel der Verfolgung slowenischer Steirer zu Beginn des 1. Weltkrieges. *Blätter für Heimatkunde* 74, 2000.
- Martin Moll, *Kein Burgfrieden: der deutsch–slowenische Nationalitätenkonflikt*
- Mateja Ratej, Brejc, Janko (1869–1934). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi148769/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (2. 12. 2024).
- Milan Ževart, Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 66=31, 1995, št. 2.
- Nataša Podgoršek, Zgodovina uprave v Mariboru 1750–1918: občinske volitve v mestu Maribor 1861–1912. *SHS*, 2-3, 2006, str. 374.
- Pol stoletja društva »Pravnik« spominska knjiga*. Ljubljana, 1939.
- Ude Lojze, *Sloenci in jugoslovanska skupnost*. Maribor, 1972.
- Vekoslav Grmič, Štajerski duhovniki na braniku severne meje. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letn. 65=30, 1994, št. 2.
- Vili Rezman, Vojna, gospodarstvo in ljudje. *Prelomna obdobja*, Ruše, 2019.
- Vlasta Stavbar, Delovanje dr. Vekoslava Kukovca med prvo svetovno vojno in njegova vloga pri nastajanju nove države. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 83=48, 2012, št. 4.
- Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforme do nove države (1906–1918)*. Maribor, 2017.
- Vlasta Stavbar, *Politike Vekoslav Kukovec: politično delovanje do leta 1918*. Ljubljana, 2014.
- Walter Lukan, Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni. *Zgodovinski časopis*, letn. 62, 2008, št. 1-2, str. 117.
- Walter Lukan, Janez Ev. Krek in slovensko nacionalno vprašanje. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1982, št. 1–2.

Časopisje

- Cillier Zeitung*, 18. 5. 1919.
- Dan*, 26. 3. 1913, str. 1.
- Dan*, 28. 3. 1913, str. 1.
- Deutsche Wacht*, 14. 8. 1914, str. 6.
- Deutsche Wacht*, 27. 2. 1915, str. 6.
- Oesterreichische Volks-Zeitung*, 22. 10. 1916, str. 2.
- Slovenec*, 19. 12. 1912, str. 3.
- Slovenec*, 15. 7. 1914, str. 4.
- Slovenec*, 29. 10. 1915, str. 1.
- Slovenski gospodar*, 5. 10. 1916, str. 2.
- Slovenski gospodar*, 21. 4. 1927, str. 3.
- Slovenski gospodar*, 21. 8. 1929, str. 9.
- Straža*, 29. 10. 1915, str. 1.
- Straža*, 21. 4. 1916, str. 2.
- Straža*, 26. 3. 1917, str. 1.
- Straža*, 11. 5. 1917, str. 1.
- Učiteljski tovariš*, 27. 3. 1914, str. 3.

Viktor Vrbnjak

Začetki javnega narodnopolitičnega delovanja Antona Korošca

Prva (mala) šola javnega udejstvovanja A. Korošca je bilo jurjevsko bralno društvo¹, ki so ga leta 1887 pomagali ustanavljati jurjevski srednješolci. Med njimi so bili J. Žmavc², poznejši gimnazijski profesor, K. Grossmann³, kasnejši odvetnik in prvi slov. filmski snemalec, Fr. Klemenčič, kranjski deželni stenograf⁴ idr. To so predstavniki starejše generacije. Mlajša sta bila Fr. Ilešič⁵, poznejši univ. prof. v Zagrebu, in A. Korošec, o katerem danes razpravljamo. Narodnozavedno in širše

¹ Bralno društvo, ustanovljeno leta 1887, pomeni začetek organiziranega kulturno-umetniškega ustvarjanja na ozemlju današnje občine in je posledica narodno-kulturnega gibanja, ki je zajelo Slovence v 19. stoletju. Še posebej aktivno je bilo ob narodnostni meji, kjer se je nacionalni pritisk sosednjih, številčneje dominantnejših narodov še stopnjeval. Zato ne čudi, da so se v Prlekiji zgodile številne narodno-kulturne prireditve, kot so *besede in tabori*; od tukaj izvira veliko število za slovenski narod pomembnih posameznikov. V takšnem kulturnem okolju je Jernej Košar (1848–1930), doma z Jamne, slikar in društveni delavec, leta 1887 ustanovil Bralno društvo. Kdo so bili njegovi soustanovitelji, ni znano, vsekakor pa sta bila v ozadju domača duhovščina in učiteljstvo. Zato ne čudi, da je imelo društvo prve prostore v zgradbi bivše mrtvašnice, zraven farne cerkve. V njej je imelo knjižnico in čitalnico. Franc Čuš, *Začetki bogate tradicije kulturnega udejstvovanja v naši občini segajo v leto 1887*.

Jurjevsko glasilo, apr. 2018, str. 9.

² Jakob Žmavc (30. junij 1867, Rožički Vrh pri Sv. Juriju ob Ščavnici – 10. februar 1950, Sevnica), gimnazijski profesor in konservator. Osnovno šolo je obiskoval pri Sv. Juriju ob Ščavnici in v Radgoni, gimnazijo na Ptuju in v Mariboru, univerzo pa v Pragi in na Dunaju, kjer je bil med redkimi Slovenci promoviran za doktorja »*sub auspiciis imperatoris*« (1894). Bil je ustanovitelj »*Društva slovenskih profesorjev*«, kot društveni predsednik si je pridobil glavne zasluge za poslovenjenje naši srednjih šol. Tudi kot strokovnjak za slovensko zemljepisno izrazoslovje je bil izredno skrben. Zaslužen je za *Zemljovid slovenskega ozemlja* (1921).

Viktor Vrbnjak, Janko Glazer, *Beseda v Bučkovcih*, 90. obletnica. UKM, Rokopisna zbirka 312. Glej tudi: Monika Deželak Trojar, Tanja Žigon, *Slovenski doktorji s področja zgodovine na dunajski univerzi. Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872–1918)*, Ljubljana, 2019 str. 185–187.

³ Karol Grossman (27. oktober 1864, Drakovci – 3. avgust 1929, Ljutomer), odvetnik, fotograf, filmski snemalec. Po poklicu je bil odvetnik, na pravni fakulteti v Gradcu je diplomiral leta 1889 in leta 1897 doktoriral. Leta 1901 je začel službovati kot samostojni odvetnik v Ljutomeru. V zgodovino se je zapisal kot izrazit narodni buditelj, tako v Avstro-Ogrski kot v Kraljevini SHS. Njegov dom je bil družabno stičišče ter v času vojne tudi pribežališče izobraženih in uveljavljenih sodobnikov. Bil je pionir slovenskega filma. Leta 1905 je posnel svoj prvi kratki film, *Odhod od maše v Ljutomeru*, leto pozneje pa še *Sejem v Ljutomeru* in *Na domačem vrtu*.

Jožef Papp, GROSSMANN, Karol. (1864–1929). *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (citirano: 13. 3. 2025) Dostopno na naslovu: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/grossmann-karol/>

⁴ Franjo Klemenčič je bil leta 1909 imenovan za deželnega stenografa. *Naš list*. 22. 5. 1909, str. 5.

⁵ Fran Ilešič (30. julij 1881, Brezje pri Sv. Juriju ob Ščavnici, –1. julij 1941, Ljubljana), literarni zgodovinar, publicist in pedagog. Leta 1901 je študij nadgradil z doktorsko disertacijo pod naslovom *Dramatika in slovensko slovstvo*. Med prvo svetovno vojno je bil zaradi neposlušnosti oblastem suspendiran (zoper njega je bil uveden ukrep znižanja plače). V času službovanja v Ljubljani je začel objavljati literarnozgodovinske in jezikoslovne prispevke v *Ljubljanskem zvonu*, *Slovanu* in *Časopisu za zgodovino in narodopisje*. V tem času je bil predsednik *Slovenske matice* (1907–1914) in urednik njenih publikacij. Leta 1919 je postal profesor za slovenski jezik in književnost na Vseučilišču v Zagrebu in tam ostal do upokojitve leta 1941.

Jožef Papp, Ilešič, Fran. (1871–1942). *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (citirano: 13. 3. 2025) Dostopno na naslovu: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/ilesic-fran/>

prosvetno delujoče učiteljstvo (npr. Sv. Hauptman⁶, stric poznejšega zgodovinarja Ljudmila H[aupmana]⁷.) in večstransko izobražena duhovščina (npr. J. A. Simonič⁸, stric dr. Fr. Simoniča, in I. Kunce⁹, krajevni politik idr.) sta bila v Koroščevi mladosti¹⁰ pomembna in vzpodbudna dejavnika pri nadaljnji usmeritvi študirajoče mladine. Jurjevsko bralno društvo, s katerim je domače dijaštvo sodelovalo predvsem v počitnicah, je prirejalo razna kmetijska in narodnopolitična predavanja (večkrat so tu predavali Iv. Jurančič¹¹, Fr. Holz¹² in poslanec L. Gregorčič¹³). V

⁶ Svitoslav Hauptman, tudi Hauptmann (1864, Sv. Križ nad Mariborom, zdaj Gaj pri Mariboru), učitelj na Kozjaku in pri Sv. Juriju ob Ščavnici. Zbiratelj ljudskega gradiva, pisec domoznanske črtice »Kozjak« v Popotniku (1887, letnik 8, št. 5 in 6), aktiven član podravske podružnice Slovenskega planinskega društva.

⁷ Ljudmil Hauptmann (5. februar 1884, Gradec – 20. april 1968, Zagreb), zgodovinar, predavatelj obče zgodovine srednjega veka in slovenske starejše zgodovine na ljubljanski filozofski fakulteti, kasneje obče zgodovine srednjega veka na univerzi v Zagrebu. Posvetil se je preučevanju slovenske srednjeveške zgodovine. Bil je član HAZU, dopisni član SANU in od 16. maja 1940 dopisni član SAZU.

<https://www.sazu.si/clani/ljudmil-hauptmann> (2. 6. 2025)

⁸ Ivan Aleksander Simonič (1823–1892) se je rodil v Ivanjovcih pri Svetinjah, osnovno šolo je obiskoval v Svetinjah, gimnazijo pa v Varaždinu in Zagrebu. V Gradcu je dve leti študiral filozofijo in štiri leta bogoslovje, leta 1850 pa je bil posvečen v duhovnika. Ivan je zbiral slovenske knjige in že med službovanjem pri Sv. Lovrencu na Pohorju ustanovil slovensko knjižnico. Verouk pri Sv. Juriju ob Ščavnici (1878–1887) je poučeval v slovenskem jeziku.

Maja Ilich, Življenje in delo slovenskega bibliotekarja in bibliografa Franca Simoniča (1847–1919).

Kronika, letn. 48, 2000, št. 3, str. 59.

⁹ Ivan Kunce (6. julij 1848, Ljutomer – 20. avgust 1914, Sv. Jurij ob Ščavnici), župnik farne cerkve Sv. Jurija od leta 1887 do leta 1914. Bil je podpredsednik Bralnega društva Sv. Jurij ob Ščavnici. 19. oktobra 1905 je bila slavnostna otvoritev nove šole na Stari Gori, kjer je blagoslovil štirirazredno šolsko poslopje.

Slovenski gospodar 27. 8. 1914, str. 5. *Štraža*, 24. 8. 1914, str. 4.

¹⁰ O Koroščevi mladosti glej tudi: Feliks J. Bister, Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, letn. 31, 1993, št. 1, str. 5–26; Martin Bele, Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovca Toneta. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, letn. 30, 2022, št. 4, 2022, str. 1095–1114.

¹¹ Ivan Jurančič (6. december 1861, Vitomarci – 24. april 1935, Andrenci), čebelarški strokovnjak. Postal je mojster čebelarstva in mizarstva za čebelarje. Leta 1902 se je vpisal v Podonavsko čebelarško šolo. Po uspešno zaključenem študiju je postal učitelj čebelarstva. Tri leta pozneje je na Dunaju opravil tečaj iz mikroskopije. V letih 1903–1919 je deloval kot lektor in terenski učitelj takratnega Slovenskega čebelarkega društva za Spodnjo Štajersko, v letih 1919–1923 pa kot državni terenski učitelj za Štajersko. Med letoma 1923 in 1925 je na prošnjo mariborskega župana služboval kot honorarni terenski učitelj za Štajersko in Slovensko krajino (Prekmurje). Bil je odličen govorec. Proti hudemu pritisku germanizacije se je boril z angažiranjem v gospodarskih, posvetnih in političnih organizacijah. Bil je osrednji pobudnik ustanovitve prve podružnice Slovenskega čebelarkega društva za Spodnjo Štajersko za župnijo sv. Andraža, sv. Bolfenka in sv. Urbana v Slovenskih goricah (1904) in prvi podpredsednik leta 1923 ustanovljenega Društva čebelarških podružnic Maribor.

Tadeja Zavec. Jurančič, Ivan. (1861–1935). Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (citirano: 2. 6. 2025) Dostopno na naslovu: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/jurancic-ivan/>

¹² Hole (Holz) Fran (30. avgust 1880, Ivanjševci ob Ščavnici – padel 16. septembra 1914 v Stawczany pri Grodeku, Poljska), kmetijski strokovnjak. Maturiral je leta 1901 v Mariboru, stopil po končani dunajski poljedelski visoki šoli leta 1906 v prakso pri vinogradniškem posestvu Mayer & Cie v Mariboru. Nemško ime, domovinska pravica v Pobrežju pri Mariboru in službe izven Slovenije so mu pripomogle, da je leta 1910 postal prvi slovenski tajnik pri centrali štajerske kmetijske družbe v Gradcu. Pri družbi je urejeval Gospodarski glasnik, prirejal knjigovodske tečaje ter slovenske podružnice močno razvil.

Glonar, Joža: Holz, Fran (1880–1914). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi236612/#slovenski-biografski-leksikon> (12. marec 2025).

¹³ Lavoslav Gregorec (17. december 1839, Destrnik – 22. oktober 1924, Nova Cerkev). Oče Jožef Gregorec, ki je kot krojaški pomočnik nekaj časa delal na Dunaju, je zaradi navezanosti na cesarsko prestolnico svojemu prvorojencu izbral ime Leopold (pozneje preimenovan v Lavoslav). Po končani gimnaziji v Mariboru se je vpisal na mariborsko bogoslovje, leta 1864 je bil posvečen, s študijem bogoslovja je nadaljeval na vseučilišču v Gradcu, kjer je bil leta 1868 promoviran za doktorja bogoslovja. Po končanem študiju je bil leta 1869 imenovan za profesorja

okviru tega društva so dijaki prirejali tudi občasna javna srečanja. Pri "besedi" septembra 1891 je visokošolec Jakob Žmavc zbral vse dijake iz bližnje okolice k literarnim vajah, kjer so glasno prebirali pesmi in se vadili v govorništvu. Osmošolec A. Korošec je v jedrnatih besedah (kot pravi poročilo v Slov. gospodarju¹⁴) naslikal turške boje, ki naj bi imeli po njegovem mnenju pač to dobro posledico, da so se Slovenci medsebojno spoznali kot en narod, ki so mu v sili priskočili na pomoč še sosedni Hrvati. Dejavnost in prizadevnost teh dijakov je rodila tudi dijaške sestanke pri Kreftovih¹⁵ v Biserjanah pozimi 1890/91. To so bili v bistvu spoznavno-literarni in socialno-politični razgovori študentov iz Prelekije. Mimo A. Korošca se je teh pogovorov udeležila vrsta dijakov, ki so se kasneje uveljavili v življenju na različnih, področjih (npr. Fr. Ilešič, kot rečeno univ. profesor in predstavnik "*neolirizma*", Leo Kreft¹⁶, stric Bratka Krefta, zdravnik in panslavist, J. Žmavc, gimnazijski profesor, pobudnik za slov. šolske knjige in organizator pri Društvu slovenskih profesorjev, Lj. Poljanec¹⁷, biolog in pisec šolskih knjig, V. Kukovec¹⁸, politik, M. Špindler, univ.

bogoslovja v Mariboru. Leta 1875 je postal urednik Slovenskega gospodarja, leta 1879 je sodeloval pri pripravi volilnega shoda narodno zavednih Slovencev v Mariboru, zaradi politične agitacije mu je bila leta 1879 odvzeta licenca za predavanja, kar je še povečalo njegovo gorečnost za slovenske narodne zahteve. Od leta 1886 je bil poslanec v dunajskem državnem zboru. Kot politik je bil oster nasprotnik delovanja nemškega *Schulvereina*. Gregor Antoličič, Lavoslav Gregorec. V: *Mariborske osebnosti*, Ljubljana, 2018, str. 45–51.

¹⁴ Slovenski gospodar, »Od svetega Jurija ob Ščavnici«, 1. 10. 1891, str. 323.

Glej tudi: Franc Čuš, Rodbina Kreft iz Biserjan. V: Sveti Jurij ob Ščavnici, 2022, str. 192.

¹⁶ Leo(n) Kreft (1848, Sveti Jurij ob Ščavnici – 28. december 1916, Dunaj), zdravnik. Obiskoval je klasično gimnazijo v Mariboru (1885–1893). 20. julija 1899 je bil na Dunaju promoviran kot doktor medicine. S 1. februarjem je začel kot zdravnik delovati v Gornji Radgoni, ordiniral je tudi v Radencih. Kot zaveden Slovenec je postal načelnik podružnice sv. Cirila in Metoda, kot zdravnik je deloval tudi pri Sv. Juriju ob Ščavnici.

¹⁷ Leopold Poljanec (23. september 1872, Brežice – 8. avgust 1944, Maribor) naravoslovec in pedagog. Po zgodnji smrti svojega očeta, ki je bil učitelj, so se preselili na Kapelo pri Radencih, kjer je obiskoval ljudsko šolo. Na gimnazijo je hodil v Maribor in Ljubljano, kjer je leta 1892 maturiral. V organizaciji znanstvenega in šolskega dela je bil 1926–1927 predsednik Slovenske šolske matice, 1931–1938 podpredsednik in 1938–1941 predsednik Muzejskega društva v Mariboru, od 1932 tudi urednik njegovega Izvestja, 1934–1938 predsednik mariborske Glasbene matice. Kot narodni delavec je takoj po prihodu v Maribor uvedel telovadbo v Športno društvo Maribor. Iz teh telovadcev se je leta 1906 razvil Sokol, ki mu je bil Poljanec do 1913 vaditelj. Leta 1906 je organiziral Narodno (kasneje Ljudsko) knjižnico in jo vodil do 1914. Leta 1907 je sodeloval pri ustanavljanju Narodno napredne stranke v Mariboru.

Baš, Franjo: Poljanec, Leopold (1872–1944). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi446749/#slovenski-biografski-leksikon> (13. marec 2025). https://knjiznica-breznice.si/fileadmin/content/domoznanski-mozaik/portreti/Leopold_Poljanec.pdf

¹⁸ Vekoslav Kukovec (10. junij 1876, Koračice, Sveti Tomaž pri Ormožu – Celje, 19. julij 1951), politik. V šolskem letu 1893/94 je na mariborski klasični gimnaziji urejal glasilo petošolcev Iskrice in v njem objavil nekaj pesniških poskusov in drugih besedil. V zadnjem letniku gimnazije se je izkazal kot urednik dijaškega lista Bodočnost (ohranjeni sta le prva in druga številka prvega letnika. V politiki se je kot zagovornik »realne politike« posebej ukvarjal z narodnogospodarskimi vprašanji. Pod vplivom Pavla Turnerja, ki ga je podpiral in usmerjal, se je lotil prevoda in priredbe knjige francoskega ekonomista Mauricea Blocka, ki jo je leta 1899 v nadaljevanjih objavljal v listu *Popotnik*. Konec leta 1899 je svoj prevod in priredbo izdal (v samozaložbi) v knjigi *Uvod v narodno gospodarstvo*. Leta 1901 je v tiskarni Dragotina Hribarja v Celju izdal knjigo *Narodno gospodarstvo*. V Gradcu je Kukovec aktivno sodeloval v akademskem društvu Triglav, hkrati pa je bil v stikih s skupino študentov v Pragi (»masarykovci« z Dragotinom Lončarjem na čelu) in člani slovenskega akademskega društva Slovenija na Dunaju. O dogajanju med študenti v Gradcu in svojih pogledih na narodno aktivnost slovenskih študentov je poleti 1902 iz Gradca poročal svojemu prijatelju Vekoslavu Špindlerju (tudi Špindler), s katerim sta kasneje (1906) skupaj ustanovila Narodno stranko na Štajerskem.

profesor, Fr. Žižek¹⁹, univ. profesor v Frankfurtu itd.). S tem kratkim uvodom sem poskušal opozoriti samo na nekatere momente, ki so po moje nekoliko vplivali na vstop A. Korošca in njegove generacije v javno življenje. Če velja za Korošca, da je bil rojen politik, kar so doslej že večkrat pisali, potem ta »mala« šola javnega nastopanja zanj najbrž ni bila povsem brez pomena. Za večino naše študirajoče mladine je bilo v preteklosti značilno, da se je poskušala prek dijaških, po možnosti kar "*skrivnih*" društev literarno uveljaviti, pri čemer je spotoma največkrat spoznala lastno nemoč in se potem prav tako največkrat zatekla k politiki (npr. tudi večkratni poslanec V. Špindler²⁰, doma iz Moravce pri M. Nedelji, ki je bil malo pred ustanovitvijo Narodne stranke 1906 še pesnik). Končno pa je bila generacija slovenještajerskih politikov v začetku 20. stoletja (npr. tudi V. Kukovec in A. Korošec) najbržda ena prvih pri nas, ki ji ni bilo treba v eni osebi združevati literata, gospodarstvenika, strokovnega pisca in politika, kot je to bilo skorajda obvezno še v času Josipa Vošnjaka. Mlajši (tudi A. Korošec med njimi) so stopali v javnost že z določeno poklicno ali interesno usmeritvijo, pri čemer jim je bilo vse drugo, všteti s z novinarstvom in govorjenjem po ljudskih shodih, pač sredstvo lastne ali strankine uveljavitve. Korošec se je tudi poskusil literarno²¹, se dokaj uspešno uveljavil kot

Vlasta Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec: politično delovanje do leta 1918*. Ljubljana, 2014, str. 12–16.

¹⁹ Franc Žižek, (15. januar 1876, Gradec – 20. maj 1938, Frankfurt na Majni), slovenski pravnik in statistik. Leta 1898 je doktoriral na graški pravni fakulteti in se dodatno izpopolnjeval na visoki šoli političnih znanosti v Parizu. Zaposlil se je na Dunaju, kjer je bil do 1903 v službi na sodišču, nato pri statistični centralni komisiji in ministrstvu za trgovino in se 1909 habilitiral za privatnega docenta za statistiko na dunajski univerzi. Leta 1916 je bil postavljen za izrednega profesorja na novi univerzi v Frankfurtu, prevzel je takrat edino specialno katedro za statistiko v Evropi in je tam deloval do smrti. Bil je član številnih evropskih statističnih ustanov.

Enciklopedija Slovenije, zv. 15, Ljubljana, 2001, str. 369.

²⁰ Vekoslav Špindler, tudi Špindler (16. julij 1881, Moravci – 6. avgust 1966, Maribor) politik, kulturni delavec, časnikar, pesnik in prevajalec. Časnikarsko žilico je pokazal že v gimnazijskih letih. V Mariboru je urejal in pod psevdonimom Bodislav s prispevki polnil rokopisne dijaške liste »*Zarja*« (1896, UKM, Ms, 242), »*Bst in cvet*« (1897) ter »*Bstje*« (1897, UKM, Ms 243). Pisal je članke o narodno-prosvetni problematiki v politična lista »*Domovina*« in »*Slovenski narode*«. Po izključitvi iz mariborske gimnazije je objavljaj bojevite pesmi v tržaškem listu »*Delavec – Rdeči prapor*«, ki ga je izdajal Etbin Kristan s sodelavci. V študentskih letih se je Špindler literarno udeleževal s pesmimi v »*Ljubljanskem zvonu*« (1901–1905), »*Slovanu*« (1902–1905), »*Slovenki*« (1902), »*Domačem prijatelju*« in v dijaškem almanahu »*Na novih potih*«. Po odhodu prijatelja Cvetka Golarja (pesnik, 1879–1969) je 1. oktobra 1905 je postal glavni urednik »*Domovine*«. Izdal je knjižico »*Štajerski Slovenci, kaj bočemo!*«, v kateri je zapisal program Narodne stranke za Štajersko, ustanovljene 8. decembra 1906 v Celju. Ob dr. Vekoslavu Kukovcu (politik, 1876–1951) je bil idejni vodja štajerskih liberalcev, ki so začeli izdajati svoj politični list »*Narodni liste*«.

Dejan Kac, Vekoslav Špindler <https://ukm.um.si/spindler-pindler-vekoslav> [19. 3. 2025]

²¹ Anton Korošec je v četrtem razredu klasične gimnazije pristopil k tajnemu dijaškemu društvu visokošolcev mariborske klasične gimnazije. Redno je pisal za literarno glasilo malega semenišča, kjer je stanoval, in iskal tudi stike z drugimi listi. V času bogoslovnega študija (od jeseni 1892) ga je pritegnilo literarno društvo mariborskih bogoslovcev, sodeloval je pri reviji *Lipica*. V zadnjem desetletju 19. stol. je bila v mariborskem semenišču zbrana poznejša cerkvena in narodnopolitična elita na Spodnjem Štajerskem, ki je obnovila hišno Literarno društvo in ga 1893 imenovala po škofu Slomšku. Prvi občni zbor je sklenil, naj *Lipica* v bodoče izhaja kot glasilo društva, ki je postalo tudi njen lastnik. Pod predsedništvom Frana Kovačiča so mariborski bogoslovci 1892–1894 organizirali knjižno akcijo za slovenske obmejne pokrajine, predvsem za prekmurske Slovence. 1894 je postal Korošec Kovačičev naslednik in uspešno nadaljeval začetno narodnokulturno delo. Ob koncu 19. stoletja je slovanska vzajemnost postala glavna naloga društvenega delovanja. V ta namen so gojili prijateljske in literarne stike najprej s češkimi in slovaškimi kolegi, pozneje – v smislu nove jugoslovanske ideje – tudi s Hrvati. Dragoceni viri Koroščevega duhovnega razvoja so njegovi prispevki za *Lipico*. Brez izjeme obravnavajo socialna, gospodarska in

dopisnik in urednik listov (Slov. Gospodar, Naš dom, Straža)²², končno pa je vendarle tudi sam pristal v politiki. V času tega osebnostnega razvoja, povezanega z dokaj burnim družbenopolitičnim in gospodarskim razvojem slov. Štajerske, je spremljal trhllost slovenještajerske politične sloge, se publicistično odzival na dnevne gospodarske, politične in kulturne probleme (npr. celjska gimnazija, kmečko vprašanje, naša prihodnost, bralna društva ipd.) Korošca je, ker je bil dober opazovalec vsakdanjega življenja, vedno bolj vleklo v politično življenje. Dispozicije za to je v svojih nastopih večkrat dokaj jasno, pa tudi odločno pokazal. Kot član in predsednik društva mariborskih bogoslovcev "*Slomške*" je leta 1894 navduševal svoje tovariše, naj "*goje med ljudstvom misel narodnega zedinjenja, zedinjene Slovenije, ki je pravi pogoj naše daljše bodočnosti*". Dve leti pozneje, namreč sredi avgusta 1896, je s to idejo že nastopal na shodu delavskih stanov v Ljubljani. Zanj je že stari slogaški politik L. Gregorčec rekel, da "*škili na Kranjsko*". Zares se je kmalu seznanil z J. Ev. Krekom²³, ljubljanskim bogoslovnim profesorjem, ki je prav takrat organiziral slovensko narodno krščansko demokratično gibanje. Korošec sam pravi v krajšem spisu²⁴ o razvoju političnega življenja štajerskih Slovencev od 1848 do danes, namreč do leta 1924, da so se tudi na Štajerskem pričela pripravljati tla ločitve po katoliškem shodu 1892²⁵. Ko nadaljuje, poudari, da je dr. Krek, ki je začel s svojim praktičnim delom

narodno-politična vprašanja. V dramskem prizoru »*Ob Vrbskem jezeru*« je leta 1893 skušal literarno obdelati medsebojne odnose Slovencev in Madžarov. Toda Korošec je kmalu uvidel, da kljub talentu za novinarsko pisanje pač nima pisateljske ali pesniške žilice. V prihodnjem letu je objavil razpravo *V krščanstvu je rešitev*, ki prikazuje tedanje razmere z vidika katoliškega izobraženca.

Feliks J. Bister, Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne, *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik 31, 1991, str. 6–13.

²² Poleg urednikovanja *Slovenskega gospodarja* (od 1. maja 1898 do leta 1906), glasila katoliško-konservativnega tabora na Spodnjem Štajerskem je, da bi nevtraliziral vpliv demagoške politike ptujskega župana Josefa Orniga in Nemcem naklonjenega lista *Štajerc*; Korošec leta 1901 ustanovil list *Naš dom*. Zaradi objavljanja ostrih člankov o nemškutarjih je bil obsojen na šesttedenski zapor; cesar pa je potem kazen spremenil v globo 1000 kron, plačalo jo je Katoliško tiskovno društvo. Sodeloval je tudi z ljubljanskim dnevnikom *Slovenec* in nemško pisanim časnikom slovenskih rodoljubov *Süddeutsche Post/Presse* (od leta 1901 do 1904), v katerem je pisal predvsem v rubriko »*Politische Rundschau*«.

Glej tudi: Franc Rozman, Anton Korošec – urednik Slovenskega gospodarja. *ČZN*, letnik 77=42, 2006, 2–3, str. 161–170.

²³ Z Janezom Evangelistom Krekom se je seznanil že prej: ob koncu tretjega letnika bogoslovnega študija je bil Anton Korošec posvečen za duhovnika. 25. julija 1895 je v domači župniji imel novo mašo (v mašnika ga je posvetil knezoškof Napotnik), jeseni pa se je vrnil v Maribor, kjer je moral absolvirati še četrty letnik. V tisto časovno obdobje smemo postaviti tudi njegovo prvo srečanje z Janezom Evangelistom Krekom, sicer ljubljanskim profesorjem teologije, s katerim je Korošec pozneje konstruktivno sodeloval.

Martin Bele, Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovskega Toneta, Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovskega Toneta. *Acta Histriae*. letn. 30, 2022, št. 4, 2022, str. 1103.

²⁴ Socialna misel III (1924), str. 129.

²⁵ Prvi slovenski katoliški shod 30. in 31. avgusta 1892 v Ljubljani: rivalstvo med katoliškimi narodnjaki in liberalci se je preneslo tudi v dunajski parlament. Na državnozbornih volitvah leta 1891 je pod zastavo narodne »*sloge*« kandidata še postavil centralni volilni odbor. Toda že na dopolnilnih volitvah istega leta sta samostojne kandidature vložila *Katoliško politično društvo* in liberalno *Slovensko društvo*. Okoli obeh društev sta se izoblikovali dve stranki: *Katoliška narodna stranka* in narodna stranka oz. *Narodna napredna stranka*. Ključno prelomnico v razvoju strankarske organizacije katoliških narodnjakov pomeni prvi slovenski katoliški shod leta 1892. Takrat se je stranka sicer

po 1894, tudi s svojimi pogostimi osebnimi stiki pridobil velik vpliv na tedanjo mlajšo slovensko štajersko generacijo²⁶. Ta je bila tudi A. Korošcu od začetka njegovega narodnopolitičnega delovanja v veliko oporo. Ko je postal v maju 1898 urednik Slov. gospodarja, je imel list 1700 naročnikov, Korošec je to število v nekaj letih dvignil na preko 4000. Okrog Korošca in njegovih tovarišev A. Jerovška in Fr. Kovačiča²⁷ so se okoli leta 1900 zbirali mladi ljudje, ki niso bili zadovoljni s tedanjim političnim mrtvilom ter nenačelnim slogaštvom²⁸. Čeprav je bil Fr. Kovačič nekoliko starejši od Korošca in tudi interesno usmerjen v zgodovinarstvo, je navzlic vsemu opravljal veliko delo, bil je ena vodilnih osebnosti mladega krščanskega gibanja. Nanj se je oktobra 1907 obrnil J. Ev. Krek v odsotnosti dr. A. Korošca v zadevi organizacije prosvetnega dela po zahodni Koroški, v zadevi ustanovitve posojilnice v Mariboru (poznejša Spodnještajerska ljudska posojilnica) in v zadevi ustanovitve mariborskega slovenskega dnevnika (poznejša Straža). Enako se je obračal na Kovačiča tudi Korošec z Dunaja, in sicer v letih 1907 in 1908, ko je kot državnozborski poslanec iz Maribora odsoten, organiziral mariborski slov. časopis in prosvetno delo med mlajšim izobraženstvom.

večinoma imenovala še konservativna, pri čemer pa je zanimivo, da formalno sploh nikoli ni bila ustanovljena. Sredi devetdesetih let 19. stoletja se je dokončno uveljavil naziv *Katoliška narodna stranka*.

Andrej Rahten, Geneza knezoškofove stranke na Kranjskem. *Zgodovinski časopis*, 65, 2011 143, št. 1-2, str. 70.

²⁶ Proti konservativizmu starih (*ostarjino*) so bili iz dneva dan glasnejši in odločnejši mladi (*ovladinjo*) katoliško usmerjeni demokrati z duhovno dediščino Mahničevega katoliškega katolicizma. V krščanskosocialnem smislu so začeli organizirati predvsem kmečko prebivalstvo, ustanavljali so posojilnice in hranilnice, politična, gospodarska in izobraževalna društva ter prirejali raznovrstna predavanja in vodili številne tečaje za mladino in odrasle. Pri tem so imela sprva veliko zaslug bralna društva.

Viktor Vrtnjak, Narodnoprosvetno delovanje benediškega župnika in dekana Franca Gomilška. *Stopinje življenja*, 2004, str. 185.

²⁷ Fran Kovačič, (25. marec 1867, Veržej – 19. marec 1939, Maribor) duhovnik, filozof, teolog in zgodovinar. Ljudsko šolo je obiskoval v Ljutomeru. Po maturi na varaždinski gimnaziji se je vpisal na bogoslovje v Zagrebu, kjer je postal privrženec ideje o politični in kulturni povezanosti južnih Slovanov. Leta 1891 je prešel na mariborsko bogoslovje, kjer je ostal do odhoda v Rim 1895. Tu je opravljal delo kaplana in leta 1897 doktoriral iz filozofije. V obdobju od 1897 do 1909 je urejal teološko revijo Voditelj v bogoslovnih vedah in se zavzemal za znanstveno delovanje na področju zgodovine. Zasnoval je temelje Zgodovinskega društva, ustanovljenega leta 1903 v Mariboru, ki je razvilo knjižnico, muzej in arhiv. Leta 1904 je društvo začelo izdajati Časopis za zgodovino in narodopisje, ki ga je Kovačič urejal od 1917 pa do smrti. Obenem je bil društveni tajnik ter od leta 1921 do smrti predsednik. Od leta 1920 je bil tudi predsednik mariborskega Muzejskega društva. Dosegel je, da je leta 1923 iz društvene knjižnice nastala mestna Študijska knjižnica. Kot razgledan zgodovinar in narodni delavec je postal leta 1918 član Narodnega sveta za Štajersko. Leta 1919 je sodeloval v jugoslovanski delegaciji na pariški mirovni konferenci kot izvedenec za slovensko etnično mejo. Prizadeval si je za priključitev Prekmurja k Sloveniji. [<https://ukm.um.si/en/kova-i-franc>] (23. 3. 2025)

²⁸ Ustanavljanja raznih društev s predznakom krščansko ali katoliško (Krščansko socialno politično društvo za spodnji Štajer 1898 ali Katoliško delavsko društvo v Zalcu 1895) so povsem določno nakazovala idejno usmeritev nove politične organiziranosti, ki je vodila nezadržno v politično delitev duhov na slovenskem Štajerskem. Med mariborskimi bogoslovci je že v prvi polovici devetdesetih let 19. stoletja docela prevladoval duh Mahničevega rimskega katolika in njegovega prizadevanja za odločno, načelno katoliško prenovitveno gibanje.

A. Jerovšek²⁹ se je aktivno udeleževal vseh akcij z narodnim in katoliškim programom od leta 1900 naprej. Politično je deloval v slogaškem smislu do politične diferenciacije 1906/07 in bil pred tem odbornik Slov. političnega društva v Mariboru. Kot idejni predstavnik mladih voditeljev novega katoliškega gibanja (A. Korošec, Fr. Gomilšek³⁰, J. Hohnjec itd.) je bil Jerovšek soustanovitelj katoliškega mladinskega gibanja na Štajerskem³¹. Skupno z A. Korošcem in Fr. Žebotom je leta 1901 organiziral fantovski shod v Žičah, ki pomeni začetek novega mladinskega gibanja in ustanavljanja Mladeniških zvez, iz katerih je zrasla kasnejša mariborska Prosvetna zveza. Poleg A. Korošca je bil Jerovšek eden od ustanoviteljev »Našega doma«³² (1901), štirinajstdnevnik, ki je imel posebno nalogo paralizirati vpliv ptujskega "Štajerca" (1900–1918).

²⁹ Anton Jerovšek (23. maj 1874, Spodnja Nova vas (občina Slovenska Bistrica) – 31. 10. 1932, Maribor) se je po maturi vpisal na mariborsko bogoslovje (1894–1898). Jeseni leta 1898 je nadaljeval študij na gregorijanski univerzi na področju cerkvenega prava ter leta 1900 doktoriral. V tem času je bil kaplan v cerkvi Maria dell' Anima. Od leta 1900 do 1903 je bil v Mariboru škofov tajnik, dvorni kaplan in suplent za verouk na državni realki. Do odhoda v pokoj, leta 1911, je bil za stalno nameščen na realki. Z upokojitvijo je postal ravnatelj Tiskarne Sv. Cirila, središča slovenskega življa za Spodnjo Štajersko, ter z njo združene trgovine s papirjem. Tiskarna je izdajala: *Slovenskega gospodarja* in *Stražo* (trikrat na teden), *Glasnik najsvetejših src*, *Male novice* in tednik *Nedelja*. Jerovšek je sodeloval pri prosvetnih in gospodarskih organizacijah: Spodnještajerski ljudski posojilnici v Mariboru, Zadrudni zvezi in Zadrudni gospodarski banki. Udeleževal se je tudi na političnem področju; ob prevratu 1918 je bil dejaven član Narodnega sveta.

Nina Lončar, Anton Jerovšek. <https://ukm.um.si/jerov-ek-anton> [21. 3. 2025]

³⁰ Viktor Salezij Gomilšek (14. december 1872, Krčevina pri Ptuj – 29. oktober 1943 v Knežji vasi pri Dobrniču na Dolenjskem), župnik in dekan. Ljudsko šolo je nadarjeni in živahni Gomilšek obiskoval štiri leta na Ptuj, nato pa tam še štiriletno nižjo gimnazijo. V Gradcu je končal višjo gimnazijo in ob maturi leta 1892 za pridnost dobil veliko medaljo. Na jesen istega leta je vstopil v mariborsko bogoslovje, kjer je bil sošolec Antona Korošca. V duhovnika je bil posvečen 25. julija 1896 v Mariboru. Deloval je kot kaplan pri Sv. Martinu v Velenju (1896–1897), v Jarenini (1897–1901), pri Sv. Barbari v Vurberku (1901–1903) in pri Sv. Benediktu (1903–1906). Eno leto je bil provizor pri Sv. Barbari v Halozah, nato pa je prevzel župnijo Sv. Peter na Medvedovem selu. Od leta 1919 je bil župnik pri Sv. Benediktu v Slovenskih goricah in od leta 1931 tudi dekan lenarške dekanije. 29. julija 1941 so ga nemški vojniki aretirali in odpeljali v ptujske zapore, nato pa v Rajhenburg (Brestanica).

Bil je odlični organizator spodnještajerske mladine, politični agitator za Koroščevo Slovensko ljudsko stranko ter dolgoletni sodelavec slovenskih političnih in verskih listov. Je začetnik organiziranega mladinskega gibanja na Slovenskem. Jeseni leta 1902 je v Našem domu objavil obširen članek z navodili za mladeniško organizacijsko delo; šlo je za navodila za ustanovitev ter praktične nasvete in obširno literaturo za prosvetno in kulturno delo.

Vrtnjak, Viktor, Narodnoprosvetno delovanje benediškega župnika in dekana Franca Gomilška. V: Stopinje življenja: zbornik občine Benedikt, 2004, str. 185–189; Marjan Toš, Orlovka organizacija v Slovenskih goricah, 2023, str. 30.

³¹ Glej tudi: Vincenc Rajšp, Korošec in mladinsko gibanje na Štajerskem pred prvo svetovno vojno. ČZN, 77=42(2006), 2–3, str. 12–20.

³² *Naš dom* (1901–1913, 1922–1939), glasilo slov. mladine. Izhajal je v Mariboru, 1922–1923 pa v Celju. 1901–1907 je bil priloga *Slovenskega gospodarja*. Na temelju krščanske socialne miselnosti in narodne zavesti je Naš dom zbiral spodnještajerske Slovence, zlasti kmečko ljudstvo, in ga seznanjal z gospodarskim, političnim in kulturnim razvojem doma in v tujini. V zgodnjih tridesetih je z idejnimi članki utiral pot fantovskim odsekom in dekliskim krožkom v okviru Prosvetne zveze v lavantinski škofiji. Časopis je pomemben vir za preučevanje razvoja mladinskega gibanja (mladeniške in dekliske zveze ter Orlovih telovadnih odsekov).

Enciklopedija Slovenije, zv. 7, Ljubljana, 1993, str. 340.

Čeprav stopa nekdanji individualni rodoljub (kakor je bil včasih B. Raič) v ozadje in vedno bolj vidno in zahtevno nastopa množica, namreč stranka, ni bilo podrobno delo posameznikov v tem času nič manj pomembno. Korošec se je tega dejstva dobro zavedal in je med krajevne sodelavce (dopisnike) kmalu vključil številne društveno in družabno ambiciozne posameznike, ki so ob duhovni pomoči (številni vsakonedeljski shodi) postali kandidati za podrobno, sistematično politično organizacijo slovenještajerskega podeželja. Na tem mestu naj navedem npr. že omenjenega Fr. Žebota³³, ki ga je A. Korošec kot kmečkega fanta iz Selnice ob Muri vključil in mu s Tiskarno sv. Cirila v Mariboru nudil »*visoko*« šolo za kasnejše družbenopolitično delovanje. Postal je eden glavnih Koroševih pomočnikov v borbi proti štajercijanstvu in nemštvu ob naši severni meji. Iz naše, videmske okolice naj omenim vsaj Ivana Vuka - Starogorskega³⁴, ki ga je Korošec pridobil kot krajevnega dopisnika, vendar tudi z literarnimi ambicijami. Velika Koroščeva prednost pred njegovimi laičnimi političnimi sopotniki (npr. bratranec dr. M. Ploj)³⁵ je nedvomno v tem, da je imel Korošec skorajda neverjetno veliko poznanstvo in dober stik s stanovskimi kolegi, in to prav tam, namreč na podeželju, kamor je usmerjal svoje delovanje, Korošec se je s krogom krščansko-socialno usmerjenih podeželskih posameznikov duhovnega in svetnega stanu (npr. Fr. S. Gomilšek, Ev.

³³ Franjo Žebot (10. avgust 1881, Selnica ob Muri – 13. april 1945, taborišče Dachau), časnikar, politik. Deloval je v narodnoobrambnem gibanju in se uveljavljal v polit. življenju v okviru krščansko-socialne zveze, zlasti kot dopisnik Slovenskega gospodarja in Našega doma. Leta 1910 se je preselil v Maribor, se posvetil časnikarstvu, stopil v uredništvo Straže in skupaj z A. Korošcem urejal *Slovenskega gospodarja* in *Naš dom*. Leta 1911 je bil imenovan za urednika Tiskarne sv. Cirila in Metoda. Tu je odigral pomembno vlogo v deklaracijskem gibanju, saj je bila tiskarna središče, kamor so se 1917 stekali podpisni za Majniško deklaracijo. Leta 1918 je bil imenovan v vodstvo *Nar. sveta za Štaj.* (med zastopniki SLS) in je v zadnjih tednih pred prevratom skrbel za organizacijo *Nar. straž* po vsej Štajerski. France Filipič, Žebot, Franjo (1881–1945). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi893381/#slovenski-biografski-leksikon> (23. marec 2025).

³⁴ Ivan Vuk (27. december 1882, Sovjak (danes Ženik), Sv. Jurij ob Ščavnici – 12. november 1939, Ljubljana), pisatelj in delavski kulturno-prosvetni organizator. Delal je kot novinar in urednik v različnih časopisih. Med 1. svetovno vojno je bil ranjen in ujet v Rusiji, kjer se je naučil ruščine in se pridružil boljševikom. Po vrnitvi v domovino je bil kulturni in politični delavec. Bil je pisatelj socialnih črtic, prevajalec in urednik. Bernard Rajh, Vuk, Ivan (1882–1939). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi826601/#slovenski-biografski-leksikon> (2. junij 2025).

³⁵ Miroslav Ploj (24. junij 1862, Ptuj – 22. januar 1944, Maribor), pravnik in politik. Bil je sin Jakoba Ploja (1830–1899), starejšega brata Neže Ploj, por. Korošec (mame A. Korošca) in tako 10 let starejši bratranec Antona Korošca. Miroslav Ploj je bil pred prvo svetovno vojno poslanec v državnem zboru ter tudi v štajerskem deželnem zboru. Prizadeval si je za enakopravnost slovenščine v šolah in uradih ter za slovensko univerzo. Kasneje je bil med drugim veliki župan mariborske oblasti (med letoma 1922 in 1924) ter (med letoma 1932 in 1938) senator v jugoslovanskem parlamentu.

Martin Bele, Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovnega Toneta. *Acta Histriae*. letn. 30, 2022, št. 4, 2022, str. 1098.

Vračko³⁶, dr. Fr. Jankovič³⁷, Fr. Žebot idr.) počutil dovolj močnega, da je lahko odločno in samozavestno napadel »nedelavne« slovenske poslance in sploh celo takratno taktiko slogašev, ki je bila po njegovem mnenju brez programa. Ta ostra kritika, ki je potem odmevala po vseh slov. časnikih, je bila izrečena na ustanovnem občnem zboru *Katoliškega političnega društva* v Slovenski Bistrici 9. junija 1901³⁸. Na tem mestu se ne morem spuščati v podrobnosti, te si prihranim za drugo priložnost, zato se pa zaustavljam predvsem pri tistih točkah tolmačenja Koroščevih besed iz Slov. Bistrice, ki kažejo na stopnjo politične in idejne diferenciacije pred dokončno politično razcepitvijo na slov. Štajerskem, katere zunanji izraz sta postali liberalna Narodna stranka (ust. 1906) v Celju in Slov. kmečka zveza (ust. 1907) v Mariboru. Politična diferenciacija na Štajerskem je potekala že dalj časa, pri čemer je Korošček odločen nastop samo eden od krepkejših sunkov v dotedanjo slogo.³⁹ Ta je, po mnenju A. Korošča, brez potrebe vzdrževala pri življenju močno hirajočo *Slovensko politično društvo*⁴⁰ s sedežem v Mariboru. Društvo bi naj že nekaj časa ne delalo kaj drugega, kot da je razglašalo imena poslanskih kandidatov. Za občinske in okrajne zastope je bilo gluho, prav tako za gospodarsko organizacijo. To bi naj bil razlog, da si naj Slov. Bistrica ustanovi lastno katoliško-politično društvo. Ljubljanski gost,

³⁶ Evald Vračko, (16. september 1878, Vrh nad Laškim – 15. januar 1939, Šentilju v Slov. goricah), narodnoobrambni in prosvetni delavec. V bogoslovju se je sistematično zanimal za socialna vprašanja, kasneje ga je pritegnilo praktično ljudskoprosvetno delo. V Jarenini je imel pod okriljem Mladeniške zveze posebno šolo za odrasle kmečke fante, kjer jih je vzgajal za dopisnike in govornike. S pomočjo bralnega društva je utrjeval nar. zavest s slov. knjigami, prirejal shode in nastope mladine, organizacij, širil Mohorjeve knjige in slov. časopise, podpiral slov. dijakne in jim omogočal študij. Ob zlomu Avstro-Ogrske je postal odbornik Nar. sveta za Štajer., ustanovil nar. stražo, omogočil začetek slov. pouka. Po naročilu Nar. sveta je zbral za svoj sektor dokumentacijo o narodnostni meji in jo predložil antantni razmejitveni komisiji. S sodel. župana Thalerja je odločilno pripomogel k obrambi Šentilja in zaježitvi nem. prodora proti Mariboru.

Jakob Richter: Vračko, Evald (1878–1939). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi816542/#slovenski-biografski-leksikon> (24. marec 2025).

³⁷ Fran Jankovič (14. julij 1871, Vitanje – 2. marec 1934, Maribor), zdravnik in politik. Svoj svetovni nazor je izkazoval že v študentskih letih v okviru Danice, odločno tudi leta 1905 ob smrti Josipa Žickarja in iskanju njegovega naslednika v poslanskih klopih, ko je jasno izrazil podporo kandidaturi prijatelja Antona Korošca. Na volitvah 29. maja 1906 je Korošček res zmagal, tesna navezava med njim in Jankovičem pa se kaže tudi v njuni korespondenci. Pokrajinski arhiv Maribor hrani 36 pisem Antona Korošča Franu Jankoviču iz avstro-ogrskega obdobja. Korošček ga je sproti obveščal o razmerah v dunajskem parlamentu in odnosih med slovenskimi poslanci, tudi o odnosu do liberalnih poslancev, o začetku in pomenu izhajanja novega časopisa *Struža*.

Vlasta Stavbar, Fran Jankovič. *Osebnosti slovenske medicine*, Ljubljana, 2020, str. 113.

³⁸ Slovenski gospodar, 13. 6. 1901, str. 1.; Slovenski narod, 14. 6. 1901, str. 1.

³⁹ Glej tudi: Jurij Perovšek, Anton Korošček in štajerski liberalci, *Studia Historica Slovenica*, letnik 21, 2021, št. 2, str. 302.

⁴⁰ Ustanovljeno leta 1882 v Mariboru na pobudo Lavoslava Gregorca in drugih politikov s Spodnje Štajerske kot enotno politično društvo, katerega namen je bil razširjati med slovenskim ljudstvom politično in gospodarsko izobraževanje, vzbujati narodno zavest, braniti narodne in državljanske pravice slovenskega naroda in pospeševati ustavni razvoj avstrijske države na krščanski podlagi. Društvo se je tako zavzemalo za enakopravnost slovenskega jezika, kar je zagotavljal 19. člen osnovnega državnega zakonika, objavljenega decembra 1867. Materni jezik je društvo razumelo kot temeljno sredstvo za izgraditev narodne zavesti. Zaradi tega so se pospešeno zavzemali za vpeljevanje slovenskega jezika v šole in urade.

Gregor Antolčič, Lavoslav Gregorec. *Mariborske osebnosti*, Ljubljana, 2018, str. 47.

državnozborni poslanec Iv. Vencajz⁴¹ je govoril o potrebi katoliških političnih društev in poudarjal, da so "tudi na štajerskem začeli vstajati nasprotniki naše vere ter se pridružili onim starim nasprotnikom našega ljudstva, ki bočejo iztrgati Slovincem narodni čut in njihovo posest"⁴². Za ljudstvo bi bila, po njegovem mnenju, rešitev v društvu, ki bi ostalo zvesto staremu slov. geslu: »vse za vero, dom, cesarja!«⁴³. Besedo so potem dali še Antonu P. Korošču iz Maribora, ki je ugotavljal, da se "od vseh strani vsiljujejo dandanes slovenskemu kmetu prijatelji, ki mu bočejo priboriti boljšo bodočnost. Na Spodnjem Štajerskem se ponujajo kmetu kot rešiteljice nemškutarska liberalna in naša stara slovenska krščanska stranka. Nemškutarska stranka, ki ima v "Štajercu"⁴⁴ svojo glasilo, služi namenom nemških trgovcev in nemških uradnikov, kmetu je le toliko prijazna, v kolikor ga potrebuje. Liberalna stranka, zanesena v poslednjem času s Kranjskega k nam, napada cerkev in cerkvene osebe ter razdira in blati vse, kar služi v gospodarsko okrepitev našega ljudstva. Njeno geslo "kmet naj kmeta voli" je le slepilo ... Tretja stranka je naša stara krščanska slovenska stranka, ki je do sedaj vodila spodnještajersko slovensko ljudstvo pod geslom: "vse za vero, dom, cesarja". Dobra stranka, toda z ozirom na nove razmere in nove tokove v našem spodnještajerskem političnem življenju se bo morala prenoviti. Več življenja bo moralo priti v njo, in to ji lahko vlije le vodstvo z jasnim političnim načrtom, a mora se brigati tudi z večjo vneto za večino spodnještajerskega ljudstva, za kmečko ljudstvo, ter mora torej z vso odločnostjo nastopati kot krščanska slovenska kmetijska stranka". Nato je sledila še obsodba "Štajerca" in vseh, ki so napadali "Naš dom"⁴⁵, zbor, pa je zahteval, da se proti liberalni in proti nemškutarski kmečki nemški zvezi

⁴¹ Ivan Vencajz, (26. junij 1844, Šentvid pri Stični – 7. avgust 1913, Ljubljana), pravnik in politik. Ker se ni strinjal z uradno politiko *Narodno napredne stranke*, ki ga ni hotela kandidirati, je pri drž. zbor. volitvah 1897 nastopil samostojno proti uradnemu strankinemu kandidatu J. Kušarju. Ko ni bil izvoljen, se je pridružil skupini nezadovoljnih politikov (V. Gregorič, A. Koblar), ki so takrat začeli izdajati *Slovenski list* z radikalnim krščansko-socialnim programom. To gibanje se je kmalu spojilo s katol. narodno stranko in Vencajz je bil 1900 podpreds. II. slov. kat. shoda. Leta 1900 je bil kot njen kandidat izvoljen v drž. zbor v lj. okolici in si je mnogo prizadeval za napredek dolenskega vinogradništva. 1903 je zaradi nasprotij z I. Šušteršičem odložil mandat in se posvetil delovanju Vzajemne zavarovalnice.

Silvo Kranjec: Vencajz, Ivan (1844–1913). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi769438/#slovenski-biografski-leksikon> (3. junij 2025).

⁴² *Slovenski gospodar*, »Slovenjebistriško katol. politično društvo«, 13. 6. 1901, str. 1.

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Po časniku Štajerc, ki je izhajal sprva štirinajstredno (1900–1907), potem pa do 1918 tedensko, in sicer na Ptuj, je imenovana tudi stranka Štajerc (Štajerc-Partei), ki je imela zaradi svoje stanovske opredelitve tudi precej pripadnikov po Slovenskih goricah, poskušala je osvojiti predvsem tiste stanove, ki so v prvi vrsti računali na dobiček (trgovci, gostilničarji, posamezni obrtniki) in tudi kmečke plasti, ki se do tedaj niso vključile v slovensko politično sredino. V stranki so bili ljudje, ki jim je ljubezen do nemštva prešla v meso in kri, in so svoje politične ambicije zadovoljevali prek napredne zveze s kmečkim programom.

Viktor Vrtnjak, Narodnoprosvetno delovanje benediškega župnika in dekana Franca Gomilška. *Stopinje življenja*, 2004, str. 186.

⁴⁵ Proti štajercijanstvu so politično in narodno zavzeti štajerski Slovenci nastopali enotno: mlad organizacijsko sposoben in delovno prizadeven Korošec si je pridobil večje število somišljenikov (npr. F. Gomilšek, J. Hohnjec, Fr. Jerovšek, Fr. Kovačič, Evald Vračko idr.), t. i. »mladi risi« so nasproti Štajercu postavili v maju 1901 politični štirinajstrednik *Naš dom* kot prilogo Slovenskemu gospodarju. List, ki se je razširil v 10 tisoč izvodih, se je 1908 osamosvojil in 1910 postal glasilo katoliškega mladinskega in narodnega gibanja na Štajerskem. Prav tam.

ustanovi krščanska slovenska kmečka zveza. Poročevalec o ustanovitvi tega društva, najbrž Korošec sam, se ni zmotil, ko je na koncu pristavil, da je *"politična zaspanost v Slovenjebistriškem okraju umrla"*. Toda ni umrla samo tu, pač pa so bile razpoke v slovenještajerski slogi tudi drugod vse večje in globlje. Ljubljanski "Slovenec"⁴⁶ je priobčil vsebinsko enako, vendar nekoliko stilizirano poročilo. Liberalni "Slovenski narod"⁴⁷ je registriral ustanovitev imenovanega društva kot pojav, ki se naj ne podcenjuje. Narodovega poročevalca je motila predvsem prisotnost Vencajza in Korošca, ker bi naj njuna navzočnost *»jasno kazala, v kakšno smer se boče potisniti slovensko politiko na Spodnjem Štajerskem.«* Poročevalcu se je spričo Koroščeve odločnosti dozdevalo, da so se *»mariborski duhovniški krogi pripravljali na to, da bi sami prevzeli direktno vodstvo štajerskih Slovencev. Pojavi na shodu v Slovenski Bistrici svedočijo, da boče mariborska duhovščina kranjski klerikalizem presaditi na Spodnje Štajersko ...«*⁴⁸

Po mnenju Slovenskega naroda je bila slovenska politika na Štajerskem v preteklosti odrejena klerikalnemu diktatu, *"toda v bistvu je bila vendarle narodna in se potegovala za pridobitev vsega tistega, kar je potrebno za narodni obstanek, za življenje in napredovanje na narodni podlagi ..."*⁴⁹ Pojavi na shodu v Slovenski Bistrici so za časnik Slovenski narod samo posledica prejšnjih dogodkov (npr. vstopa nekaterih slovenještajerskih poslancev v Šušteršičev klub). Korošec bi naj s svojim nastopom razbil enotnost vodstva štajerskih Slovencev.⁵⁰

Na začetku julija 1901 je Korošec naslovil na naše (tj. slovenske) deželne poslance na Štajerskem sporočilo, da se v Slovenski Bistrici ni izrekel niti za niti proti abstinenci slovenskih deželnozborskih poslancev, kar mu je očital neimenovani deželni poslanec v celjski Domovini, pač pa je le opozoril na zadržanje nekaterih poslancev v času abstinence. Obširnejše (verjetno tudi Koroščevo pojasnilo,) glede zadržanja nekaterih poslancev v času abstinence je sledilo nato še v ljubljanskem "Slovenca", ki se je ob tem, da je bil na shod povabljen gost iz Ljubljane, vpraševal, češ *"kje (pa) imate moža laika, ki bi bil organizatorično delaven in bi požrtvovalno navduševal"*

⁴⁶ Slovenec, »Kat. politično društvo v Slov. Bistrici.« 11. 6. 1901, str. 1.

⁴⁷ Slovenski narod, »Kranjski klerikalizem na Spodnjem Štajerskem«, 14. 6. 1901. str. 1.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Glasilo liberalne Narodno napredne stranke za Kranjsko, *Slovenski narod* je njegov nastop označil kot težnjo mariborskih duhovniških krogov, *"potisniti slovensko stranko na strogo in izključno klerikalno stališče"*. Ti krogi želijo kranjski politični katolicizem presaditi na Spodnjo Štajersko, prevzeti vodstvo štajerskih Slovencev in slovensko politiko postaviti na novo podlago. Na razvalinah sedanje slovenske stranke in brez tistih mož, ki ne želijo biti ne liberalni ne "klerikalni", nameravajo ustanoviti *"novo strogo klerikalno stranko, ki pa bo svoj pravi značaj prikrivala s kmetским plaščem, ki bo stala popolnoma na podlagi kranjskega klerikalstva"*. Narod je bil prepričan, da na Spodnjem Štajerskem kmalu pride do ločitve duhov.

Jurij Perovšek, Anton Korošec in štajerski liberalci, *Studia Historica Slovenica*, letnik 21, 2021, št. 2, str. 302.

*ljudstvo od shoda do shoda?*⁵¹ Prav v tem, da je Korošec hitel od shoda na shod, pa je bila hkrati prednost njegove politične taktike na začetku in tudi na koncu njegovega političnega življenja. V strogo odmerjenem času sem poskušal opozoriti le na nekatere momente iz Koroščeve začetne politične dejavnosti, ki se mi zdijo vredni upoštevanja pri nadaljnjem raziskovanju njegovega političnega profila.

Dr. Anton Korošec se je narodno in politično rodil v malem, vendar narodnopolitično osveščenem jurjevškem okolju, rasel je in začel delovati v tedanji napol nemški mariborski sredini.

Z izkušnjami narodnega in političnega delavca je stopil v avstrijski državni in deželni zbor (dunajski in graški), navdušenje in strah pred razočaranjem je spremljalo njegovo pot proti Beogradu, življenjski optimizem, s katerim je obdarjen prleški človek, pa je vse premagoval. To je bil »Bižikov Tunek⁵²« – ne naš in ne vaš, pač pa samosvoj doktor A. Korošec.

Prebrano na simpoziju o dr. Antonu Korošču ob 50-letnici smrti pri Sv. Juriju ob Ščavnici v soboto, 16. marca 1991.

Viri in literatura

Andrej Rahten, Geneza knezoškofove stranke na Kranjskem. *Zgodovinski časopis*, 65/2011 (143), št. 1-2.

Bernard Rajh, Vuk, Ivan (1882–1939). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi826601/#slovenski-biografski-leksikon> (2. junij 2025).

Dejan Kac, Vekoslav Špindler, <https://ukm.um.si/spindler-pindler-vekoslav> [19. 3. 2025]
Enciklopedija Slovenije, zv. 15, Ljubljana, 2001.

Enciklopedija Slovenije, zv. 7, Ljubljana, 1993.

Feliks J. Bister, Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, letn. 31, 1993, št. 1, str. 5–26;

Franc Čuš, Rodbina Kreft iz Biserjan. V: Sveti Jurij ob Ščavnici, 2022, str. 192.

Franc Čuš, Začetki bogate tradicije kulturnega udejstvovanja v naši občini segajo v leto 1887. *Jürjovsko*

Franc Rozman, Anton Korošec – urednik Slovenskega gospodarja. ČZN, letnik 77=42, 2006, 2–3.

France Filipič, Žebot, Franjo (1881–1945). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska>

⁵¹ *Slovenec*, »Hinavstvo?!« 5. 7. 1901, str. 1.

⁵² Koroščeva starša sta bila (kajžar) Janez Korošec ter njegova žena Neža, rojena Ploj, ki sta ob poroki leta 1866 kupila hišo v Biserjanah 7 (danes hišna št. 20) in si v naslednjih letih tam ustvarila družino. Tamkajšnje domače ime je bilo pri »Bežikovih« (oz. »Bižikovih«). Anton je bil v svojih otroških letih znan kot »Bižikov Tonček« oz. prleško »Bižikov Tunek«.

Martin Bele, Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovega Toneta. *Acta Histriae*, letn. 30, 2022, št. 4, 2022, str. 1097.

- Franjo Baš, Poljanec, Leopold (1872–1944). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi446749/#slovenski-biografski-leksikon> (13. marec 2025). *glasilo*, april 2018.
- Gregor Antoličič, Lavoslav Gregorec. V: *Mariborske osebnosti*, Ljubljana, 2018. <https://www.sazu.si/clani/ljudmil-hauptmann> (2. 6. 2025).
- Jakob Richter, Vračko, Evald (1878–1939). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi816542/#slovenski-biografski-leksikon> (24. marec 2025).
- Joža Glonar, Holz, Fran (1880–1914). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi236612/#slovenski-biografski-leksikon> (12. marec 2025).
- Jožef Papp, Grossmann, Karol. (1864–1929). Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (citirano: 13. 3. 2025) Dostopno na naslovu: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/grossmann-karol/>.
- Jurij Perovšek, Anton Korošec in štajerski liberalci, *Studia Historica Slovenica*, letnik 21, 2021, št. 2.
- Maja Ilich, Življenje in delo slovenskega bibliotekarja in bibliografa Franca Simoniča (1847–1919). *Kronika*, letn. 48, 2000, št. 3.
- Marjan Toš, Orlovska organizacija v Slovenskih goricah, 2023.
- Martin Bele, Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovca Toneta. *Acta Histriae*, letn. 30, 2022, št. 4, 2022.
- Monika Deželak Trojar, Tanja Žigon, Slovenski doktorji s področja zgodovine na dunajski univerzi. V: *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872–1918)*, Ljubljana, 2019.
- Nina Lončar, Anton Jerovšek. <https://ukm.um.si/jerov-ek-anton> 21. 03 2025
- Silvo Kranjec, Vencajz, Ivan (1844–1913). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi769438/#slovenski-biografski-leksikon> (3. junij 2025).
- Tadeja Zavec. JURANČIČ, Ivan. (1861–1935). Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (citirano: 2. 6. 2025) Dostopno na naslovu: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/jurancic-ivan/>
- Viktor Vrtnjak, Janko Glazer, *Béseda v Bučkovcih*, 90. obletnica. UKM, Rokopisna zbirka 312.
- Viktor Vrtnjak, Narodnoprosvetno delovanje benediškega župnika in dekana Franca Gomilška. *Stopinje življenja: zbornik občine Benedikt*, 2004.
- Vincenc Rajšp, Korošec in mladinsko gibanje na Štajerskem pred prvo svetovno vojno. Časopis za zgodovino in narodopisje, 77=42(2006), 2–3.
- Vlasta Stavbar, Fran Jankovič. *Osebnosti slovenske medicine*, Ljubljana, 2020.
- Vlasta Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec: politično delovanje do leta 1918*. Ljubljana, 2014.

Časopisje

- Naš list*, 22. 5. 1909, str. 5.
- Slovenec*, »Kat. politično društvo v Slov. Bistrici.« 11. 6. 1901, str. 1.
- Slovenski gospodar*, »Slovenjebistriško katol. politično društvo«, 13. 6. 1901, str. 1.
- Slovenski narod*, »Kranjski klerikalizem na Spodnjem Štajerskem«, 14. 06. 1901. str. 1.
- Slovenec*, »Hinavstvo?!« 5. 7. 1901, str. 1.
- Slovenski gospodar*, 27. 8. 1914, str. 5.
- Straža*, 24. 8. 1914, str. 4.

Ob počastitvi 50-letnice smrti slovenskega politika dr. Antona Korošca

Videm ob Ščavnici, 16. in 17. marca

SIMPOZIJ (DR. MELIK, DR. BISTER, DR. GRMIČ, DR. RAJŠP, PROF. VRBNJAK IDR.),
RAZSTAVA IN ODKRITJE SPOMINSKE PLOŠČE

Jutri, 16. marca, in v nedeljo, 17. marca, bo v Vidmu ob Ščavnici vse posvečeno 50-letnici smrti slovenskega politika, tamkajšnjega domačina dr. Antona Korošca.

Krajani Vidma prirejajo skupaj z videmsko in radgonsko Slovensko kmečko zvezo-ljudsko stranko, Slovenskimi krščanskimi demokrati iz Gornje Radgone, Župnijskim uradom sv. Jurja ob Ščavnici in Kulturnim forumom iz Maribora najprej v soboto simpozij. Prvi del bo vodil prof. Viktor Vrbnjak iz Maribora, s predavanji pa se bodo predstavili: dr. Vasilij Melik (Profil slovenskega politika v prvi polovici 20. sto-

letja), dr. Feliks J. Bister z Dunaja (Mladost in šolska leta Antona Korošca), dr. Vekoslav Grmič iz Maribora (Anton Korošec v mariborskem bogoslovju) in dr. Vinko Rajšp iz Ljubljane (Anton Korošec in narodnopolitična organizacija slovenske mladine med prvo svetovno vojno). V popoldanskem delu, vodil ga bo prof. Aleš Arih, pa bodo sodelovali prof. Viktor Vrbnjak (Začetki javnega narodnopolitičnega delovanja Antona Korošca), mag. Stane Granda iz Ljubljane

(Podpisovanje za zedinjeno Slovenijo 1848 v Ščavniški dolini), prof. Vlasta Stavbar iz Maribora (Deklaracijsko gibanje na Štajerskem) in prof. Mirko Nidorfer iz Maribora (prikazal bo razstavo, ki jo bodo pripravili hkrati s simpozijem v Vidmu — o življenju in delu dr. Antona Korošca).

V nedeljo ob 10.30 bodo na rojstni hiši dr. Antona Korošca v Biserjanah odkrili spominsko ploščo. Slavnostni govornik bo dr. Vekoslav Grmič, odkril pa jo bo član Predsedstva Republike Slovenije Ivan Oman. Avtor plošče je akademski kipar Viktor Gojković.

Dr. Anton Korošec

(mh)

Srečanje ob 50-letnici smrti
politika dr. Antona Korošca
pri Vidmu ob Ščavnici
10. 2. marca 1991

- ① Pobudnik tega srečanja bi naj bili
(po mojem mnenju) slo. kmečki de-
mokratski sami ali pa skupaj s slo. kmečko
zvezo.
- ② Podpisani predlagajo, da se ob tem sre-
čanju pripravi o Vidmu prijemna
razstava o življenju in delu dr. A.
Korošca. Nameniti jo je treba
domačinom, ki so dr. Korošca se
poznali, ter točki mladini, ki

dokler ni vedela o svojem pomembnem
rojektu stregla ničesar.

- ③ Nadalje predlagam, da se organi-
zira v soboto, dne 2. marca 1991
skupolna sklop predavanj o ži-
vljenju in delu dr. A. Korošca.
- Predavati bi poznavalci korošče-
vega življenja in dela informa-
tornih (do 30' vsak referat) i po-
znejše bi svoji predavanja stavi-
li oz. prevlekli za približno
v primeru slikovno opremljeni
kufici.

Ad 1) Javni prostor bi moral v zvezi
z razstavo predložiti primeren
prostor, da bi bilo razstavljeno
gradivo hkrati tudi zaslišeno,
nadalje bi moral sodelovati za re-
klamo, da bi razstava služila
svojem namenu (tj. število ogledov)
in da bi nastala v sredstvih ob-
sevanja primeren publiciteti
(časopisi + radio). Poolebno je gle-
de strešnih predavanj o življenju
in delu dr. A. Korošca. Zagoto-
vljen mora biti za predavanja
primeren prostor (tudi ogrevan)
in predavatelji bi bilo potrebno,

da tudi postavljeni ne bi po-
stali, ker bi bilo prav žalostno,
ko bi na takem pomembnem
stevanju sedelo vsega kakih 10
ali 20 ljudi.

Ad 2) Razstava bi bila pripra-
vljena realizirati univerzitetna
knjižnica v Kariborn (oz. zanj
g. M. Nidorfler, bibliotekar te
institute). Razstava bi pred-
stavila vse preslikave. Bi prikazala
v kronološkem zaporedju zbirke
in dela dr. A. Korošca. Obiskalec
razstave bi si tako najlažje
predstavil razvoj politike

Korošca od krapinega do ve-
drzamega znanja. — Razstava
bi se predvidoma odprla že 28.
febr. (četek) 1991, da bi se
otvoritve lahko po možnosti ude-
ležila tudi šolska mladina.
Ogled bi naj bil možen vsaj 14
dni, ker je treba racunati s
prodeželnimi, ki si čas za takšne
stvari ureja po svoje. —

Organizacija enodnevnega predla-
vanja o zbiranju in delu dr. A.
Korošca je pripravljena prevzeti
podpirani kot zbirnik, ne pa
kot delavec istega inštituta

v Mariboru, ki bi delo prej vrtal
kot pespevel. Glede na to pred-
lagam (kot „privatna firma“), da
bi se v soboto, dne 2. marca 1891
dopolnje zvrstilo četvero polurnih
referatov: 1) V. Melik, Profil sloven-
ske politike v prvi polovici 20. stoletja;
2) V. Vrtnjak, Začetki koroškega
političnega delovanja; V. Rajsp,
Koroščen dvig in politično
organiziranje mladine pred I.
svetovno vojno; V. Starbar,
Vloga dr. A. Korosca v deklaracijskem
gibanju.

Vsi nastopi, od katerih sta dva (V.
Melik in V. Rajsp) doktorski zgradbenih
znanosti, so načelno pristali na
sodelovanje pri srečanju. Podnik
(ne podpisani, ki je del telep o re-
čaju) bo moral zlasti pri konu-
ciranju opraviti vsa nadaljnja
zadeve, če želi realizacijo pred-
videnih predavanj. — Če se poduhiti
odločiti za uvedbo srečanja s pre-
davanji in ni vredno se z njimi
organizirati predavni, si želimo
v zvezi s tem pisno potrditvo.

Maribor, 15. jan. 1891 Viktor Vrtnjak

Spomini

Viktor – na svidenje!

Enoletna avstrijsko-jugoslovanska štipendija mi je v študijskem letu 1964/65 omogočila priti do arhivskega gradiva in meni na Dunaju docela neznane literature za temo moje disertacije »Dr. Anton Korošec – državnozborski poslanec na Dunaju«. Od Beograda preko Sarajeva in Ljubljane je moja študijska pot vodila v Maribor, kjer sem obiskoval škofijski in pokrajinski arhiv ter študijsko knjižnico. 24. septembra 1965 sem spoznal arhivarja Viktorja Vrbnjaka, ki mi je šel zelo na roke in me opozoril tudi na zanimivo gradivo. Že pri prvem srečanju mi je povedal, da je tudi njegov dom pri Sv. Juriju ob Ščavnici. Čudil sem se, da ni uporabil tedaj aktualnega krajevnega imena Videm. Opozoril me je seveda na Koroščevo domačijo v Biserjanah in mi rekel, naj jo na vsak način obiščem.

Vrbnjakov nasvet sem vzel zelo resno in se že drugi dan peljal v Prlekijo s svojim prijateljem Jurijem Klančnikom, ki sem ga poznal iz Ljubljane. Saj sem v Mariboru stanoval pri njegovi gostoljubni materi. Tako sem 25. septembra 1965 prvič obiskal še docela ohranjeno Koroščevo rojstno hišo. Stopiti čez njen prag je bilo zame posebno doživetje.

Po Vrbnjakovem posredovanju me je sprejel celo bivši ravnatelj študijske knjižnice, profesor Janko Glazer, ki ga je moja tematika živo zanimala, ker je Korošča dobro poznal in tudi precej pozitivno ocenil, četudi nikoli ni bil njegov politični pripadnik. Ker je Vrbnjak o njem govoril z velikim spoštovanjem, sem slutil, da je Glazer posebno ugledna osebnost.

Drugič sem srečal Viktorja Vrbnjaka na XVIII. Zborovanju slovenskega zgodovinskega društva v hotelu KOMPAS v Kranjski gori od 28. 9. do 1. 10. 1976. Predaval je na temo »Slovenska politika na Štajerskem 1893–1904«, kar naju je ponovno povezal. Ob jubilejnem srečanju ob 30-letnici društva sem objavil poročilo v »Österreichische Osthefte« (3/1977), publikaciji Avstrijskega vzhodno-jugovzhodnega inštituta, ki je pozneje postal moj delodajalec, ko mi je zaupal vodstvo svoje izpostave v Ljubljani. Naslov članka je bil »Slovenische Geschichte zwischen Taaffe und Koerber. (Slovenska zgodovina od Taaffeja do Koerberja). Vrbnjakovim izvajanjem pa v članku nisem posvetil večje pozornosti, temveč sem ga samo omenil.

V tretje pa res gre rado, tako so se kopičila srečanja v letih mojega službovanja v Ljubljani po letu 1990, ko sva se večkrat srečevala in kmalu navezala prijateljske odnose. Prej pa še o Vrbnjakovem sodelovanju pri Malovem simpoziju na Gradu Kolovrat (9. junija 1995), ki je štel nad 60 udeleženk in udeležencev. V svojem dnevniku sem v vrsti svojih navzočih prijateljev poleg članov pripravljalnega odbora – Vasilija Melika, Bojana Časa in Ota Lutharja – omenil na prvem mestu Viktorja Vrbnjaka, ki nas je presenetil z diskusijskim prispevkom »Stiki Josipa Mala z zgodovinarji Maribora«. Njegova izvajanja so v celoti objavljena v Malovem zborniku (Ljubljana, 1996, 117–138).

1. avgusta 1998 sem na predlog Viktorja Vrbnjaka predaval o Korošču v sklopu znanstvenega omizja ob 130-letnici prvega tabora 1868 v Ljutomeru.

Ob koncu še zapis iz mojega dnevnika v Selnici ob Dravi z dne 16. aprila 2005:
»Včeraj ob 16. uri smo na selniškem pokopališču pospremili prijatelja Viktorja Vrbnjaka k zadnjemu počitku. Pokopali so ga v žari. Umrli je 11. t. m. v mariborski bolnišnici. Pogrebne obrede je vodil pomožni škof Jože Smej z nekim kanonikom in domačim župnikom. Vsi trije so v farni cerkvi darovali zadušnico takoj po pogrebu. V imenu Zgodovinskega društva Slovenije se je z izbranimi besedami od njega poslovil Stane Granda, ki je svoj tekst tudi objavil v Večeru.« (87/18482/15. 4. 2005).

Z besedami Staneta Grande v spomin odličnega humanista in strokovnjaka Viktorja Vrbnjaka zaključujem svoj članek: »Saj sedaj in poslej mu dokazujemo, da resnično cenimo njegove žrtve in delo. Samo zanje je živel in z njimi ostaja trajno naš in med nami.«

Dr. Feliks J. Bister, Dunaj

Viktor Vrbnjak – arhivist in znanstvenik

Pomurje, danes ena izmed 12 statističnih regij v Sloveniji, je pokrajina, ki povezuje dva geografsko in zgodovinsko-politično ločena sestavna dela na obeh straneh reke Mure. Pogled v preteklost kaže na zgodovinsko raznolikost, posledice dolgotrajnih vojn, raznolikost na verskem področju, pritisk madžarizacije, pripadnost različnim državam, gospodarskemu neravnovesju obeh delov. Kljub priključitvi Prekmurja po prvi svetovni vojni in dokončni ureditvi meje na SV Kraljevine SHS je bilo življenje v obeh delih Pomurja vse bolj neprijazno. Poljedelski in viničarski delavci so bili izkoriščani, prisotno je bilo sezonsko delo, razdrobljenost zemlje je onemogočala solidno življenje. Kmetije so propadale, prezadolženost majhnih kmetij je vodila v propad. Gospodarski trend je bil nezadosten, da bi preprečil reševanje socialnega položaja na obeh straneh Mure.

Podobne so bile razmere tudi v Slovenskih goricah, izrazito vinogradniškem področju, ki se prav tako ni moglo izogniti primežu neugodnih socialnih in družbenih razmer. Le-te so spremljale mladostna leta Viktorja Vrbnjaka in sooblikovala njegov značaj in kritičen odnos do okolja.

Kljub skromnim razmeram, v katerih je Viktor Vrbnjak odraščal, je uspešno dokončal šolske obveznosti v Vidmu ob Ščavnici, Gornji Radgoni in Mariboru. Po končani srednji šoli se je vpisal na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani. Kot študent je med drugim sodeloval v kar nekaj delovnih akcijah, ki so bile vezane na gradnjo ceste pri Benediktu v Slovenskih goricah, gradnji vodovoda v Kranju, gradnji poskusnega centra v Vidmu ob Ščavnici. Ves čas je aktivno sodeloval v Klubu prleških študentov, v katerem je organiziral vrsto razstav in pomagal pri urejanju zbornika.

Leta 1961, ko je opravil vse študijske obveznosti, mu je Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani podelila akademski naslov diplomirani filozof. Na slovanski skupini je opravil diplomski izpit iz slovenskega jezika s književnostjo in izpit iz srbsko-hrvatskega jezika s književnostjo.

Že naslednje leto je zaprosil za službo v Državnem arhivu LRS, podružnica Maribor in bil imenovan za arhivarja I. vrste, saj je izpolnjeval vse pogoje za sprejem v delovno razmerje. Z novo odločbo, izdano na podlagi zakona o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu in na podlagi Statuta Pokrajinskega arhiva Maribor, je bil v letu 1976 razporejen na delovno mesto arhivista za gradivo s področja izobraževanja, kulture, telesne kulture, društev in zasebnikov. V zadnjem obdobju arhivske službene poti je bil zadolžen za gradivo osebnih in družinskih fondov, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor. Tako je bil celotno delovno dobo od 1. 3. 1962 do 1. 12. 2002, torej do upokojitve, zavezan nalogam in obveznostim v Pokrajinskemu arhivu Maribor.

Opus njegovega raziskovalnega in arhivskega dela, vezan zlasti na SV Slovenijo, je neizmeren, bogat in izčrpen, zato se bom omejila le na arhivsko dejavnost in dediščino, ki jo je zapustil kot arhivist, ki je znal povezati arhivske dokumente in jih z natančnim zgodovinskim pretresom ter poglobljeno analizo predstaviti javnosti.

Iz ohranjene arhivske dokumentacije je razvidno, da sta leta 1996 Viktor Vrbnjak in Antoša Leskovec sodelovala pri postavitvi razstave *Kronike* v okviru Mariborske kulture revije. Razstava je nastala v spomin na 120. obletnico rojstva Matije Slekovca, prvega predsednika Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko. Oba avtorja sta v dvorani mariborskega Rotovža obiskovalcem predstavila strokovno zahteven projekt, ki je temeljil na proučitvi kronik, ki jih je hranil arhiv, in kronik, ki so bile evidentirane izven arhivske institucije.

Že naslednje leto je Viktor Vrbnjak pričel pripravljati razstavo z naslovom Ljutomer v boju za slovensko narodnost 1848–1918. Razstava je bila odprta leto kasneje, ob praznovanju 100-letnice prvega slovenskega tabora v Ljutomeru. Postavljena je bila v štirih prostorih mestne hiše v Ljutomeru, arhivski dokumenti pa so bili razvrščeni na 60 velikih panojih. Vzporedno s tem je avtor objavil obširno razpravo o prvem slovenskem taboru v zborniku *Svet med Muro in Dravo* in na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Novi Gorici orisal slovensko narodno gibanje na Štajerskem.

Vsi arhivisti, vključno z Vrbnjakom, so v letu 1983 aktivno sodelovali pri vsebinski zasnovi razstave Arhivsko gradivo – kulturna dediščina in vir za našo zgodovino.

Omeniti velja tudi pripravo razstave *Zgodovinsko društvo Maribor 1903–2003*. Pripravil jo je arhivist Jure Maček, strokovno besedilo pa je v publikaciji *Katalogi XIV* pod naslovom *STO let Zgodovinskega društva Maribor* napisal Viktor Vrbnjak. V uvodnem delu je med drugim zapisal: »Ob jubilejih se zazremo v bitje in žitje ljudi, ki jih želimo počastiti in njihovo delo kritično oceniti. Spominjamo se letnic, pomembnih ali usodnih iz naše preteklosti.« V nadaljevanju je med drugim nanizal dragocene podatke o historiografiji na slovenskem Štajerskem v 19. in 20. stoletju. V zaključnem delu pa je utemeljeno ocenil, »da je Zgodovinsko društvo Maribor lahko na svoje popotovanje med uspehi in neuspehi, veseljem in skrbmi, zadovoljno in ponosno. Opravilo je veliko narodno poslanstvo v času dvojne monarhije, ko so se Slovenci, ogroženi po drugi narodnosti, morali boriti in z znanostjo potrjevati svojo nacionalno navzočnost na slovenski zemlji.«

Pri vseh razstavah je bila velikokrat potrebna lastna oblikovna iznajdljivost, prilagajanje prostoru, skrb za preglednost in estetski videz. V tem kontekstu je tudi Viktor Vrbnjak sodeloval pri prezentaciji arhivskega gradiva in izboru ključnih dokumentov v določenem prostoru in času. Skupaj s sodelavci je vzpostavljal historični zemljevid vstopanja v določeno zgodovinsko obdobje, ki je bilo povezano z miselno naravnano posameznikov in družbe. Z razstavno dejavnostjo so imeli posamezni strokovni delavci možnost, da s pomočjo arhivskega gradiva predstavijo določena obdobja ne le mariborske zgodovine, temveč in zlasti tistega dela Slovenije, ki ga teritorialno pokriva Pokrajinski arhiv Maribor.

Kot obliko znanstvenoraziskovalnega dela na področju strokovne obdelave arhivskega gradiva štejemo tudi pripravo in objavljane arhivskega gradiva ter objavljane in pripravo informativnih pomagal. Na področju strokovne obdelave arhivskega gradiva in v procesu arhivskega urejevalnega dela se je tudi Viktor Vrbnjak spoprijel z raziskovanjem problematike določenih fondov in vrst gradiva. Pri tem ne gre prezreti nekaterih v arhivu izdanih publikacij, z bogatimi strokovnimi prispevki Viktorja Vrbnjaka, ki osvetljujejo njegovo strokovno moč in znanstveni pristop.

V obsežnem, jubilejnem zborniku *Hraniti in ohraniti*, ki ga je izdal Pokrajinski arhiv Maribor leta 2003, je zanimiv njegov analitični Prispevek k zgodovini arhivske službe na slovenskem Štajerskem do leta 1941. V njem je izpostavil narodnopolitični in splošno kulturni pomen, ki ga je ustanova odigrala v več kot polstoletnem obdobju. Argumentirano je izhajal iz Slekovčeve arhivske zapuščine pri Zgodovinskem

društvu Maribor, saj je ta dala osnovo za nastanek »arhivskega fonda«, s tem pa so bile podane osnove za ureditev vprašanja ustanovitve mariborskega arhiva.

Drugemu prispevku v istoimenski publikaciji je Vrbnjak dal naslov Osebni in družinski fondi v Pokrajinskem arhivu Maribor. Predstavil je osebne in družinske fonde, njihov pomen, način pridobivanja in shemo ureditve, ki temelji na treh bistvenih poglavjih: biografsko gradivo, dokumenti iz poklicne dejavnosti, korespondenca. Po njegovi oceni dokumentacija v takšnem zaporedju odseva osebnost imetnika arhivskega gradiva kot celoto, torej pomeni osebni fond. V prispevku potrjuje splošno znano dejstvo, da so osebni in družinski fondi last fizičnih oseb, ki v večini primerov lahko same odločajo, kam, kdaj in pod kakšnimi pogoji bodo izročile svoje pisne dokumente, fotografije in drugo.

V seriji izdaj arhivskih virov je leta 2003 pod naslovom *Inventarji 9* izšla obsežna publikacija na 311 straneh o Klubu koroških Slovencev v Mariboru 1928–2003. Inventar o pisni dokumentaciji mariborskega Kluba koroških Slovencev je sestavil arhivist Viktor Vrbnjak, spremljala ga je jubilejna razstava ob 75-letnici kluba, ki so jo pripravili strokovni delavci arhiva.

Historiat fonda pojasnjuje, da gre za popis dokumentov kluba, ki obsega 15 arhivskih škatel gradiva, kar pomeni 1,5 tekočega metra. Obsežnost podatkov, ki so navedeni v inventarju, seznanja uporabnike z dejavnostjo kluba oziroma njenih članov. Vrbnjak je gradivo popisal od arhivske enote do arhivske enote ter le-te uredil kronološko in tematsko. Izpis krajev in osebnih imen ter pomembnih dogodkov daje piscu o zgodovini kluba že na prvi pogled možnost, da si ustvari sliko o kulturnih, političnih in gospodarskih razmerah v Mariboru in širši okolici.

Na pobudo Viktorja Vrbnjaka je Pokrajinski arhiv Maribor obogatil že utečeno serijo izdaj *Viri*. Leta 2006 je arhiv v *Virih V* objavil rokopis »Slovenci na Ogrskem« Antona Trstenjaka. Kot urednik in avtor strokovnega besedila je Vrbnjak predstavil projekt Trstenjakove zapuščine, ki daje jasen vpogled v narodnostne, socialne, prosvetne in kulturne razmere v pokrajini med Muro in Rabo med letoma 1883 in 1903.

Iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani so bile v ta namen pridobljene fotokopije rokopisa Antona Trstenjaka, s čimer se je arhiv aktivno vključil v izdajo pomembnih virov o zgodovini znanih Slovencev. Originalni dokumenti so se najprej

hranili pod inventarno oznako »stari fond 193«, ovoj rokopisnega gradiva z naslovom: Zapuščina Antona Trstenjaka. Kasneje je dobil fond novo oznako, in sicer »ostalina Antona Trstenjaka« s signaturo Ms 1449.

Gradivo je bilo izdano brez pravopisnih in jezikovnih popravkov, obsežnejše opombe k tekstu pa je z velikim znanjem in analitičnim pristopom dopolnil Viktor Vrbnjak. Dodatno vrednost daje publikaciji obsežni indeks krajev in osebnih imen v slovenskem in madžarskem jeziku.

Publikacija Antona Trstenjaka *Slovenci na Ogrskem, Narodopisna in književna črtica*, je izšla po njegovi smrti. S tem se je zaključilo ustvarjalno obdobje Viktorja Vrbnjaka v Pokrajinskem arhivu Maribor. Nedvomno je bil arhivist z vizijo in odličen raziskovalec določenih zgodovinskih obdobj, ki so ključna za poznavanje slovenske zgodovine v prvi vrsti Prekije in Prekmurja.

Dr. Slavica Tovšak, nekdanja direktorica Pokrajinskega arhiva Maribor

V. Vrbnjak predstavlja delo dr. Antona Korošca, Biserjane, 11. 6. 2004. (Srečanje štajerskih arhivov v organizaciji PAM)

14. 2. 1990: avtor Dragiša Modrinjak, Večer. 11. 1. 1992: avtor Boris Vugrinec, Večer.
Vir: Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM/2079 fond Večer mediji, časopisno založniško podjetje Maribor 1945–

Viktor Vrbnjak

Za Viktorja Vrbnjaka sem prvič slišal v zvezi z zbornikom *Svet med Muro in Dravo*. Navdušil me je, občudoval sem ga, saj je bilo to izjemno organizacijsko, pa tudi politično dejanje, saj Kardelj, ki je bdel nad pravovernostjo slovenskega zgodovinopisja, do teh velikih narodnih dejanj ni imel pozitivnega odnosa. Od takrat sem videl v Viktorju specifičnega zgodovinskega in narodnjaškega disidenta, ki se je požvižgal na vladajočo ideologijo. Vedno je bil slovenski Štajerec – Prlek. Tudi sicer je imel o znanstvenem delu svoje predstave in se ni uklanjal avtoritetam. Upravičeno se je sam smatral za avtoriteto. Tega ni skrival, saj je v resnici bil. Vendar ne na običajen, samooklican in domišljav način, saj je bil hiperkritičen. Do sebe in drugih. Bil je enkratno poznavalec virov in literature, tudi »obskurne«, ki jo večina ignorira. Izjemno je poznal tudi hrvaške arhive, zlasti zagrebške in slavonske. Njegova znanstvena tragika je bila v prizadevanjih za perfekcionizem, ki je bil njegov največji sovražnik. Jezika ni »šparal«. To je drago plačal, saj je bil pogosto zaposlen na podlagi sodnih odločb. »Po volji ljudstva«, kot je sam rekel. V službi je prva doumela njegovo veličino direktorica arhiva Slavica Tovšak, ki ji je bil za to vedno hvaležen. Njegov položaj v službi je bil vse prej kot lahek. V osemdesetih letih sem mu skušal pomagati. Ob pomoči akad. Roberta Blinca, podpredsednika SAZU in njegove žene Majde Stanovnik - Blinc sem skušal ustanoviti »depandanso« Zgodovinskega inštituta Milka Kosa v Mariboru. Pri tem je bila ključna vloga Bernarda Rajha, ki bi mu dal prostor v knjižnici. Vse je bilo urejeno, preskrbel sem tudi denar za njegovo plačo in delo dislociranega raziskovalca. Podpiral me je tudi akad. F. Zwitter, ne pa Grafenauer in še nekateri člani znanstvenega sveta. Formalno so se sklicevali na dejstvo, da ni imel doktorata. Tudi ključni slavisti me niso podprli. Tako je stvar padla v vodo. To je bil eden mojih velikih neuspehov. Še danes imam občutek, da je to bila bolj posledica nasprotovanja meni in mojim idejam, pa tudi Vasiliju Meliku, ki me je popolnoma podpiral, kot pa Viktorju Vrbnjaku.

Osebnost sem Viktorja Vrbnjaka spoznal na kongresu slovenskih zgodovinarjev oktobra 1970 v Velenju. Pretreslo me je njegovo poznavanje problematike, predvsem pa njegova neodvisnost v pogledih in sodbah. Bližje sva se povezala v naslednjih letih, pri čemer mi je ključno pomagal Vasilij Melik. Postala sva prijatelja, sodelavca na mnogih simpozijih. Bolj kot to pa je bilo pomembno, da sem ga lahko klical kadarkoli, včasih tudi po polnoči in ga prosil za pomoč in nasvete. Pomagal mi

je dešifrirati mnoge pojme in zlasti osebe, predvsem pa je opozoril na dodatne zgodovinske vire. Pri tem sem pogosto opazil grenkobo zaradi njegovega osebnega položaja v znanstveni sferi, saj razen žene v neposrednem okolju ni imel ne pomoči ne razumevanja. V Ljubljani je bil poleg Melika popolnoma na njegovi strani tudi slavist France Novak. Takratna mariborska avtoriteta Bruno Hartman ga je cenil, vendar ne več kot to. Bila sta si tiha konkurenta, predvsem pa osebno neprimerljiva in nekompatibilna. Zelo ga je cenil tudi arhivist Antoša Leskovec. Užival je tudi izjemno prijateljstvo in spoštovanje dunajskega zgodovinarja, koroškega Slovenca dr. Feliksa Bistra. Na njegovi strani je bil praviloma vedno tudi akad. Anton Slodnjak, in to ne zaradi tega, ker sta bila rojaka.

Druženje z Vrbnjakom je bil praznik iskrenega prijateljstva, predvsem pa neskončno bogatenje mojega znanja. Svoje je bogato razdal. Brez njegove pomoči in nasvetov bi bil pogosto velik »revež«. Pomagal mi je odkrivati tudi Štajersko, pokrajino in mentaliteto njenih ljudi. S tem sem kot Dolenjec imel nemalo težav, saj smo si dokaj različni. Skoraj ni bilo kraja, ki ga nismo skupaj obiskali. Po navadi nas je peljal na razgledno točko in od tam kazal hiše znamenitih Štajercev. Nemalokrat sem bil tudi gost njegovega polbrata Lojzeta Štuheca, ki nas je vedno silno prijazno sprejel in še bolj bogato pogostil. Ko gledam danes nazaj, lahko rečem, da so mi bili trenutki druženja z Viktorjem Vrbnjakom nekaj najlepšega v osebnem življenju in znanstveni karieri. Dajal mi je izjemen občutek varnosti. Edino, kar naju je ločevalo, je bil pogled na ilirizem, pri čemer pa nisem znal prikriti svojega antijugoslovanstva. Prepričani niso bili globoki, saj je znal nekaj krat več kot jaz in sem svoje stališče uveljavljal le toliko, da sem vedno govoril na primer o Jožefu, on pa Josipu Muršču.

Smrt Viktorja Vrbnjaka je bila strahoten šok. Velika izguba zame. Konec moje prevladujoče »štajerske kariere«. Bil je in ostaja nenadomestljiv. Koliko lažje in prijetnejše bi mi bilo, če bi ga lahko še klical, se z njim srečeval, ga spraševal, predvsem pa poslušal. Skoraj ne mine dan, da se ne bi z njim pogovarjal. Že nekaj mesecev me muči termin *vrbnjak*, kar pomeni verjetno gornik, nemško Berghold, pa mi nima kdo pomagati. Moj Viktor, kmalu se bova srečala!

Dr. Stane Granda

Spominski utrinki na Viktorja Vrbnjaka

Leta 1968 je bila stota obletnica 1. slovenskega tabora v Ljutomeru. Jaz sem bil takrat star osem let in bežno se spominjam, da sem bil na slovesni proslavi tega tabora. V množici obiskovalcev, naslonjen na enega izmed stoletnih hrastov v parku, sem v oddaljenosti slišal hrumeči glas slavnostnega govornika Edvarda Kardelja. V Ljutomeru je ob tej obletnici pripravil razstavo o taborih Viktor Vrbnjak, ki je čakal v razstavišču Edvarda Kardelja in druge goste, da jim razkaže razstavo, vendar jih žal ni bilo, ker so se predolgo zadržali na kosilu ali lovu na divjad. Tudi jaz takrat nisem videl te razstave, niti avtorja razstave, Viktorja Vrbnjaka.

Vmes je minilo natanko dvajset let (1988), ko sem v Univerzitetni knjižnici Maribor, na Prešernovi, v razstavišču pripravljaval razstavo ob 120-letnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru. Pred mano stopi gospod manjše postave, me prijazno pozdravi in se predstavi, da je Viktor Vrbnjak. Bil sem presenečen, saj je pred mano stal urednik zbornika *Svet med Muro in Dravo* (1968) in avtor članka »Prvi slovenski tabor v Ljutomeru«, iz katerega sem največ črpal za samo razstavo o taborih. Seveda je tudi omenil, da je leta 1968 postavljaval razstavo o taborih v Ljutomeru. Ko sva v kratkem pogovoru odkrila, da sva oba iz Prlekije: Viktor iz Selišč, jaz iz Ljutomera, da sva oba študirala slavistiko na filozofski, sva naenkrat postala stara znanca, kljub 26 letom razlike med nama in kljub moji tremi pred njegovim vseobsežnim poznavanjem štajerske zgodovine. Seveda sem takoj izkoristil priliko za kakšne Viktorjeve nasvete in dopolnitve za razstavo.

Leta 1998 se mi je zopet ponudila prilika, da sem s sodelavci UKM postavljaval razstavo ob 130-letnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru, in to v Galeriji Anteja Trstenjaka v Ljutomeru.

Razstavo sem naslovil: *Slovenska politična zavest od Zedinjene Slovenije do taborov in samostojne Slovenije 1848–1868–1998*. Seveda sem na odprtje te razstave povabil tudi Viktorja Vrbnjaka, ki je spregovoril o razstavi oz. o pomenu taborov.

Morda je to celo iz njegovega govora: »Leto 1868 je mejnik v slovenski politično-nacionalni zgodovini 19. stoletja in čast ljutomerskega tabora je, da je takrat prleško ljudstvo skupaj s takratnimi rodoljubi spregovorilo za vse slovensko ljudstvo, za ves slovenski narod.«

Mene je politična zgodovina in narodno prebujanje Slovencev zanimala, ker sem se sam v 80-ih letih aktivno vključeval v prebujanje Slovencev v samostojno državo Slovenijo. Viktor je to politično zgodovino še bolj natančno poznal, bil tudi zgodovinsko kritičen in zame je bil živa enciklopedija, ko sva se srečevala na malici v gostilni Koper ali popoldne v knjižnici ali na kakšni vožnji po Prlekiji. Ni bil samo faktografski poznavalec nekih zgodovinskih dogodkov, ampak je znal zmeraj to začiniti s kančkom hudomušne kritike ali povezave na današnji čas.

Med komentarji, ki sem jih imel na obeh razstavah, bom izbral samo dva, ki označujeta Viktorjevo poznavanje tako leta 1848 kot leta 1868 in sta oba citata iz Viktorjevega članka »Prvi slovenski tabor v Ljutomeru« iz zbornika *Svet med Muro in Dravo* (1968).

Komentar o letu 1848:

»Ideja Zedinjene Slovenije leta 1848 ni bila uresničena. Nedvomno pa je bila ena od pozitivnih posledic prvega slovenskega političnega nacionalnega nastopa ta, da je bil odslej uradno priznan slovenski narod, slovenski jezik in slovensko ime zanju. Starejše oznake »windisch« in »krainerisch« so se zdaj umaknile iz uradne rabe avstrijskega cesarstva. Tudi v marsikaterih drugih stvareh se je izkazala dediščina dogodkov iz leta 1848. Naj omenimo samo en primer: različnost položaja Slovencev na Štajerskem in Koroškem. V vsaki deželi so predstavljali tedaj tretjino prebivalstva. Tako štajerski kot koroški deželni zbor sta se leta 1848 izrekla proti delitvi dežele, za »nerazdružljivost vojvodine«, kar je bilo seveda namenjeno proti ideji Zedinjene Slovenije, ki bi prinesla razdelitev obeh dežel v slovenski in nemški del.« (Viktor Vrbnjak)

Komentar o letu 1868:

»Pomembnosti prvega slovenskega tabora so se dobro zavedali tako ljutomerski prireditelji shoda in z njimi mnogi slovenski rodoljubi, ki so s simpatijami gledali na narodno delovanje štajerskih Slovencev, kakor tudi številni udeleženci zborovanja. Prvi so bili ponosni, da so lahko prav oni začeli z množičnimi političnimi shodi, drugi so s svojo primerno zadržanostjo odpirali vrata nadaljnjemu taborovanju pri Slovencih. Zaradi slednjega so morali prireditelji že od začetka taktično ravnati, kar pa se »starim« in »mladim«, ki so skupno kovali program in potem tudi ljutomersko taborsko resolucijo, ni do kraja posrečilo. Pravi namen ljutomerskega tabora je bil s

tem, da se je v prošnjo za dovolitev postavila kot prva točka »deželna skupina slovenska«, preveč jasno izrečen za graško namestništvo. Nastale so zaradi tega celo ovire, ki jih je ljutomerski taborski odbor s težavo premostil. Zato se je o ideji Zedinjene Slovenije, ki prav v ljutomerski okolici ni bila nekaj novega, na taboru govorilo bolj prikrito, v mejah trenutnih možnosti.« (Viktor Vrbnjak)

Najino druženje ni bilo samo prijateljsko, ampak tudi strokovno, saj me je ob 100-letnici smrti dr. Frana Miklošiča povabil kot sodelavca za *Miklošičev zbornik* (1991), za katerega sem pripravil izbor sekundarne bibliografije o Miklošiču.

Hkrati sem s sodelavci UKM v tem letu sodeloval v sodelovanju z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor pri pripravi stalne razstave v rojstni hiši Miklošiča v Radomerščaku pri Ljutomeru. Ob odprtju prenovljene domačije in razstavljenе zbirke sem določil kar šest botrov, ki so dobili obvezo za varovanje te kulturne dediščine. Med njimi je bil tudi Viktor Vrbnjak, poleg Andreja Capudra, Stanislava Hafnerja, Jožeta Toporišiča, Ozvalda Tučiča in Marka Vaupotiča.

Viktor je imel pretanjen občutek za številne prleške domoljube in je oživiljal njihov pomen za današnji čas. Tako me je večkrat povabil in me spodbujal, da sem tudi sam aktivno sodeloval, tudi s kakšno razstavo, npr. ob odprtju spominske plošče dr. Antonu Korošču v Biserjanah pri Sv. Juriju ob Ščavnici (1991) in še kje.

Ob Viktorjevi smrti leta 2005 sem bil na njegovem domu ob odprti krsti, ki je bila v Viktorjevi osebni knjižnici. Bilo je pretresljivo in hkrati mistično.

Naslednji dan sem ob odprtem grobu prebral Viktorju veroizpoved Edvarda Kocbeka v posmrtno življenje: »Sem, sem bil in vsakdo me bo mogel pozabiti; vendar sem več od pozabljanja, neskončno več od ničā; nikoli ne bom prenehal biti. Nikoli. Amen.«

Takrat sem prebral samo Kocbekovo pesem. Danes dodajam k temu misel, ki jo jemljem iz naslova knjige psihologa Antona Trstenjaka: Umrješ, da živiš. Človek ne umre zaradi smrti, ampak zaradi življenja, kajpada novega življenja, ko se s smrtjo tako rekoč vnovič rodi.

Viktor s svojim bogatim raziskovalnim delom, odkrivanjem pomena Štajerske in Prlekije v slovenski zgodovini in narodnem prebujanju ostaja živ med nami.

Ali kot je zapisal Viktor Frankl: »Smrt dela življenje smiselno. Smrt ne jemlje smiselnosti človeškemu življenju. Prav nasprotno. Šele smrt mu daje polnost življenja. Življenje lahko razumemo v časovni omejenosti in dokončnosti.«

In tako ostaja Viktorjevo življenje in delo smiselno še toliko bolj danes, ko včasih Slovenci pozabljamo na svojo bogato kulturno in zgodovinsko dediščino.

Hvaležen sem, da sem poznal Viktorja, ki je bil neke vrste moj mentor, predvsem pa pokončen Prlek, domoljub, ki sem ga spoštoval in cenil.

Mirko Nidorfer

VIKTOR VRBNJAK

(1934–2005)

VLASTA STAVBAR (UR.)

Univerzitetna knjižnica Maribor, Maribor, Slovenija
vlasta.stavbar@um.si

Deveti zvezek zbirke *Osebnosti* se osredotoča na življenje, delo in zapuščino Viktorja Vrbnjaka, slavista, arhivista in zgodovinarja, ki je v prvi polovici 20. stoletja s svojim poglobljenim raziskovanjem in bogatim vedenjem o zgodovini Štajerske v 19. in prvi polovici 20. stoletja ter z odličnim poznavanjem življenja in dela številnih posameznikov, ki so pustili svoj pečat v politični, kulturni in narodovi zgodovini, pomembno prispeval k slovenskemu zgodovinopisju. Uvodni del publikacije oriše njen namen ter predstavi pobudo za izdajo publikacije ter pridobivanje Vrbnjakove osebne zapuščine v Rokopisno zbirko Univerzitetne knjižnice Maribor. Sledijo trije vsebinski sklopi, v katerih je predstavljeno življenje in delo Viktorja Vrbnjaka z bibliografijo, sledi sklop objav dveh Vrbnjakovih še ne objavljenih referatov, ki sta del zapuščine in sta za namen objave opremljena z dodatnimi opombami. Publikacija pa se zaključuje s spominskimi zapisi štirih Vrbnjakovih sopotnikov. Posamezna poglavja dopolnjuje slikovno in dokumentarno gradivo iz osebne zapuščine ali iz fondov ustanov, v katerih je Vrbnjak pustil svoj pečat.

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.ukm.1.2025](https://doi.org/10.18690/um.ukm.1.2025)

ISBN

978-961-299-002-2

Ključne besede:

Viktor Vrbnjak,
biografije,
bibliografija,
osebne zapuščine,
raziskovalno delo,
spomini

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ukm.1.2025](https://doi.org/10.18690/um.ukm.1.2025)

ISBN
978-961-299-002-2

Keywords:

Viktor Vrbnjak,
biographies,
bibliography,
personal legacies,
research work,
memoirs

VIKTOR VRBNJAK (1934–2005)

VLASTA STAVBAR (ED.)

University of Maribor Library, Maribor, Slovenia
vlasta.stavbar@um.si

The ninth volume of the collection *Osebnosti* (Personalities) focuses on the life, work, and legacy of Viktor Vrbnjak — a Slavic linguist, archivist, and historian who made a significant contribution to Slovenian historiography in the first half of the 20th century. Through his in-depth research and extensive knowledge of 19th- and early 20th-century Styria, as well as his exceptional understanding of the lives and work of numerous individuals who left their mark on political, cultural, and national history, Vrbnjak left a lasting scholarly imprint. The introductory section outlines the purpose of the publication, presents the initiative behind its release, and describes the acquisition of Vrbnjak's personal legacy for the Manuscript Collection of the University of Maribor Library. The introduction is followed by three thematic sections: (1) a presentation of Vrbnjak's life and work, including a bibliography; (2) two previously unpublished papers from his estate, now annotated and prepared for publication; and (3) memorial reflections written by four of Vrbnjak's contemporaries and companions. Each chapter is enriched with photographic and documentary material from his personal archive or from the collections of institutions where Vrbnjak left a notable impact.

University of Maribor Press

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor